

3
2011
(115)

Cena 4,00 zł
(VAT=5%)

НАД БУТОМ І НАРВОЮ

Miejska Biblioteka Publiczna
DZIAŁ INFORMACJI, BIBLIOGRAFII
I WIEDZY O REGIONIE
ul. Warszawska 12a
21-500 Biała Podlaska
tel. 083 341 64 52 informacja@mbp.org.pl

PL ISSN 1230-2759 Nr indeksu 367214

дешеве і безпечне переказування готівки
за кордон – за переказ до 500,00 zł
оплата лише 13,00 zł!

перекази до 35 країн світу, в тому числі
до: Німеччини, Італії, Франції, Хорватії, Греції,
Іспанії, Туреччини, в Україну, а навіть у В'єтнам

Детальні інформації можна отримати у кожному
поштовому відділенні, по через інфолінію
801 333 444 (для стаціонарних телефонів),
43 842 06 00 (для мобільних телефонів),
або на інтернетному сайті www.poczta-polska.pl

Міжнародний грошовий переказ INTERNATIONAL MONEY ORDER

Присвячені холмським міщанам надмогильні камені 16-17 ст., які колись були покладені біля входів до – фундованого князем Данилом Романовичем – Пречистенського собору у Холмі

1. Рок 1650 м(іся)ца іюля 10 (дня) zde лежит раба Божія Уляна Ермошєвая Жавирова.
2. Под лѣ(то) Божія Нарож(денія) 1576 мисяца Генваря 13 дня преставился раб Божий Стефан Петрович бурмистер холмскій.
3. Раб Божий Леонтій мѣщанин холмскій ... преставился. Помяните в соборе. (Хромолітографії 1880-х років.)

НАД БУГОМ І НАРВОЮ NAD BUHOM I NARWOJU

Число 3 (115) – Травень – Червень 2011

Numer 3 (115) – Maj – Czerwiec 2011

www.nadbuhom.free.ngo.pl

Ul. Ogrodowa 13, skr. poczt. 77,
17-100 Bielsk Podlaski

Тел./Tel. 85-730-89-29

E-mail: nadbuhom@free.ngo.pl

Адміністрація: adm@nadbuhom.free.ngo.pl

Український часопис Підляшся „Над Бугом і Нарвою”

Видавець: Союз українців Підляшся

ul. Ogrodowa 13, 17-100 Bielsk Podlaski, tel/fax 85-730-25-23

www.zup.org.pl E-mail: biuro@zup.org.pl

Зреалізовано завдяки дотації Міністра внутрішніх справ і адміністрації Республіки Польща.

Редакція: Андрій Давидюк, Юрій Гаврилюк (головний редактор), Юстина Гапонюк, Іван Киризиук, Христина Костевич, Людмила Лабович, Кароліна Матеїчук. Співпрацівники редакції: Ігор Вереміюк, Іван Ігнатюк, Микола Рощенко, Славомір Савчук, Леокадія Сасевич, Мирослав Степанюк, Єлизавета Томчук, Олена Чабан.

Не всі думки висловлені на сторінках нашого часопису віддзеркалюють погляди редакції. Не замовлених матеріалів не повертаємо. Редакція залишає за собою право редагувати, скорочувати тексти та змінювати заголовки. За зміст поміщених reklam та оголошень редакція не відповідає.

Ukraińskie pismo Podlasia „Nad Buhom i Narwoju”

Wydawca: Związek Ukraińców Podlasia

ul. Ogrodowa 13, 17-100 Bielsk Podlaski, tel/fax 85-730-25-23

www.zup.org.pl E-mail: biuro@zup.org.pl

Zrealizowano dzięki dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji Rzeczypospolitej Polskiej.

Redakcja: Andrzej Dawidziuk, Justyna Haponiuk, Jerzy Hawryluk (redaktor naczelny), Jan Kiryziuk, Krystyna Kościwicz, Ludmiła Łabowicz, Karolina Matejczuk. Współpracownicy redakcji: Helena Czaban, Jan Ignaciuk, Mikołaj Roszczenko, Leokadia Sajewicz, Sławomir Sawczuk, Mirosław Stepianiuk, Elżbieta Tomczuk, Ihor Weremijuk.

Nie wszystkie opinie wyrażone na łamach naszego czasopisma wyrażają poglądy redakcji. Materiałów nie zamówionych redakcja nie zwraca i zastrzega sobie prawo ich redagowania, skracania oraz zmiany tytułów. Redakcja nie ponosi odpowiedzialności za treść zamieszczonych reklam i ogłoszeń.

Річна передплата за 2011 рік на території Польщі коштує 35,00 zł. Річна передплата з-за кордону – рівновартість 35 доларів США (звичайною поштою) або 50 доларів США (летунською поштою). Банк. рахунок видавця: Związek Ukraińców Podlasia, Bank Pekao S.A., nr 41 1240 5253 1111 0000 5712 5402.

Roczna prenumerata na cały rok 2011 kosztuje: prenumerata krajowa – 35.00 zł (w przypadku prenumeraty za okres krótszy ilość numerów należy pomnożyć przez 6.00 zł). Roczna prenumerata zagraniczna na rok – równowartość 35 USD (poczta zwykła) lub 50 USD (poczta lotnicza). Rachunek bankowy: Związek Ukraińców Podlasia, Bank Pekao S.A., nr 41 1240 5253 1111 0000 5712 5402.

Druk: DRUK-PAR s.c., Parcewo 37, 17-106 Orla
tel. 694 143 732, druk-par@wp.pl

Зміст * Spis treści

Загальний перепис населення – думки

i opinii. Записала Л. Лабович 2

Narodowy Spis Powszechny – myśli

i opinie. Zapisał S. Sawczuk 2

А. Савенець, «Не забудьте пом'янути...».

З Шевченком в Люблині 3

Є. Іванюк, Багатокультурно

в білостоцькій «дванадцятці» 4

K. Kościwicz, Lirnicze pieśni nad Narwią 5

J. Bakunowicz, Pieśni z podlaskiego źródła 7

S. Sawczuk, Ukraińskie «multi-formy»

w Białymstoku 8

Л. Лабович, Весняні зустрічі дітей з традицією 9

«Kształtuje się etnos posiadający

bardziej adekwatną nazwę».

Rozmowa z prof. W. Pawluczukiem 11

J. Hawryluk, «Uświadamiać to sprawa

bardzo niebezpieczna» 13

A. Sajewicz, «Cienie zapomnianych przodków»

Serhija Paradżanowa a ukraińskie

odrodzenie narodowe lat sześćdziesiątych,

cz. III: Mistrz i jego uczniowie.

Szkoła Paradżanowa 17

Ю. Гаврилюк, Земля на українському обрії

(З матеріалів до краєзнавчого словника).

Холмицина. Холмський повіт 22

A. Maślej, Żdyńska legenda o pańszczyźnie 36

О. Ільїн, Н. Марчук, «Бо любим Полісся

та й мову свою». До 115-річчя з дня

народження Володимира Китаєвського ... 39

В. Китаєвський, Вірші 41

І. Киризиук, З циклу: «Весняний вальс» 42

Ю. Гаврилюк, Хронологіон – 2008 43

А. Хома, IV Польсько-українські

зустрічі майстрів слова 45

Л. Лабович, З хроніки подій на Підляшші 46

Л. Чижевський, «Дзвони Холмицини

i Підляшся» – нова українська

радіопередача 48

НАША ОБКЛАДИНКА

Весняні травневі види з-поміж Більська та Гайнівки. Фото Ю. Гаврилюка

***Nie jest ważne, co nam wpajano przez lata, co powiedzą sąsiedzi i znajomi.
Każdy powinien sam zastanowić się nad tym, kim jest i odpowiedzieć
na pytanie o narodowość w zgodzie z własnym sumieniem.***

Загальний перепис населення – думки і opinii Narodowy Spis Powszechny – myśli i opinie

***Юрій Плева – житель Білостока, уродженець Курашева
в т.м. Чижі***

Тут є дві істотні справи. Перша справа – міняються за-
сади спису. Входить список через Інтернет і нектори люде, котори
не хотіли до чогось признатись, маюť буольшу анонімовість
і могуť без перешкод сказати, ким чуються. З другої сторони
певне поколіне умірає, потенціал зменшується. Молоді ви-
їжджаюť і тепер штось такє, як «православни поляк», што
колісь не функціонувало, стало вже чимсь нормальним.

Думаю, што українцями запишуться рачей люде молодши,
тиє, якіє училися языка, мієлі контакт з культурою, молодше
поколіне. Буольш українцєв буде рачей в мієсті. Село кур-
читься, драматично спадає лічба його мешканцєв. А поза
тим на селові мнуго залежит од рахмістрєв. У мієсті люде
є буольш свідомі, а на селові часто позаписуються так, як
засугєрує рахмістр.

Трудно сказати, што покаже той список. Якби бив у такоу
формі, як попередні, латвієї було б штось прогнозовати. Але
думаю, што українцєв якраз буде троху буольш, хоч лічивши
меншини в Пудляськум – білоруську і українську, то буде їх
менч. Буде менч, хоч інна метода спису, дякуючи якуой може
нектори уявляться. Окруом того можна декларовати под-
вуоїну національність. Тут істотне є, як полічат, бо для часті
народовість українська чи білоруська буде друга. Першою
буде пуольська. Так што мнуго буде залежит од методольо-
гії, якуо застосуюť.

***Марія Іванюк, член Головної управи Білостоцького відділу
Союзу українців Підляшя, жителька Засцянок коло Бі-
лостока, уродженка Шостакова в т.м. Чижі***

Ми переписувались через Інтернет. Мієлі нерозшїрани
анкети. Вписали українці, язык українські і пуольські. Нестети
при дієтьох язык бив пуольські.

Уважаю, што наше обивательство пуольське, але
народовість українська і кунець. Нема тут з чим дискутовати.
Муой мужик, Марек, теж так уважає. Тесці з Осуовки маюť
думкі, што вони рачей українці. Уже в попередньому списі з
2002 року вони вписалися як українці.

Здається люде зачинаюť іначей думати. Як обсервується
всіє концерти, імпрези, то є на їх мнуго люді. Хоча б «На
Івана, на Купала». Туолько люді туди приїжджає, то хиба
штось до їх траф'яє. Мнуго тож дає школьніцтво. Перед-
усім Більськ розвивається, у Гайновці нестети української
мови нема. Білосток то інна квестія, нас тут замало.

Думаю теж, што люде впишут українські язык, а як не є
певни, то впишут гвара українська. Хиба, што вже говорат
по-пуольські.

Закінчення на 21 стор.

Jan Pawluczuk – Hołody

Rezultaty spisu z 2002 roku nie oddawały realnej liczby lud-
ności ukraińskiej na Podlasiu. Obiektywnie jest nas nie 1400,
lecz kilkanaście razy więcej. Powiaty siemiatycki, bielski i część
hajnowskiego – na południe od rzeki Narwi, są to obszary, na
których dominuje gwara ukraińska. Wszystkie pieśni tradycyj-
ne, które śpiewa tutejszy lud, to pieśni ukraińskie.

Jeśli ludzie nie przyznają się do swego pochodzenia i języka,
oznacza to, że działa jakaś propaganda i nacisk zewnętrzny bądź
wewnętrzna obawa.

A przecież nie ma się czego obawiać. Za czasów PRL była
nagonka na wszystko, co ukraińskie. Wiązało się to z historią
powojenną, sprawą generała Świerczewskiego i tym podobnymi
rzeczami. W latach siedemdziesiątych chodziłem do klubu
białoruskiego, ale gdy zaszedłem na ulicę Czerniakowską w
Warszawie, do siedziby Ukraińskiego Towarzystwa Społeczno-
Kulturalnego, posłuchałem, jak tam ludzie rozmawiają i pomy-
ślałem – „gadają po naszemu”. W tych czasach człowiek nie
miał jednak znikąd potwierdzenia – byliśmy izolowani. Żadnej
książki, żadnej gazety ukraińskiej, żadnych audycji i żadnych
źródeł naukowych. A Ukraińcy byli powszechnie przedsta-
wiani jako niemal kryminaliści. Ale czasy się zmieniły i obecnie
możemy się nie wstydzić swego pochodzenia. Możemy powie-
dzieć, że jesteśmy Ukraińcami, obywatelami Polski. Nie wstydź-
my się także zadeklarować, że mówimy po ukraińsku i pielęgnujmy nasz język ojczysty.

Marek Chmielewski – Orla

Zadeklarować się w spisie jako Ukraińiec było i jest pewnym ak-
tem odwagi. Przez wiele lat tworzone u nas wizerunek Ukraińca
jako przysłowiowego rezuna, jako uosobienie zła. Na szczęście
społeczeństwo jest coraz lepiej edukowane, jest coraz więcej lu-
dzi, którzy poszukują swych korzeni i sami dochodzą do tego kim
są. Być Ukraińcem na Podlasiu to najczęściej osobisty wybór –
wynik własnych poszukiwań, bez udziału jakiegś propagandy –
czy to z gazet, radia lub telewizji. Jest to wybór ludzi odważnych,
którzy sięgają w przeszłość, a z drugiej strony odrzucają teorie
zbudowane przez lata indoktrynacji i wpajania nam, że mamy inne
niż ukraińskie korzenie. Trzeba być głuchym, żeby nie słyszeć
różnicy między naszą gwarą a mową polską czy białoruską. Za-
przecanie ukraińskości gwar między Bugiem a Narwią jest ak-
tem ignorancji. Budowanie świadomości narodowej w naszym
przypadku zazwyczaj zaczyna się od uświadomienia przynależ-
ności językowej. W młodości zawsze coś mi nie pasowało – roz-
mawiałem w takim języku, a wmawiano mi, że to inna mowa.
Gdy odwiedzi nas lub zadzwoni rachmistrz, gdy sami siądziemy
przed komputerem, aby się spisać, powinniśmy bez kompleksów
zadeklarować swą ukraińską narodowość i język.

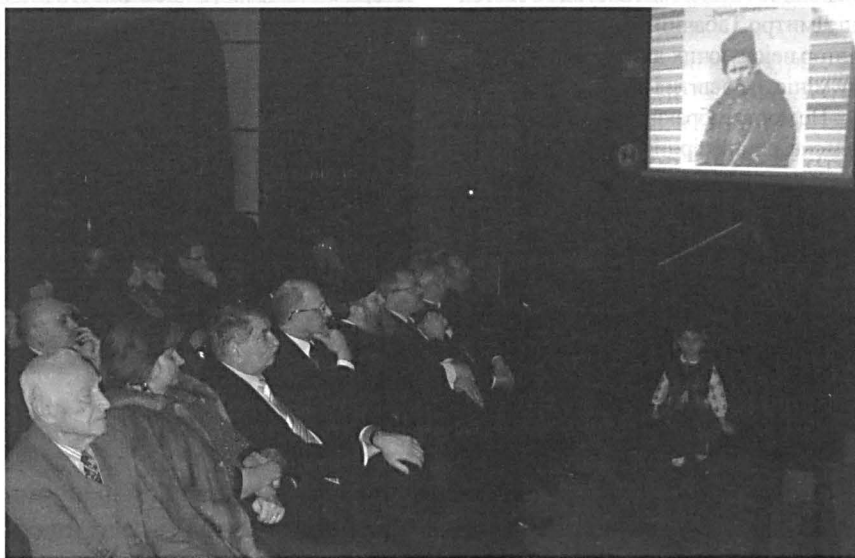
Zakończenie na str. 21

«Не забудьте пом'янути...»

(З Шевченком у Люблині)

На початку березня справжня хвиля Шевченківських святкувань накотилася на Люблин. Природно, що настільки «круглі» роковини смерті, як 150 років, спонукають до ширшого масштабу відзначень. Варто зауважити, що цього «Шевченківського» березня окремі середовища в Люблині, не пов'язані особливо з українським життям – як деякі школи чи редакції медій – виступили з власними ініціативами вшанування постаті Тараса Шевченка і його ролі у становленні української нації та української культури.

Одне з цих відзначень – хоч його ніхто таким не оголошував – можна справедливо назвати центральним – не з огляду на кількість учасників чи статус організаторів і їхню «афіліацію», не з огляду на розмах чи резонанс, хоча хтось міг би звернути увагу й на ці аспекти. Шевченківські святкування, які пройшли у Люблині 6 березня і співорганізаторами яких виступили Українське Товариство, Люблинсько-Холмська православна єпархія та Інститут слов'янської філології Університету Марії Кюрі-Скłodовської, справді вирізнялися на тлі інших тим невід'ємним, обов'язковим елементом, яким була – як щороку – урочиста панахида за душу раба Божого Тараса. Здавалося б, що це так очевидно, а проте залишається констатувати, що подекуди Поетова заповідь, його прохання з останніх рядків «Заповіту» – «Не забудьте пом'янути незлим тихим словом» – сприймається деякими його нащадками доволі поверхово. Бо ж навряд чи дотриманням того заповіту можна назвати такі святкування, коли в перші тижні Великого Посту – а саме на них у більшості випадків припадають Шевченківські – слово те не зовсім «тихе», співи чергуються з танцями, а найголовніше, молитва за упокій поетової душі, якимось випадком з уваги... Саме у прагненні зберегти масштаб урочистостей, відповідний до такої круглої річниці, Українське Товариство та Люблинсько-Холмська православна єпархія зініціювали проведення урочистостей напередодні входження у Великий Піст, у Сиропусну неділю.

А отже, урочистості розпочалися 6 березня о 16 годині урочистою панахидою, відправленою в Церкві Воздвиження Чесного і Животворного Хреста Господнього – храмі української православної спільноти. Богослужіння очолив Високопреосвященніший Авель, православний архієпископ Люблинський і Холмський у співслужінні о. митр. прот. Володимира Ходака та о. Мислава Вишневецького, настоятеля православної парафії свт. Петра (Могили) в Люблині для української православної громади. У слові, з яким звернувся владика до численної зібраної громади вірних, він зазначив, що «мало який народ має змогу пишатися так геніальною людиною, як український народ, що має Тараса Григоровича».

Після закінчення панахиди учасники святкування згуртувалися в університетському центрі культури УМКС «Хатка Жака» на урочистому концерті. По-академічному глибоко, але водночас по-шевченківськи пристрасно виголосив свою лекцію «Феномен Шевченка в українській культурі» проф. Василь Назарук, уродженець Південного Подляшшя, керівник кафедри україністики Варшавського університету. Попри те, що поруч із владикою Авелем і священнослужителями в першому ряду зосередилися почесні гості – представники воєводських і міських властей, у тому числі Генеральний директор Воєвідського уряду Ярослав Шимчик, Президент міста Кшиштоф Жук та депутат парламенту Збігнев Войцеховський –

проф. Назарук виголосив доповідь українською мовою. Цим самим не лише дав він показ власної ідентичності й поваги до Шевченкового слова, але й продемонстрував готовність до цього самого суспільства, середовища (важко було б уявити подібну ситуацію, скажімо, в Росії). Серед мотивів, які заторгнув у своїй лекції проф. Назарук, були розглянуті на широкому історичному, біографічному, політичному та естетичному тлі питання Шевченкового «богоборства» і його історіософської програми поета, оцінки його спадщини й пов'язаних із цим маніпуляцій. Проведені науковцем паралелі вкотре змусили присутніх перекоонатися в сьогодишній актуальності думки, спадщини і програми поета-пророка, поета-візйонера, діяльність котрого була підпорядкована боротьбі з несправедливостями й абсурдами (бо хіба ж не найвищим втіленням абсурду є сьогодишні Дмитро Табачник – антиукраїнець і автор неіснуючих дисертацій – на посту міністра освіти і науки України?!).

Не могло забракнути у святкуванні, власне, самих віршів Поета, які прозвучали у художній декламації студентів українистики УМКС. Читання супроводжував показ слайд-шоу із графічними роботами Шевченка-художника.

Під час урочистого концерту численно зібрані глядачі мали змогу насолодитися виступами колективів, що є вже традиційними учасниками українських заходів у Люблині. Перший із них – це знаменитий ансамбль української пісні і танцю «Ранок» під керівництвом Єлизавети Томчук, що став «зіркою» вечора, розкривши перед глядачами усі грані обдарування молодих підляшуків. Крім «Ранку» (а подекуди також разом із ним), виступив фольковий гурт українських студентів Люблина «Хвиля», що частково має також підляське коріння, адже деякі його члени ставили перші творчі кроки саме у більському ансамблі.

Наприкінці урочистості Президент Люблина д-р Кшиштоф Жук, який взяв Шевченківські урочистості під свій урочистий патронат, відзначив, що багатокультурність і взаємопроникнення історичного досвіду – це атрибути всієї Східної Польщі. Розставлені президентом міста акценти засвідчили про те, що «східність» Люблина, його нестодісходкова польськість, яка ще донедавна сприймалася як привід для комплексування перед лицем більш «польських» регіонів, перетворюється упродовж останніх років на візитівку міста, джерело його впізнаваності, ознаку його

неповторності. Адже саме цей аспект ідентичності Люблина і його культурної спадщини є одним із наріжних каменів люблинського зголошення до конкурсу на звання Європейської столиці культури – 2016. Тож не пропустили можливості згадати про це ані президент Жук, ані голова Українського Товариства д-р Григорій Купріянович, котрий узяв слово від імені організаторів, зазначивши, що органічною частиною в багатокультурній мозаїці Люблина є український елемент – не новий, не привезений, а присутній тут від сотень років. Тож і саме вшанування Шевченкової пам'яті – зрештою, як щороку – зродилося тут із внутрішньої потреби, а не за наказом згори.

«Без Шевченка не було б сьогодишньої України», – зазначив Григорій Купріянович. І продовжив: – Без Шевченка, можливо, взагалі не було б України». Голова Українського Товариства зауважив, що всюди там, де люди говорять українською мовою, і де потрапив «Кобзар», він формував зрілу українську ідентичність, переконливим прикладом чого може служити хоча б Північне Підляшся, де процеси формування української ідентичності набрали прискорення 20-30 років тому не в останню чергу завдяки «Кобзареві».

Урочистості, проведені за фінансової підтримки Міністра внутрішніх справ і адміністрації та міста Люблина, засвідчили, що Шевченкове слово хвилює сьогодишні в місті багатьох: українців, поляків, професорів, студентів, підлітків, пенсіонерів, вірних різних конфесій, представників різних середовищ. Звертає увагу те, що справа вшанування українського миття набирає ще одного виміру – символічного, а водночас конкретного. Згідно з зобов'язанням Міської ради, ім'ям Тараса Шевченка в цьому році має бути названо одну з вулиць або сквер у Люблині. З такою ініціативою зверталосся до міста Українське Товариство ще минулого року, а попередній склад Ради таку ініціативу проігнорував. Що ж, час розставляє все на свої місця: чиновники й депутати приходять і відходять, політична кон'юнктура змінюється, Шевченко залишається.

Андрій САВЕНЕЦЬ
Фото Марії Купріянович

Багатокультурно в білостоцькій «дванадцятці»

Від чотирьох років стало вже традицією, що національні меншини показують свою культуру на заході під заголовком «Фестиваль культур». В цьому році відбувся він 4 березня у новому будинку Початкової школи №12 в Білостоці.

Метою фестивалю було наближення культур національних меншин нашого регіону. Артистичні презентації мали також позитивно впливати на молоде покоління, навчати його поваги для людей з інших національностей.

У фестивалі взяли участь діти і молоді з білостоцьких шкіл і не тільки. Кільканадцять колективів презентувало вірші, пісні і танці. Можна було зустрітися з польською, українською, російською, білоруською, єврейською, індуською та чеченською культурами. Представниками української культури були колектив «Orthpower – малі тутешні» Громадської початкової школи ім.

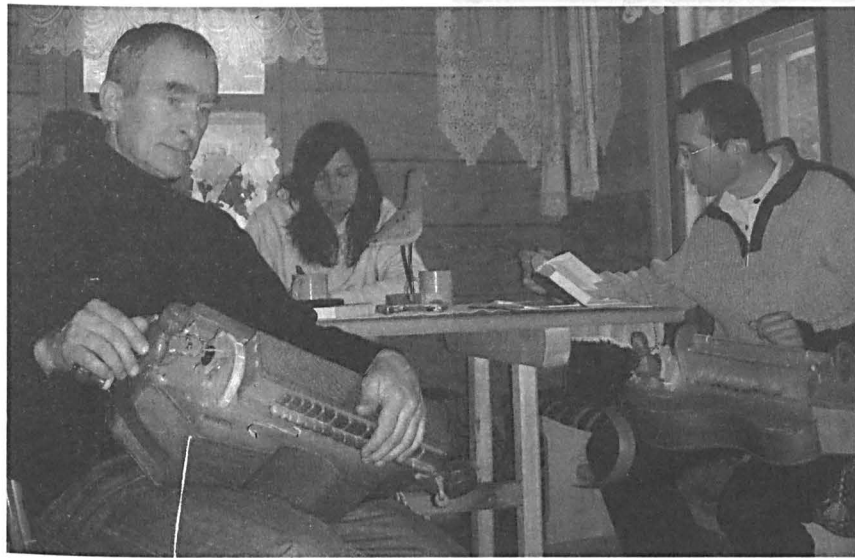
св. св. Кирила і Мефодія у Білостоці, сестри Єва і Олександра Іванюк з ансамблю «Слов'яночки» з Білостоку, а також ансамбль пісні і танцю «Ранок» з Більська, який вперше приїхав на фестиваль. Публіка була під великим враженням автентичності та манери співу ансамблю «Ранок».

«Фестиваль культур» буде поставою відкритості молодого покоління на багатокультурність. Дякуючи ньому діти вже від початкової школи добачають різноманітність та вчать дружби і пошани до інших націй.

Єва ІВАНЮК

Lirnicze pieśni nad Narwią

Stowarzystwo Dziedzictwo Podlasia oraz Muzeum Podlaskie w Białymstoku zorganizowało warsztaty ukraińskich i polskich pieśni lirniczych, które prowadził Serhij Petryczenko. Odbływały się one w dniach 18-20 marca 2011 r. w skansenie nad rzeką Narew, prowadzonym przez Towarzystwo Przyjaciół Skansenu w Koźlikach, a zakończyły się wspólnym koncertem wszystkich uczestników.

Kiedyś lirnicy chodzili po Ukrainie, Białorusi, Polsce i śpiewali pieśni religijne. Zachodzili do domów, śpiewali koło cerkwi, kościoła. Lirnicza tradycja była bardzo popularna, ale w latach 30. XX wieku upadła z różnych przyczyn, i politycznych, i ekonomicznych. Zaczęła się odradzać dopiero pod koniec XX wieku. Na szczęście zachowały się zapisy magnetofonowe najstarszych lirników, którzy jeszcze żyli w latach 60.

Warsztaty odbyły się w ramach projektu „Wyśpiewać podlaską tradycję – rok obrzędowy w pieśniach i rękodziele”, dzięki dofinansowaniu Urzędu Marszałkowskiego w Białymstoku. A skąd pomysł na warsztaty lirnicze?

– Warsztaty pieśni lirniczych, to pierwsze podejście (zresztą udane) do warsztatu z instrumentem – tłumaczy Julita Charytoniuk, pracownik Muzeum Podlaskiego oraz koordynator projektu. – Wielki Post narzuca pewien rodzaj repertuaru. Lira okazuje się tu wręcz instrumentem idealnym. Przygotowaliśmy się więc na pieśni przede wszystkim nabożne, opowiadające historie świętych, wygnanie Adama i Ewy z raju etc. Przeciągły dźwięk liry potęguje doniosłość wyśpiewywanych tekstów i wprawia w zadumę.

Znam się z żoną Serhija, Moniką, dlatego nie musiałam długo szukać mistrza lirnika do poprowadzenia muzycznych warsztatów.

Serhij Petryczenko śpiewał m.in. w Państwowym Męskim Chórze Ukrainy. W latach 1988-1991 był aktorem kijowskiego teatru studyjnego „Wydybaj”. W tym czasie zaczęły się jego kontakty z Polską. Brał udział w polsko-ukraińskich wyprawach etnomuzykologicznych na Huculszczyznę, Pokucie i Bukowinę. Wkrótce okazało się, że z Polską związał się na stałe. Jego piękna żona Monika jest Polką. Od 1992 r. Serhij jest aktorem Teatru „Węgajty” w Olsztynie. Śpiewa w chórze parafii prawosławnej w Olsztynie i w chórze „Belcanto”, którym kieruje pochodzący z Bielska dr Jan Połowianiuk. Od 2001 r. Serhij Petryczenko prowadzi „Kanty i psalmy” – autorski program poświęcony polsko-ukraińskiemu związkowi kulturowym w XVII w. Zajmuje się ukraińską tradycją liryczną.

Podczas warsztatów w Koźlikach Serhij Petryczenko grał na lirze, śpiewał i uczył innych utworów z poczajowskiego „Bohohłasnyka” – XVIII-wiecznego śpiewnika cerkiewnego, pieśni związanych z historią Adama i Ewy z raju, pie-

śni spisanych od lirników w XIX w. oraz pochodzących z repertuaru jednego z ostatnich lirników Polesia, Iwana Własiu-ka. Odpowiedział też na kilka pytań o sobie.

Wczytałam w internecie, że pochodzi Pan z Kijowa i od 1992 r. mieszka w Olsztynie?

– Tak wyszło. Teatr „Węgajty” akurat występował w Ukrainie, zatrzymał się w Kijowie, poznaliśmy się, potem zaprosili mnie do siebie na warsztaty. To spotkanie troszkę się przeciągnęło – trwa już 20 lat.

Mógłby Pan opowiedzieć o instrumencie, na którym Pan grał, gdy wszedł do skansenu?

– To lira korbowa, po ukraińsku „lira kolisna”. Instrument ma korbę, koło, struny. Trochę przypomina skrzypce, bo koło pełni rolę smyczka. Korba kręci koło, które trze się o struny, a struny dźwięczą. Są dwie struny burdonowe i jedna melodyczna. Ten instrument bardzo dobrze pasuje do takich pieśni starodawnych, religijnych, lirniczych, żebraczych, po polsku dziadowskich. Można sobie akompaniować nawet na jednej strunie i do tego śpiewać.

Skąd u Pana zamiłowanie do dawnych instrumentów?

– Przez całe życie interesowała mnie historia. Lubię także tradycyjną muzykę religijną, muzykę ludową, a lira korbowa to instrument tradycyjny. Kiedyś lirnicy chodzili po Ukrainie, Białorusi, Polsce i śpiewali pieśni religijne. Zachodzili do domów, śpiewali koło cerkwi, kościoła. Lirnicza tradycja była kiedyś bardzo popularna na naszych terenach, ale gdzieś w latach 30. XX wieku upadła, z różnych przyczyn – i politycznych, i ekonomicznych. Zaczęła się odradzać dopiero pod koniec XX wieku. Na szczęście zachowały się jeszcze zapisy magnetofonowe starszych lirników, którzy żyli jeszcze w latach 60. Trochę było tych nagrań, a w latach 90. XX wieku narodził się ruch odrodzenia tradycji. Ludzie zaczęli się interesować muzyką lirniczą, odnaleziono zapisy, instrumenty w muzeach, zaczęto robić takie instrumenty. Lira, na której gram, powstała 10 lat temu na podstawie liry, która znajduje się w muzeum w Krakowie. Zrobił ją Stefan Puchalski, który gra niemal na całym świecie, a

mieszka w Ameryce. Ta lira to kopia XIX-wiecznego instrumentu. Zachowało się dużo dokumentacji związanej z lirami, jest dużo fotografii, rysunków. Na szczęście do końca nie zanikła liriniczka tradycja. Można korzystać z nagrań magnetofonowych. Wielu folklorystów już w XIX w. robiło zapisy, np. Oskar Kolberg zanotował dużo pieśni lirinicznych z całej ówczesnej Polski, Litwy, Białorusi, Ukrainy. Zbierał pieśni i można odtworzyć tę tradycję.

Jak Pan nauczył się grać na lirze?

– Od zawsze zajmowałem się muzyką. Kiedyś grałem na pianinie. Mając jakieś takie pojęcie o muzyce, było mi łatwiej. Jestem absolwentem szkoły muzycznej I stopnia. Potem zajmowałem się innymi sprawami, żeby w końcu wrócić do muzyki, do teatru. Gry na lirze sam się uczyłem. Nie jest to skomplikowane, bo prawa ręka pracuje z korbą, a lewa przebiega klawiszem.

Skąd pomysł, aby nauczyć innych?

– Myślę, że takie warsztaty są bardzo potrzebne, bo jest zainteresowanie instrumentem, śpiewem. Zebrało się spore grono. Instrumenty są dostępne – na warsztatach mamy 4 liry. Nie można ich kupić w sklepie muzycznym, trzeba zamawiać u majstrów. Na szczęście w Polsce jest kilku majstrów na bardzo wysokim poziomie. Mam nadzieję, że lirinictwo będzie się rozwijało. Na Ukrainie istnieje cech lirinicy, gdzie chłopcy uczą się robić te instrumenty. Sami je wykonują, ale także śpiewają.

Na warsztaty w Koźlikach przyjechało 10 uczestników...

– Śpiewamy i gramy polskie i ukraińskie pieśni liriniczne. Wiele tych pieśni istnieje w różnych wariantach językowych i polskich, i ukraińskich, i białoruskich. Wszystkie są podobne, bo tradycja była wspólna. Np. śpiewaliśmy o świętym Jerzym.

Wszystkie pieśni liriniczne są smutne?

– Specyfika lirycznego śpiewu polegała na tym, że lirinik śpiewał pieśni, jakie miały pewien wpływ na słuchacza, żeby ten z kolei zapłacił za jego pracę. Stąd były to pieśni żałobne, pobożne. Śpiewano pieśni pokutne, żeby ludzie bardziej się przejmowali swoją pokutą i w niej wytrwali. Często ludzie zamawiali u lirinika modlitwy za swoich zmarłych krewnych i lirinik wykonywał też taką pracę. Bo to była praca. Był cech lirinicki, zwyczaj lirinicki, były szkoły, to znaczy majster lirinik przyjmował uczniów do domu, gdzie uczyli się pieśni, ale także umiejętności radzenia sobie ze swoją ślepotą, bo najczęściej były to niewidome dzieci.

Niewidomi chłopcy byli oddawani na naukę do niewidomego lirinika?

– To było rzemiosło ślepych, którzy nie mogli funkcjonować normalnie, w świecie zdrowych ludzi. Żeby wykonywać pracę, radzić sobie w życiu, taki chłopiec uczył się u lirinika. Płacił majstrowi albo pieniędzmi, albo pracując w domu. Na koniec nauki był egzamin, musiał zaśpiewać kilka pieśni. Jeśli dobrze wykonał, wówczas majster dawał mu lirę i mógł iść do pracy jako lirinik. Egzamin był po to, żeby nie wypuszczać niedouczonego śpiewaka. Żeby poziom był profesjonalny, wysoki.

Jaki będzie owoc tych warsztatów?

– Uczymy się śpiewać pieśni liryczne, zapisujemy sobie słowa ukraińskie i polskie. Już nam dobrze wychodzi, rytm dobrze brzmi. Myślę, że te pieśni tu zostaną. Pieśni pochodzą z całego regionu, niekoniecznie z konkretnej miejscowości, ale z Polesia, Wołynia. Mam nadzieję, że będą nadal żyły. Jeśli chodzi o instrument, ludzie mają możliwość poznać lirę w ręce, zobaczyć jak się ją stroi, jak się gra. Być może ktoś taką zamówi, albo przynajmniej będzie zmierzał w tym kierunku.

Informacja o warsztatach była umieszczona w internecie, więc uczestnicy sami się zgłosili. Większość ludzi z Białegostoku, dwie osoby przyjechały z Kurpi – z Kadzidla i Kolna.

– Interesuję się śpiewem tradycyjnym już od kilku lat. Takie warsztaty to dla mnie szansa, żeby poznać lirę korbową – stwierdza Maria Łazarz z Białegostoku. – Do tej pory jeszcze nie miałam bezpośredniego kontaktu z instrumentem tradycyjnym. Chcę się przekonać, czy jest to instrument dla mnie i czy ewentualnie mogłabym sobie taki kupić, uczyć się na nim grać. Można sobie akompaniować w prosty sposób przy śpiewie tradycyjnym.

Andrzej Staśkiewicz z Kadzidla jest uczestnikiem warsztatów lirinicznych i robi instrumenty.

– Dla mnie jest to okazja, aby trochę poznać kulturę ukraińską, piękne pieśni z liry. Serhij Petryczenko nas uczy, a ja chłonę jak gąbka – cieszy się Andrzej Staśkiewicz. – Lirinictwo na Kurpiach od 80 lat nie istniało. Odnawilem tradycję. Na mnie to wypadło. Zrobiłem lirę i gram. Kiedyś spotkałem najstarszego polskiego lirinika, Stanisława Wyrzykowskiego i stąd ten pomysł, bo wcześniej liry nie znałem, tylko z lektur. Potem zrobiłem taką lirę i już od trzech lat wożę ze sobą. Te warsztaty są dla mnie bardzo ważne, można powiedzieć życiowe.

Serhij pokazywał lirę prostą, dziadowską, a moja jest bardziej rozbudowana, ma klawiaturę chromatyczną. Dwa miesiące żmudnej pracy. W ogóle zajmuję się rzeźbą i takie rzeczy muszą być ozdobne. Oczy postaci na lirze są zawiązane opaską – to co Serhij mówił, że grali niewidomi chłopcy. Podobno nawet oślepiano adeptów liriników, żeby mogli być autentyczni, żeby poświęcili się tylko lirze. Na Kurpiach czy w innych częściach Polski może mniej, ale na Wschodzie takie przypadki były. Na Kurpiach, 80 lat temu, lirinik jeszcze się pojawiał na odpustach, na uroczystościach pod kościołami i grywał pieśni nabożne. Jestem kontynuatorem. Taka przygoda. Mam plany, że może dzięki tym warsztatom uda się jakoś rozpropagować, stworzyć pracownię, gdzie byśmy produkowali liry. Poza tym skrzypce, flety, fujarki – to co dawne, żeby to wróciło i znów zagrało w kapelach.

Krystyna KOŚCIEWICZ
Zdjęcia autorki artykułu

Pieśni z podlaskiego źródła

Pierwsze, drugie i trzecie miejsce zdobyli wykonawcy z Podlasia w 10. edycji Festiwalu-Konkursu Młodych Wykonawców Ukraińskiej Muzyki Ludowej „Z ludowego źródła”. W konkursie organizowanym przez katedrę folkloru Instytutu Sztuki w Równem w Ukrainie udział wzięło 62 wykonawców z różnych zakątków Ukrainy, przede wszystkim z Polesia, ale także z Podola, okolic Charkowa, Berdyczowa, Łucka, Iwano-Frankowska. Nie zabrakło też śpiewającej młodzieży z Podlasia.

Duet w składzie Adrianna Szuj i Paula Korniluk zajął pierwsze miejsce w najmłodszej kategorii wiekowej, z kolei Wioletta Kruk, Aleksandra Korniluk i Magdalena Jakimiuk jako trio uplasowały się na drugiej pozycji w nieco starszej kategorii wiekowej. Do wyżej wymienionych bielszczanek, od kilku już lat uczestniczących w konkursie w Równem, dołączyły też cztery dziewczyny, które wykonały pieśni ukraińskie z okolic Czeremchy i Kleszczeli. Pochodzą one z tego terenu, ale obecnie uczą się i mieszkają w Białymstoku, gdzie współtworzą zespół „Słowjanoczky”.

– *Nie umiera nasza pieśń, nie umiera i duma poza granicami Ukrainy, ale na etnicznym terytorium ukraińskim* – cytował Tarasa Szewczenkę Roman Bereza, dyrektor Centrum Twórczości Ludowej we Lwowie i zarazem członek komisji konkursowej. – *Mam na uwadze oczywiście Podlasie. Wykonawcy z Polski zaprezentowali dość wysoki poziom przedstawienia utworów ludowych funkcjonujących w tym regionie. To dowodzi, że ukraiński folklor ma swoją kontynuację nie tylko na ojcowskiej ziemi, ale i za polsko-ukraińską granicą.*

– *Śpiewamy pieśni nie tylko z naszego regionu* – mówi Barbara Sidoruk, kierownik artystyczny zespołu „Słowjanoczky”. –

Śpiewamy piosenki z różnych regionów Ukrainy, z Polesia, Wołynia, także ze środkowej Ukrainy. Na konkurs wybraliśmy utwory, które identyfikują nas właśnie z naszą małą ojczyzną.

Na konkurs pojechał kwartet i zdobył trzecie miejsce w najstarszej kategorii wiekowej. Dla dziewcząt to wielkie wyróżnienie, jurorzy byli bowiem nadzwyczaj wymagający. Oprócz śpiewu oceniali także kulturę sceniczną, stroje. Bo ludowy strój jest uzupełnieniem wykonywanych pieśni.

– *Wykonawcy, wychodząc na scenę, powinni o tym wiedzieć* – mówi Raisa Capun, specjalistka od spraw stroju ludowego. – *Jako takich uwag dotyczących strojów nie miałam, bo widzę, że kierownicy grup są dobrze zorientowani w tych kwestiach i wiedzą, jak wykonawcy powinni być ubrani.*

– *Stroje pożyczyliśmy od pań starszego pokolenia* – dodaje Barbara Sidoruk. –

Odwiedziłyśmy kilka kobiet, które mogły mieć dawne tradycyjne stroje typowe dla okolic Czeremchy. Udało się nam skompletować cztery takie ubiory i w nich wystąpiłyśmy na konkursie. Myślę, że na scenie zaprezentowałyśmy się dość oryginalnie, mając na sobie regionalne stroje pochodzące z naszej miejscowości. I jurorzy to docenili.

Dla wykonawców z Podlasia to kolejne osiągnięcie poza granicami regionu i kraju. A świadczy o tym m. in. skład komisji, która oceniała wykonawców. Przewodniczył jej Jewhen Jefremow, znany badacz ukraińskiego folkloru i kierownik grupy „Drewo” z Kijowa. A jak twierdzą sami wykonawcy, od poziomu jury zależy także poziom konkursu. Członkowie jury zwracali uwagę nawet na najdrobniejsze detale.

– *Niegdyś starałem się przestrzegać wykonawców przed tym, by nie starali się za wszelką cenę przypodobać publiczności* – mówi Jewhen Jefremow. – *Wykonawcy często wykonywali niepotrzebne gesty, sztucznie się uśmiechali, robili wszystko, by zwrócić na siebie uwagę. Tym razem tego praktycznie nie zaobserwowałem i to bardzo mi się spodobało. Dziewczeta i chłopcy po prostu stali i wykonywali swoje utwory. Należy podkreślić, że folklor nie jest sztuką sceniczną. Przypomnijmy, w jaki sposób pieśni te wykonywane są na co dzień. Wszystkie ruchy ciała koncentrowane są wewnątrz wykonawcy. Nawet jeżeli śpiewają w grupie, to w sumie śpiewają sami dla siebie.*

Janusz BAKUNOWICZ
Zdjęcia autora artykułu

Ukraińskie «multi-formy» w Białymstoku

Przyjemne dla oka i budzące ciepłe, miłe skojarzenia. Tak w kilku słowach można określić prace ukraińskich artystów zaprezentowane na wystawie malarstwa oraz rzeźby ceramicznej, którą można było oglądać w drugiej połowie kwietnia w galerii Agart w Białymstoku. Wystawa „Multi-Formy” to obrazy i rzeźby trójki lwowskich artystów – małżeństwa Łesi i Ołeksandra Rosów oraz Ihora Berezy.

Prezentacja ich prac w galerii Agart to nie przypadek. Niewielka galeria przy ulicy Jurowieckiej od 2006 roku promuje w Polsce współczesną sztukę krajów byłego Związku Radzieckiego. W jej zbiorach znajduje się już ponad 300 prac artystów z Białorusi, Ukrainy, Rosji oraz Litwy.

– *Zacząłem się od sprzedaży obrazów białoruskich artystów na Allegro – mówi właścicielka galerii Agnieszka Bagińska. – Z czasem zakochałam się w tym malarstwie, w ludziach, w tym, co robią. Zaczynaliśmy od gromadzenia prac w mieszkaniu, później trzeba było znaleźć jakiś lokal, a od roku jesteśmy w tej galerii. Chcemy promować sztukę Europy Wschodniej. Selekcjonujemy artystów poprzez nasze osobiste znajomości. Dzięki temu możemy trzymać dobry poziom i zdobywać klientów zainteresowanych twórczością promowanych przez nas artystów.*

Prowadzenie galerii stało się dla pani Agnieszki i jej partnera Stanisława Wesołowskiego nie tylko zajęciem biznesowym, ale także pasją.

– *Od tych sześciu lat zmieniło się moje podejście do sztuki z tak zwanego Wschodu – podkreśla właścicielka galerii. – Nasi artyści uczą mnie wrażliwości. Jest w tej sztuce taka słowiańska zaduma. Coś, co gra w duszy wszystkich ludzi ze Wschodu. A my tak naprawdę też jesteśmy ze Wschodu.*

Autorów wystawy „Multi – Formy” łączą wspólne rozwiązania formalne, zainteresowanie ceramiką i doświadczenie zdobyte podczas nauki we lwowskiej Wyższej Szkole Zdobnictwa i Sztuk Użytkowych i Akademii Sztuk Pięknych. Prace Łesi i Ołeksandra Rosów oraz Ihora Berezy łączą formy abstrakcyjne z surrealistyczną figuracją. Wspólna jest także żywa, nasycona kolorystyka, zarówno malarstwa, jak i rzeźby.

Pomimo podobieństw formalnych, każdy artysta ma jednak swe indywidualne, wyróżniające cechy. Wizytówką obrazów Łesi Ros jest między innymi złobiony w olejnej farbie relief, który wzbogaca fakturę obrazu, a także wprowadza do warstwy malarskiej rysunek.

Twórczość Ihora Berezy to połączenie abstrakcji z rzeźbą figuratywną. Trawestacja sztuki awangardowej XX wieku, czerpanie z rzeźby kubistów i futurystów, a jednocześnie postmodernistyczna zabawa z fakturą i kolorem rzeźby – oto niektóre cechy warsztatu lwowskiego rzeźbiarza.

Do Białegostoku na wernisaż wystawy przyjechał jedynie Ołeksandr Ros. Na drodze reszty stanęły przepisy wizowe.

– *Do Białegostoku trafiliśmy po znajomości – żartuje pan Ołeksandr. – Nasz kolega Wasyl Martyniuk, który mieszka na Białorusi, a pochodzi z Ukrainy, pokazał Agnieszce naszą stronę internetową. Agnieszka nas zaprosiła i oto jesteśmy w Białymstoku.*

Ołeksandr wiele inspiracji czerpie z rodzinnego miasta Lwowa. – *Spaceruję ulicami, obserwuję i wkładam te doznania w swe prace – mówi artysta. – Często wykorzystuję w swych obrazach elementy architektury. I dziwię się, że artyści nie czerpią natchnienia z naszego miasta. Dla mnie Lwów jest jedną wielką inspiracją.*

Ta inspiracja uwidacznia się w całej serii obrazów ujętych pod tematem „Miaśto”. Konsekwencji tematycznej towarzyszy charakterystyczna kolorystyka – żywa, pełna kontrastów i barwnych feerii.

Lwowscy artyści dotychczas najczęściej prezentowali swe prace w stolicy Ukrainy. Kijów to najlepsze miejsce na promowanie swego nazwiska i sprzedaż prac. Niestety, kryzys dotknął także rynek sztuki na Ukrainie. Współpraca z galerią Agart to dla trójki artystów próba zdobycia nowego rynku. Ich chęć zaistnienia w Polsce zbiega się z poszukiwaniami właścicieli galerii, którzy podkreślają, iż Ukraina to interesujące miejsce do zdobywania nowych twórców.

– *Ukraina to zagłębie artystów – mówi Stanisław Wesołowski. – Jest tam bardzo dużo utalentowanych twórców, którzy nie mają przebicia, bo nasze kraje dzieli granica. Ta bariera troszkę przeszkadza także artystom. Staramy się im pomagać. Przechodzą przez naszą galerię, trafiają na inne, przyciągają do nas nowych twórców i tak to się toczy.*

Właściciele galerii planują kolejne spotkania ze sztuką ukraińską. Najbliższą wystawę chcą zorganizować w październiku. W ten sposób galeria Agart, obok uznanego w całym kraju Arsenału, stała się nowym miejscem promocji współczesnej sztuki ukraińskiej. W tym wypadku w jej bardziej tradycyjnym wydaniu.

Sławomir SAWCZUK
Polskie Radio Białystok
Fot. autora artykułu

Весняні зустрічі дітей з традицією

Кожного року весною в пунктах навчання української мови на Підляшші проходять численні зустрічі присвячені підляським звичаям, що пов'язані з циклом народно-релігійних свят. Також і цього року не могло обійтися без ініціатив, які мали на меті переказати дітям традицію україномовного Підляшшя пов'язану з трьома великими празниками – Благовіщенням, Вербною Неділею та Великоднем. Дякуючи тому навіть наймолодші знають уже, що то «буслові лапи», вміють прикрасити вербочку та розмалювати великоднє яйце, а деякі – навіть заспівати підляську веснянку та рогульку.

Усе почалося з садочка

Зараз етнографічні майстер-класи та заняття з народними умільцями проходять майже всюди: у садочках, школах, будинках культури, музеях, скансенах тощо. Їх дуже багато та здаються вони чимось повсюдним та хтось міг би сказати – вже й мало оригінальним. Коли бо наближається якийсь празник, зразу всі починають виплітати, вирізувати, виклеювати, малювати, випікати. Однак, ще кільканадцять років тому це не було таке очевидне. Як зізналася колись директорка Садочка № 9 «Лісова поляна» у Більську Єлизавета Нелипинська, коли в 1997 році вводили в них авторську програму «До традиції», головною ідеєю якої є зустрічі дітей з носіями підляських звичаїв, не обійшлося без побоювань. Бо хто, здавалося, схоче записати своїх дітей на заняття,

на яких якась бабуся буде показувати, як виплітається кошик?

Це був на той час великий експеримент. Окрім більського садочка програму, що її опрацювала люблинська фундація «Музика кресів», введено у білоруськомовному Левкові та польськомовній Єсьонувці. З'явилися також спроби в Тикоціні. Проте все поза Більськом закінчилося дуже швидко. У «Лісовій поляні» програма «До традиції» виявилася великим навчальним успіхом. На заняття, на яких вчили місцевої традиції та української мови в її говірковому варіанті, почало записуватися щораз більше дітей та зараз їх понад сотня.

Більський садочок був першим у регіоні, до якого на постійно увійшли народні умільці. З часом усе розширилося на весь регіон, та схожі заняття почали відбуватися майже всюди.

Окрім зустрічей з постійними «бабцями», у садку в Більську проходять також майстер-класи приурочені до конкретних свят. Навесні їх кілька. Перш за все, це випікання «буслових лап», що їх підляшукі готували колись до свята Благовіщення. Також і цього року, 6 квітня, діти вчилися робити булочки, які згодом дуже охоче з'їли, та ознайолювалися з іншими елементами народної традиції, пов'язаними з Благовіщенням, між іншими вчилися популярних на Підляшші віршиків про бусла – символу цього свята та весни. Натовість перед Вербною Неділею, разом з Євгенією Казимирук з Міського осередку культури в Кліщелях, дошкільнята робили квітки, якими прикрашається вербочку для посвячення у церкві.

Українські діти сягають до джерел

Успіх занять у садочку став поштовхом для Союзу українців Підляшшя опрацювати схожу програму для дітей зі шкільних пунктів навчання української мови. Від багатьох років проходить вона під гаслом «До джерел», а фінансово підтримує її Міністерство внутрішніх справ і адміністрації. У її рамках проходять зустрічі дітей і молоді, що вчать української мови, з народними підляськими умільцями. Відбуваються також екскурсії до місць пов'язаних з традицією регіону. Перед Великоднем організовується головно майстер-класи з виготовлення квітів з паперу та весняних іграшок з соломи, а також писанкарські зустрічі, під час яких діти вчать писати писанки користуючись традиційними українськими узорами. Діти теж учаться народних пісень пов'язаних з приходом весни – підляських веснянок і рогулюк.

Досі в програму «До джерел» включалися передусім учні більського Комплексу шкіл ім. А. Міцкевича, де найдовше на Підляшші ведеться навчання української мови, час від часу також діти з Початкової школи в Черемсі. Кожного року вони брали участь у приблизно п'яти – десяти ініціативах, які мали на меті досить широко ознайомити з різними елементами підляської народної спадщини. Дякуючи тому молодь вміє те, що їхні бабусі та навіть

ще старші покоління підляшуків: вишивати, виплітати з соломи, робити традиційні «павуки» тощо. Часто буває вже так, що це не батьки переказують дітям традицію, а саме діти, які беруть участь у майстер-класах «До джерел», вводять її наново до своїх домів. У такий спосіб знову в підляських хатах можна побачити вербочки гарно прикрашені квітами з паперу, а символом Великодня як і колись стає барвіста писанка – праслов'янський оберіг, який згодом почав супроводжувати українське святкування Воскресіння Ісуса Христа.

Також у Білостоці діти знайомляться з традицією

Цього року до програми «До джерел» приєдналися теж білостоцькі діти з міжшкільного пункту навчання української мови при Початковій школі № 12

та з Громадської початкової школи імені святих Кирила і Мефодія. 12 квітня учні православної школи, які вчаться української мови, вперше мали можливість взяти участь в екскурсії до скансену Село-Буди та Біловежі, під час якої знайомилися з пам'ятками матеріальної культури Підляшшя та природою Біловезької пущі. У скансені в Будах вони могли побачити, як виглядав традиційний побут їхніх предків: як жили в сільських хатах, яких вживали знарядь, як молотили ціпом, що їли. Доповненням екскурсії стало спільне приготування вареників з ягодами. Що цінне, все велося українською мовою, оскільки працівники музею користувалися підляським діалектом.

Другою ініціативою в рамках програми «До джерел», у яку крім дітей з православної школи включилися також учні білостоцького міжшкільного пункту, стали писанкарські майстер-

класи з Оленою Гайдамакою з Києва, зараз жителькою Люблина. Пройшли вони 16 квітня у старому будинку Початкової школи № 12, у якому й міститься православна школа. Діти і молоді разом з батьками і дідусями вчилися малювати воском яйця, пізнавали традиційні українські орнаменти, які були присутні на писанках уже в праслов'янські часи, ознайомилися з символікою кольорів великодньої писанки. День раніше Олена Гайдамака вчила розмальовувати яйця дошкільнят з православного садочка в Більську на майстер-класах, які також проходили в рамках програми «До джерел».

У Білостоці такі зустрічі стають особливо потрібними, оскільки зв'язок білостоцьких учнів з селом та його традиціями часто є дуже обмеженим, або й зірваним. Дідусі цих дітей найчастіше проживають уже в містах, там також народилися батьки більшості із них. Саме позашкільні ініціативи дають змогу сягнути до традиції власного народу. Слід однак згадати, що майстер-класи писання писанок не є першими – упродовж останніх кількох років білостоцькі пункти навчання української мови проводили двічі на рік етнографічні зустрічі в Скансені-Загороді в Козликах над Нарвою, на яких діти також пізнавали великодні традиції – писали писанки та брали участь у випіканні святочної паски.

* * *

Навчання української мови на Підляшші, чи то в садочку, чи в школі, це не сухе вивчення літературної мови на уроках, але ряд супровідних зустрічей, які проходять після уроків. Такі заняття сприяють практичному вивченню мови, оскільки вони ведуться або українською літературною мовою, або підляським діалектом. Однак, що головне – вони дозволяють досить добре спопуляризувати серед дітей і молоді загальноукраїнські та суто підляські звичаї, пов'язані з календарно-обрядовим циклом свят. Можна у тому переконатися саме перед Великоднем.

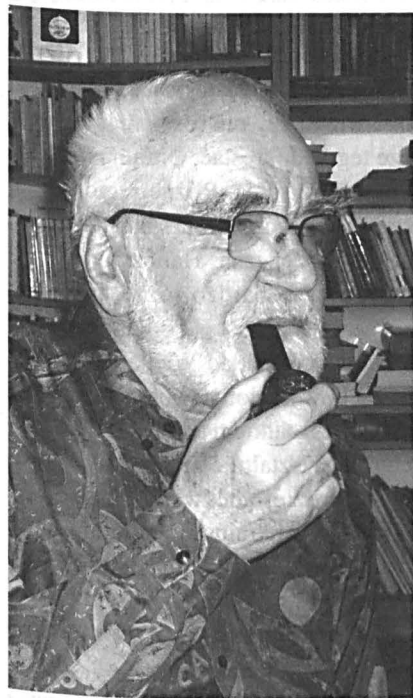
Людмила ЛАБОВИЧ
Фото авторки статті

«Kształtuje się etnos posiadający bardziej adekwatną nazwę»

Rozmowa z prof. dr hab. Włodzimierzem Pawluczukiem

Trwa spis powszechny, w którym po raz drugi w powojennej Polsce i po raz pierwszy od czasu wstąpienia Polski do Unii Europejskiej znalazło się pytanie o narodowość. Rezultaty spisu w dużej mierze staną się odzwierciedleniem procesu budowania ukraińskiej tożsamości na Podlasiu. Przy tej okazji porozmawialiśmy z prof. dr hab. Włodzimierzem Pawluczukiem z Instytutu Socjologii Uniwersytetu w Białymstoku na temat kształtowania się nowoczesnej ukraińskiej tożsamości narodowej oraz przemian świadomości etnicznej prawosławnej ludności zamieszkującej tereny między Bugiem a Narwią.

Ludmiła Łabowicz: Panie Profesorze, kształtowanie się tożsamości narodowej w dzisiejszym rozumieniu tego słowa to dość późne zjawisko. Kiedy i jak kształtowała się ukraińska świadomość narodowa?

Włodzimierz Pawluczuk: Narody współczesne są tworem czasów modernistycznych, a przede wszystkim XIX wieku. Miał na to wpływ romantyzm z jego fascynacją folklorem i tradycją językową.

Powstały wtedy narodowe języki słowiańskie: ukraiński, białoruski, bułgarski, serbski itd. Na fali powrotu do tradycji ludowej ukształtował się literacki język ukraiński. Dużą rolę odegrał tu przede wszystkim Taras Szewczenko, który jest postacią prawie że mityczną. Był on twórcą ukraińskiego języka literackiego, a w jakimś sensie także kultury ukraińskiej.

To co historycy odnotowują jako wydarzenie dziejowe, to słynne Bractwo św. Cyryla i Metodego (Кирило-Мефодіївське братство). Taras Szewczenko, Mykoła Kostomarow i Pantelejmon Kulisz tworzyli trójkę, która stawiała tezę o istnieniu „ukraińskości narodności”. Dzieło programowe Kostomarowa miało tytuł „Dwi ruśki narodnosti” („Дві руські народності”). Naród określany wówczas przez elitę Imperium Rosyjskiego jako „ruskiej” składał się według niego z dwóch etnosów, nazywanych wtedy narodnościami – moskowskoji i ukraińskoji. Nie była to jeszcze idea narodowa, aczkolwiek niewątpliwie tworzyła zręby świadomości narodowej. Pod zaborem austriackim były wszelkie warunki, by rozwijała się idea narodu ukraińskiego jako narodu w pełnym tego słowa znaczeniu, narodu politycznego. Zaczęły powstawać organizacje, partie o charakterze narodowym.

Mimo że ukraińska idea narodowa kształtowała się w XIX i na początku XX w., to na Podlasiu ruch ukraiński zrodził się dopiero 30 lat temu. Biorąc jednak pod uwagę kryteria obiektywne, takie jak historia, język, kultura duchowa i materialna, to wskazują one na integralny związek Podlasia z historią, językiem i kulturą ukraińską. Co spowodowało, że przez wiele lat nie ukształtowała się w naszym regionie ukraińska świadomość narodowa?

Każdy naród ma szereg oboczności, pogranicz. Na tych pograniczach zawsze się kształtują labilne układy etniczne, które się często przesuwają. Raz jest się Ruskim, raz Ukraińcem, raz Białorusinem, raz Łemkiem, raz Polakiem. Każdy naród

ma problemy z tymi granicami. W Polsce przez wiele lat udawano, że tego nie ma. Teraz te oboczności się pojawiają – są Ślązacy, Kaszubi, Ukraińcy, nie tylko na Podlasiu. Jest ciągły problem z Łemkami, Bojkami, zwłaszcza z Łemkami.

Jeśli chodzi o Podlasie, to jest to teren posiadający swoją świadomość etniczną, tzn. ludzie wiedzą, że są „tutejsi”. Natomiast nie ma zarysowanej świadomości przynależności narodowej, podobnie jak na innych obszarach pogranicznych. W związku z tym ta przynależność jest czymś zmiennym. Można być i Polakiem, i Ruskim, i Ukraińcem, i Białorusinem w zależności od tego, jak będą zapisywać w paszportach, jak będą uczyć w szkole.

Sytuacja taka nie jest czymś wyjątkowym. Dłuższe panowanie jakiejś ideologii hegemonistycznej, dłuższa przynależność do państwowości utwierdza tożsamość narodową zgodną z tożsamością dominującą, chociaż na to trzeba paru pokoleń. Tutaj, na Podlasiu, w okresie międzywojennym została nadana i utwierdzona białoruskość. Rozstrzygnięcie, że do Bugu są Białorusini, a za Bugiem Ukraińcy zapadło na bardzo wysokich szczeblach decyzyjnych w Moskwie. W 1923 roku powstały Komunistyczna Partia Zachodniej Ukrainy (KPZU) i Komunistyczna Partia Zachodniej Białorusi (KPZB). Podział terenu działania tych partii, czyli zakres ich wpływów, został wyznaczony po Bug. KPZB działała na północ od Bugu, a poniżej KPZU. Jak w 1939 roku wkroczyli tu Sowietzi, to zgodnie z tym podziałem zostały ustanowione szkoły, obowiązujący język. Na północ od Bugu zorganizowano szkolnictwo białoruskie, wychowanie białoruskie, wpisywano do dowodu „Białorusini” i tak już zostało. Mieszkańcy, powiedzmy, Siemiatycz czy Mielnika dowiedzieli się, że są Białorusinami, po wojnie zorganizowano im Białoruskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne, gazetę „Niwe” i tak to trwało do niedawna, jeszcze w pewnym stopniu trwa po dzień dzisiejszy. A tam dalej byli już Ukraińcy.

Dlaczego Stalin tak zdecydował, bo podejrzewam że to on, trudno orzec, ale tak zostały tu wydzielone mniejszości narodowe, które za PRL zostały opieczetowane również dotacjami na działalność kulturalną, na prasę itd.

Przyszła jednak demokracja i wraz z przemianami społeczno-politycznymi zaczął się rozwijać na Podlasiu ruch ukraiński. W jednym ze swoich artykułów Pan Profesor powiedział, że to szukanie tożsamości narodowej bardziej adekwatnej do własnej tradycji kulturowej.

Jeśli chodzi o Podlasie w ogóle, nie tylko na południe od Bugu, ale także o Bielszczyznę, to mapy lingwistyczne tych terenów określają język Podlasia aż po Narew jako gwary północnoukraińskie. W zasadzie są to gwary zachodniopoleskie. Jest to rezultat procesów osadniczych. Bielszczyznę zasiedlała ludność z zachodniego Polesia. Pochodzenie plemienne tej ludności jest rzeczywiście północnoukraińskie, albo inaczej mówiąc zachodniopoleskie, natomiast przynależność narodowa związana jest z wpływami elit narodowych. Tutaj wpływy ukraińskie nie docierały, a właściwie to docierały późno. Podział w świadomości ludowej, zachowany w dużym stopniu po dzień dzisiejszy, był bardziej klarowny. To podział według wyznania, religii. Jak pokazują badania, co zresztą sam opisywałem, w świadomości ludowej na Białostocczyźnie, również na Grodzieńszczyźnie, w dalszym ciągu funkcjonuje podział na dwie nacje. Każda nacja ma swoją religię, a każda religia jest nacją. Są ruscy, tzn. prawosławni, i są polscy, tzn. katolicy. Moi przodkowie wiedzieli, że są tylko dwie nacje. Byli jeszcze Żydzi i Tatarzy, ale oni nie wchodzili w grę jako nacje, bo niechrzczeni. Znajdowali się zupełnie poza kategorią. Potem pojawili się jeszcze Niemcy.

Świat wyglądał dosyć klarownie i prosto. W świadomości tradycyjnej, ludowej można było mówić tylko albo o ruskich, albo o polskich. Ale jak przyszły różne władze, to okazało się, że są jeszcze takie nacje, jak Białorusini, Ukraińcy i trzeba było mieć wpisane

w paszporcie. Powpisywano i tak to trwało do dziś. Ale jak przyszła demokracja, stało się to niewygodne dla każdego. Zaczęto szukać tożsamości związanej z językiem, historią, czyli tożsamości bardziej ugruntowanej w pojęciu narodu. Zaczęło się od reformy Ukraińskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego (UTSK), powstała sekcja podlaska, potem przekształciło się to w zorganizowany ruch, zaczęło wychodzić „Nad Buhom i Narwoju”, pojawili się poeci piszący po ukraińsku lub w gwarze podlaskiej. Są to procesy związane z koniecznościami poszukiwania tożsamości, pojawiające się we wszystkich krajach europejskich i nie tylko. Na wszystkich kontynentach, w Europie, w Stanach Zjednoczonych, w Kanadzie pojawiają się coraz to nowe narody.

Jak Pan Profesor wspomniał już w jednym z wywiadów, na początku lat 70., kiedy ukazała się książka „Światopogląd jednostki w warunkach rozpadu społeczności tradycyjnej”, trudno było przewidzieć pojawienie się ruchu ukraińskiego na Podlasiu.

Kiedy pisałem „Światopogląd...” 40 lat temu, oczywiście nie dało się tego przewidzieć, bo nie dało się przewidzieć, że nastąpi demokracja, która ma wymogi zmuszające człowieka do szukania swojej prawdziwej tożsamości. Wtedy to nie było potrzebne. Co było potrzebne, to się wiedziało – że jestem prawosławny albo katolik. I to wystarczało, żeby od razu wiedziano, kto jest kim. Takie uszczegółowienia, że jestem prawosławnym Białorusinem, prawosławnym Ukraińcem, czy też jeszcze prawosławnym Bułgarem czy Serbem, nie było potrzebne. Jak przyjechałem z wczasów w Bułgarii gdzieś w 1960 czy 1962 roku, pokazałem u siebie w Rybołach zdjęcia. Przyszedł sąsiad i pierwsze pytanie, które zadał, brzmiało: „A tyje Bołhary ruskije czy polskije?”. „Ruskije” – odpowiedziałem zgodnie z prawdą, tzn. taką, jaka wtedy obowiązywała, wszystkim czytelną i jasną. Gorzej było, jak przyjechałem z Mongolii i pokazywałem zdjęcia. „A tyje Monhoły

ruskije czy polskije?”. „Ani takije, ani siakije”. „A to sztoż za chalera?” i tutaj padło mocniejsze słowo.

Weszliśmy w okres, kiedy to nie wystarczy, musi być to dopowiedzenie – prawosławny, ale Białorusin, prawosławny, ale Ukrainiec.

Trwa spis powszechny i już nie wystarczy w rubryce „narodowość” wpisać „prawosławny”...

Nie wystarczy też już zapisać Polak. Nareszcie teoretycy spisu uznali, że „narodowość polska” to jednak za mało. Można zapisać Polak, ale Podlasianin, Polak, ale Ukrainiec.

Pojęcie polskości określa Konstytucja RP. Określa ona pojęcie polskości jako narodu obywatelskiego. W preambule jest napisane wprost i czytelnie „My naród polski – wszyscy obywatele Rzeczypospolitej”, niezależnie od wiary, koloru skóry, języka. W świetle Konstytucji wszyscy jesteśmy Polakami, ale nie wszyscy Polakami polskimi. Z tym, że wszyscy jesteśmy Polakami, w Rybołach się zgodzą. Polacy polscy są w Rzepnikach, Laszkach, a tu są Polacy ruscy. Jednak dzisiaj nie wystarczy takie proste, ludowe dzielenie. Oglądamy świat i widzimy, że są Mongołowie, że są inni, którzy nie są ani Polakami, ani Ruskimi. I trzeba dopowiedzieć. Jesteśmy Ukraińcami? Nie wiem, czy nie trzeba będzie jeszcze tego dookreślać. Ukraina musi się dookreślić sama. Różne regiony muszą mieć jeszcze swoją sygnaturkę. Jest Łemkowszczyzna, Haliczyna, Zakarpacie. Są to bardzo różne tradycje i różne mentalności. Podlasze, gdyby wchodziło w skład Wielkiej Ukrainy, to zachowywałoby swoją osobliwość, bo nie jest całkiem takie, jak Lwowszczyzna. Kształtuje się etnos posiadający bardziej adekwatną nazwę, niż mniejszość ukraińska czy mniejszość białoruska w Polsce, podzielona administracyjnie z nakazu. Poszukiwania są oddolne, bez nakazu zewnętrznego.

Dziękuję za rozmowę.

Rozmawiała Ludmiła ŁABOWICZ

Fot. L. Łabowicz

«Uświadamiać to sprawa bardzo niebezpieczna»

W okresie powojennym, podobnie jak w okresach poprzednich, ludzi otwarcie deklarujących swą ukraińską przynależność narodową nie było w pow. bielskim zbyt dużo. O jednych wiemy z dokumentów czy gazet, o innych z opowiadań. Kiedy weźmiemy spisy członków gminnych rad narodowych z tego okresu, z reguły widzimy w nich „Białorusów” (taką kalką z języka rosyjskiego określano w ówczesnych dokumentach urzędowych ogół prawosławnych). Niejako wyjątek stanowiły Milejczyce. W sporządzonym na początku 1945 r. spisie członków Gminnej Rady Narodowej w Milejczycach, obok 9 „Białorusów” i 6 Polaków, znajdujemy też 2 Ukraińców – Anatoliusza Chursowicza oraz Piotra Michnowskiego. Obaj urodzili się i mieszkali w Milejczycach (byli rolnikami na 7-hektarowych gospodarstwach) i od innych członków rady odróżniali się nie tylko zadeklarowaną narodowością, ale też wykształceniem – obaj mieli ukończone 4 klasy gimnazjum, podczas gdy pozostali od 2 do 7 klas szkoły powszechnej. Czy zajmowali się oni „propagandą narodową”, trudno w tej chwili określić. Z pewnością natomiast aktywny na tym polu był Mikołaj Marczuk, który działał wówczas w okolicach Bielska i Hajnówki.

Gdy w 1956 r. powstało Ukraińskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne i zaczął wychodzić w Warszawie ukraiński tygodnik „Nasze Słowo”, fakt ten wywołał rezonans także i na Podlasiu, zwłaszcza w pow. hajnowskim. Stąd właśnie nadchodziło najwięcej listów do redakcji „Naszego Słowa”. Niestety większość z nich nie była publikowana, a jedynie zamieszczano krótkie odpowiedzi w rubryce „Redakcyjna pocztą”. Szczególną uwagę redakcji zwróciła wieś Stare Berezowo koło Hajnówki, gdzie były próby założenia koła UTSK. Motorem tych działań był właśnie M. Marczuk, o czym z nieukrywaniem rozdrażnieniem pisał w 1957 r. w „Niwie” M. Chmialewski, powołując się na słowa jednego z mieszkańców Starego Berezowa: *Do naszej wsi przyjeżdża niekiedy człowiek o nazwisku Marczuk, przywozi ukraińską gazetę „Nasze Słowo” i cały czas udowadnia, że jesteśmy Ukraińcami.*

W „Naszym Słowie” słuszność dowodów Marczuka potwierdzali sami Podlasianie. *Chciałabym – pisała w 1957 r. Nina Bujnowska – aby w naszej gazecie więcej miejsca przeznaczano sprawom ludności Podlasia, więcej drukowano wierszy i opowiadań, humoru ludowego o tym regionie, który ma własną gwarę i zwyczaje. Trzeba, aby wiedzieli o nas wszyscy. Ukraińcy na Podlasiu żyją w bardzo trudnej sytuacji etnicznej. Niektórzy uważają nas tutaj niemal za jakąś „mieszaninę”. Otóż trzeba dać znać o sobie, że jesteśmy nie „mieszaniną”, lecz częścią wielkiego narodu.*

Oto dlaczego byłoby warto zorganizować w gazecie oddzielną stronę poświęconą Podlasiu. Pisać na niej podlaską gwarą, aby otworzyć ludziom oczy. Przeznaczyć na Podlasie specjalnego kolportera, aby mógł on w dni targowe rozpowszechniać „Nasze Słowo”, bo w kioskach jest tylko gazeta białoruska.

Chciałabym, aby do naszej krainy zawitał ukraiński chór objazdowy w ładnych kolorowych strojach i z orkiestrą. Aby był w takich miejscowościach, jak Siemiatycze, Hajnówka, Narew, Kleszczel, Boćki, Drohiczyn, Orla. Gazety z materiałem z Podlasia należy wysyłać wszystkim braciom-Ukraińcom Białostoczczyzny, aby inne narody nie przeciągały ich na swą stronę.

Na Podlasiu, mówiąc obrazowo, żniwa gotowe, tylko brak żniwiarzy. Przyjeżdżajcie do nas z pieśnią, tańcem, mówionym i pisanym słowem. Przyjmijcie szczerze pozdrowienia od wszystkich znajomych, przyjaciół, braci i siostr z Podlasia.

W tym samym roku głos na łamach „Naszego Słowa” zabrał też Nikifor Awramenko (1893-1973), pochodzący z Werchniodniprowska na Zaporozżu oficer armii UNR, który od końca lat dwudziestych mieszkał w Bielsku: *20 lat pracowałem na terenie obecnych trzech powiatów – bielskiego, hajnowskiego i siemiatyckiego. Do 1952 r. tworzyły one jeden powiat bielski. Warunki mej pracy pozwoliły mi bardzo dokładnie poznać teren i ludność tego niemałego obszaru. Mając pewne wrodzone zdolności do historii,*

etnografii, archeologii i literatury, w wolnych chwilach obserwowałem zwyczaje, słuchałem pieśni i mowy, bajek, legend i podań; porównywałem typy ludzi, ich strój, ich hafty, koronki, tkaniny itd. Biła w oczy poważna różnica między ludnością jednej części powiatu i drugiej.

Tutaj już przed 1939 rokiem istniały ukraińskie koła teatralne i chóry w Kleszczelach, Orli, Hajnówce. Zaczął już pojawiać się „Kobzar” Szewczenki, utwory Franki, Rudańskiego. A przyjazdy wędrowniej ukraińskiej grupy teatralnej czy chóru ściągaly nawet z oddalonych wsi wielkie masy ludzi. W okolicach Narwi czulem się jak na Wołyniu, koło Kleszczel i Orli – jak na Kijowszczyźnie, w okolicach Siemiatycz, Drohiczyna, koło Bociek – jak na Chełmszczyźnie.

Właśnie dla ludności tych powiatów w większych miejscowościach otwarto białoruskie szkoły podstawowe i licea. Ludność określono jako Białorusinów. Czy odpowiada to rzeczywistości? Podaję fakty: ludność wsi Nowosady nazywa ludzi z sąsiedniej wsi Litwinami. A to właśnie są Białorusini, jak i ogół ludności za rzekami Narewką i Narwią.

Licealista białoruskiej szkoły w Bielsku, Konstanty Burak, po zakończeniu szkoły musiał uczyć się ukraińskiej literatury, aby czytać rodzicom i dziadkowi, we wsi Lewki koło Bielska, pewne książki. Bo ci mówią tak: kiedyś czytałem „Kobzar” i wszystko było zrozumiałe, swoje, ojczyste, a oto teraz ty czytasz, my słuchamy i niby to coś i podobnego, ale nie nasze!

Trzeba w niedługim czasie rozróżnić się i naprawić tę tak oczywistą pomyłkę. A co najważniejsze, rozbudzić z wiekowego snu większość tutejszych „Chachlów”, „prawosławnych”, „prostych”, aby wreszcie ocknęły się i powiedzieli „chto wony, czyji syny, jakych bat’kiw? Kym, za szczo zakuti?”.

Na Podlasie docierali też stali współpracownicy redakcji „Naszego Słowa”, jak np. Bohdan Strumiński, autor cyklu „Z ukraińskiego folkloru na Podlaski”. Pisząc o zasięgu obszaru zamieszkanego przez ludność ukraińską i sytuacji na Podlasiu, stwierdza on: *A tymczasem rzeczy-*

wiste dane świadczą, że Ukraińcy mieszkają nieraz aż nadspodziewanie daleko na zachód lub północ (czemu zawdzięczają ci Ukraińcy to, że ich nie wysiedlono...). Władze najbardziej na północ wysuniętych Ukraińców uważają nieraz za Białorusinów (organizuje się dla nich nawet białoruskie szkoły), chociaż już carska ekspedycja naukowa przekonująco stwierdziła, że np. w pow. bielskim mieszkają „Małorosy”, tzn. Ukraińcy.

B. Strumiński dotarł m.in. do Wido-wa, gdzie spotkał znanego już nam „domorosłego” poetę Wasyla Biłokozowicza. Otrzymane od niego wiersze opublikował w „Naszym Słowie”, a także w almanachu „Ukrajńskijskyj kalendar” na 1960 r. Wśród nich znalazł się bardzo wymowny wiersz o ciężkiej podlaskiej doli, pełen jednak nadziei na jej poprawę, na znalezienie narodowego przywódcy:

Lude my tiazkoji doli
Pracujemo ciety swuoy wi*k
Pry každyj własti my jak by w newoli
I ne liczat szto ty czołowi*k
Nas ne liczat za lude
I my jakby w pekli żywem
Ale swoho prawa nichto ne zabude
Swoho my dobjemsia dożdem
Wony to ne lude a smoki
Wi*kami smokczut z nas krow
Bołat nam i ruki bołat nam i boki
Pry peremi*ni starajut’sia si*sti na
szyju nam znow

Pryde czas strenem my pleczyma
I skinemo smokuw z sebe
I probje wyzwolinia hodina
Szto robiti každyj pojme
Pryde czas strenem my pleczyma
Nezłomimy jawit’sia nasz prowodyr!

(Wiersz ten ze względów cenzuralnych został przy publikacji „przeredagowany”. Tutaj podaję wersję z rękopisu, który odnalazłem u rodziny poety.)

2 czerwca 1957 r. powstało w Kleszczelach jedyne wówczas na tym terenie koło Ukraińskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego (w 1960 r. liczyło 47 członków), którego założycielami byli Andrij Nimyj (1900-1972), osiadły w Kleszczelach były żołnierz armii Ukraińskiej Republiki Ludowej (pochodził spod Proskurowa na Podolu) oraz rodowity kleszczelowianin Stefan Noskowicz (1906-1987). Wspierał ich też Mychajło Kałyniak (1910-1974), który organizował tu punkty produkcyjne spółdzielni „Ferroteks”, będącej własnością Zarządu Głównego UTSK. (M. Kałyniak, pochodzący z Galicji, w okresie międzywojennym studiował prawo na uniwersytecie w

Chlubą kleszczelowskiego koła Ukraińskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego był zespół teatralny. Wystawiana przez niego sztuka „Beztalanna” ściągala tłumy widzów, została też doceniona na forum ogólnokrajowym.

Wilnie, a po jego ukończeniu pracował aż do wybuchu wojny w tamtejszym Instytucie Badań Europy Wschodniej, prowadząc m.in. badania nad ludnością ukraińską w pow. bielskim.)

Pierwszym przewodniczącym koła został A. Nimyj, który prowadził we własnym mieszkaniu bibliotekę, złożoną z książek, które w 1958 r. przekazał Zarząd Główny UTSK. Ich czytelnikami szybko stali się nie tylko mieszkańcy Kleszczel, ale też okolicznych wsi (Jelonka, Pohreby, Dasze, Dobrywoda) i Hajnówki. W niektórych miejscowościach, np. w Jelonce, urządzano wieczory wspólnego czytania. Prowadzona była również sprzedaż książek, głównie podczas świąt parafialnych. Jak zwykle, największą popularnością cieszyły się poezje Tarasa Szewczenki (*Kobzar*) oraz powieści historyczne i obyczajowe. W Kleszczelach i okolicy było też kilkudziesięciu prenumeratorów „Naszego Słowa”.

Najbardziej jednak w popularyzacji działalności kleszczelowskiego koła UTSK zasłużyły się chór i zespół teatralny, którego działalność odnowiono w latach 60. Mimo rozmaitych trudności (np. brak strojów, który uniemożliwił wystawienie sztuki „Oj ne chody Hryciu”), chór i zespół teatralny występowały z powodzeniem zarówno w Kleszczelach, jak też w Hajnówce, Bielsku, Siemiatyczach, Czeremścu, Mielniku, Narwi, Nurcu, Milejczycach, Boćkach.

W 1964 r. koło zaczęło przygotowywać się do wystawienia dramatu Karpenki-Karego „Beztałanna” (Nieszczęśliwa). Po raz pierwszy „Beztałanna” pokazana została mieszkańcom Kleszczel i okolicznych wsi w marcu 1966 r., po czym zespół pojechał do Węgorzewa, gdzie odbywały się eliminacje do ogólnopolskiego przeglądu amatorskich zespołów teatralnych UTSK. Gra zespołu z Kleszczel została przyjęta owacyjnie i bez problemu zakwalifikował się on do finału w Przemyślu (2-3 lipca 1966 r.). *Naszą grę – pisał z dumą A. Nimyj – publiczność przyjęła lepiej niż innych kół, wywołując w trakcie gry każdego z artystów, po zakończeniu, rozdaniu kwiatów i przy wyjściu z teatru dochodziło do owacji na ulicy. Niektórzy z publiczności pochlebnie wyślawiali się, że taką grę można widzieć tylko w Kijowie* (Ten i następne cytaty pochodzą z listów A. Nimego do jego przyjaciela Mikołaja Derewianki).

Również w Przemyślu występ zespołu okazał się pełnym sukcesem, gdyż zajął on pierwsze miejsce. Powodzenie sztuki „Beztałanna” zwróciło na zespół z

Kleszczel powszechną uwagę. W „Gazecie Białostockiej” pojawiła się entuzjastyczna recenzja, zaś Wojewódzki Dom Kultury pokrył koszty wyjazdu do Przemyśla i noclegu. Zespół zapraszano na występy do Warszawy, Białegostoku i okolicznych miast. Zarząd Główny planował nawet przekształcenie go w zawodowy reprezentacyjny zespół dramatyczny UTSK.

Mimo tych sukcesów działalność kleszczelowskiego koła UTSK napotykała na wiele przeszkód, zwłaszcza wtedy, gdy w 1964 r. podjęto starania o rozpoczęcie nauczania języka ukraińskiego w miejscowej szkole podstawowej. Jednak mimo że już z chwilą rozpoczęcia roku szkolnego 1964/1965 zebrano 30-sobową grupę dzieci, na możliwość nauki języka ojczystego musiały one czekać jeszcze dwa lata. Było to przede wszystkim „zasługą” inspektora szkolnego z Hajnówki, który próbował storpedować inicjatywę. Wprawdzie po interwencjach warszawskich działaczy UTSK, zarówno w Hajnówce, jak i w Ministerstwie Oświaty, został „przyparty do muru”, lecz nadal czynił rozmaite przeszkody natury formalnej, licząc, że zniechęci tym aktywistów UTSK, a zwłaszcza rodziców. Inicjatorom przedsięwzięcia przyszło m.in. kilka razy wypełniać specjalne listy z nazwiskami dzieci i podpisami rodziców. *To już czwarte podanie z podpisami przesyłamy inspektorowi szkolnemu w Hajnówce, oni po prostu bawią się z nami jak kot z myszką – pisał na początku grudnia 1964 r. A. Nimyj. – Ludziom już obrzydło podpisywać się. W tym wzorze wstawiono narodowość, w poprzednich redakcjach narodowość nie była wykazana.*

Jak wiadomo, jednym z filarów trwałości „władzy ludowej” była aktywna walka z widmem „ukraińskiego nacjonalizmu”, więc inspektor nie bez przyczyny miał nadzieję, że rodzice będą bali się określić narodowość dzieci jako ukraińską. Jednak i na tak spreparowaną listę zapisano ponad 40 dzieci z Kleszczel i Dobrywody – z wpisaniem narodowości ukraińskiej.

Innym problemem była kwestia braku nauczyciela, co zresztą też było „zasługą” hajnowskiego inspektora. Oto bowiem w listopadzie 1964 r. okazało się, że Nadzieja Karpiuk (pochodziła ze wsi Moszczona Pańska w gm. Nurzec-Stacja), kończąca wówczas Liceum Pedagogiczne w Bartoszykach, gdzie była klasa ukraińska, jeszcze w lutym i kwietniu składała podania do inspektoratu w Hajnówce, że chciałaby otrzymać posadę w Kleszczelach. Początkowo nie otrzymała żadnej od-

powiedzi, zaś w sierpniu odesłano ją do Olsztyna, gdyż rzekomo w *Kleszczelach nie ma Ukraińców*. Później tłumaczono się brakiem wolnego etatu w szkole.

Gotowość nauczania języka ukraińskiego zgłosił pracujący już tam nauczyciel Anatol Tokajuk, pochodzący ze wsi Rogacze. Wprawdzie oficjalnie występował on jako „Białorus”, lecz doskonale orientował się w literaturze ukraińskiej i na kursach dokształcających dla dorosłych wygłaszał pogadanki o pisarzach ukraińskich – Tarasie Szewczence, Iwanie France i in. (O znajomości literatury ukraińskiej w Rogaczach świadczy też zamieszczony w „Niwie” (1957 r.) list członka BTSK z tej wsi, Ryhora Iwanowca, który cytował słowa wiersza Sydora Worobkewycza o ojczystym języku i słowie – *Chto was zabuwaje, toj u hrudiach ne serdenko, ale kamiń maje*). Kandydatura A. Tokajuka nie była jednak zatwierdzona przez inspektorat, ponieważ nie miał formalnego przygotowania do nauczania języka ukraińskiego i musiałby wcześniej ukończyć specjalny kurs (na co zresztą wyraził zgodę). Okazało się też, że w niedalekiej Wólce Terechowskiej pracuje nauczycielka z Dobrywody Wiera Jawdosiuk. Dzieci ze szkoły w Wólce nie chciały uczyć się języka białoruskiego, więc W. Jawdosiuk rozpoczęła zaoczne studia ukrainistyczne, aby móc przejść na nauczanie języka ukraińskiego.

Rok szkolny jednak mijał, a nauczyciela nadal nie było, zaś atmosfera „gestniała”. Z tego właśnie powodu podjęcia pracy w charakterze nauczycielki języka ukraińskiego odmówiła pochodząca z Kleszczel Wiera Jakubowska, która w 1965 r. kończyła liceum w Bartoszykach. A. Nimyj z goryczą konstatawał: *Nauczyciele widocznie boją się brać za naukę języka ukraińskiego na tym terenie, bo faktycznie nasza ludność zapisala się Białorusinami, bała się, aby jej nie wywieziono i w statystyce uważani są jako Białorusini. Nawet Abramowicz [jeden z aktywistów koła UTSK – J.H.] bał się zapisać jako Ukrainiec i na liście zapisał się jako Białorusin, przeproszał mnie, że nie może zapisać się jako Ukrainiec.*

Wkrótce okazało się, że problemem jest nawet znalezienie sali na zorganizowanie koncertu poświęconego Szewczenyce, gdyż *bywało nieraz, że zamówiliśmy salę i w tym dniu było zebranie milicyjne lub inna organizacja państwowa nam ją zabierze*. Nie był to oczywiście przypadek, a jedynie element ogółu działań, które zmierzały do likwidacji „problemu

ukraińskiego” w Kleszczelach. *Na tym terenie* – pisał A. Nimyj w liście z 11 kwietnia 1965 r. – *prowadzona jest nasilona agitacja przeciwko Ukraińcom. Nasi wrogowie wykorzystując nieświadomość ukraińskich chłopów, kierują ich przeciwko swym ziomkom Ukraińcom, aby sami siebie piętnowali jako bandytów. Starają się nie dopuszczać naszej prasy, jedynej gazety „Nasze Słowo”, przykrywają ją w kioskach, aby nie było widać z góry. To tylko mały oczywisty jawny przypadek, a ile jest skrytych zarzutów piętnowania nas szowinistami, nacjonalistami, bandytami, czym chcecie, aby nie dopuścić do normalnego życia i współpracy Ukraińców z Polakami i Białorusinami, aby nie dać rozwinąć się Ukraińcom i organizować się w organizację społeczną UTSK.*

Miejscowi „bojownicy o socjalizm” do ogólnopolskiego repertuaru propagandowego, zawzięcie piętnującego „ukraińskich bandytów z UPA”, dodawali własne pomysły, o czym A. Nimyj pisał w liście z czerwca 1965: *Wiecie, że u nas są ludzie i ludziska, „ne tak czują jak swoji worohy lichiji”, jak śpiewa się w tej pieśni. Byli dobrzy ludzie, ale poumierali, jak sekretarz partii Demianiuk, daj mu Boże Królestwo Niebieskie. A terazniejsi swoi też karierowicze, tchórze, uważają, że język ukraiński to wielka polityka, a ludzie przecież przyglądają się nacjonalistwu i chwieją się – i tak się chce i mama nie pozwala. U nas gdyby zacząć naukę z tymi dziećmi, które zapisano na język ukraiński, to uczniów nie będzie brakować. I tego nie można ruszyć, już mówią: że jak macie sprawę z Ameryką i wam, tzn. dzieciom, przysłali po 5 dolarów, tym, które zapisano na język ukraiński, to u was nic nie wyjdzie. Jeślibyście nie otrzymali po 5 dolarów, byłby język ukraiński w Kleszczelach, a tak nie. Niech się Ameryka wami opiekuje. Już takie słuchy puszczane są na wszystkie strony, ryją, aby nie dopuścić do otwarcia kursu języka ukraińskiego w Kleszczelach.*

Wkrótce do plotek o „dolarach z Ameryki” dołączono jeszcze przestrogi o możliwych represjach: *Jeśli chodzi o nauczyciela, to ludzie już stracili nadzieję, że on będzie u nas, ileż można pisać. Przez to już ludzie boją się nieprzyjemności, powstaje taka agitacja, że jak będziesz żądał języka ukraińskiego, to i pracy nigdzie nie znajdziesz ani posady.* (lipiec 1965 r.)

Zmianę sytuacji przyniosło zorganizowane przez „władze partyjno-państwowe” seminarium poświęcone sprawom mniejszości narodowych, które odbyło się 3-4

listopada 1965 r. w Hajnówce. Koło UTSK reprezentowali A. Nimyj i Eugeniusz Konachowicz. Przedstawili oni problemy związane z kulturalną działalnością koła, jak również sytuację dotyczącą sprawy nauczania języka ukraińskiego w szkole, gdyż mieszkańcy Kleszczel i okolic, jak podkreślił w swym wystąpieniu E. Konachowicz – *posługują się mową ukraińską i niesłusznie „ochrzczono” ich Białorusinami.*

Uczestnicy seminarium, m.in. urzędnicy ministerialni, odwiedzili też Kleszczelę, gdzie wystąpił przed nimi ukraiński chór. *Dla Kleszczel* – pisał A. Nimyj – *seminarium to wypadło bardzo korzystnie, poruszaliśmy nie tylko sprawy kultury Kleszczel, ale i okolic [...] Po seminarium zrobiło się trochę lżej, bo i przewodniczący Rady i sekretarz odnoszą się do nas przychylnie.*

Większe zainteresowanie sprawami Kleszczel zaczął też przejawiać Zarząd Główny UTSK. Wiosną 1966 r. znaleziono nauczyciela, absolwenta liceum w Bartoszycach Aleksandra Smolikowskiego, który dzięki wsparciu z Warszawy rozpoczął pracę z początkiem roku szkolnego 1966/1967.

Sukcesy kleszczelowskiego koła UTSK na niwie artystycznej i oświatowej nie mogły oczywiście podobać się białostockim władzom BTSK, o czym mówił na IV zjeździe UTSK (10.12.1967 r.) ówczesny przewodniczący koła E. Konachowicz: *Nasza praca kulturalno-oświatowa nie spodobała się Zarządowi Głównemu Towarzystwa Białoruskiego. Na początek wydrukowali w swej gazecie „Niwa” oszczerstwo na nas, że w Kleszczelach rzekomo istnieje jakiś antonizm.* (Autor tego artykułu, który podpisał się jako P, z zaciekleścią atakował miejscowych aktywistów ukraińskich, że swoimi działaniami zakłócili małowieloletni marazm, w którym: *Żyli do niedawna mieszkańcy Kleszczel spokojnie, nie rozmyślając za wiele o swojej narodowości i narodowości sąsiadów.*)

Następnie – kontynuował E. Konachowicz – *wzwali z Warszawy redaktora tygodnika Barszczewskiego, który w szkole wygłosił przemowę do dzieci. Między innymi powiedział: Nie słuchajcie tych Ukraińców, którzy was namawiają uczyć się języka ukraińskiego, przecież jesteście Białorusinami, tutaj Ukraińców nie ma. Ci, którzy są, to niedobitki armii petlurowskiej. Tutaj, aż po Bug, mieszkają sami Białorusini.*

W chwili obecnej przypomnienie, że ktoś był żołnierzem „armii petlurowskiej” (konkretnie chodziło tu o osobę A. Ni-

me), a więc bojownikiem o wolność Ukrainy w latach 1918-1920, ujmij nikomu nie przynosi, a raczej może być powodem do dumy. Wówczas jednak był to poważny „zarzut”, którym nieraz posługiwali się co bardziej cyniczni propagandziści z szeregow „przewodniej siły narodu”. Postanowił do nich dołączyć również dr Barszczewski, próbując swe insynuacje, że *tu nie ma Ukraińców*, wesprzeć „argumentami” bardziej „ważkimi politycznie”. (Notabene z podobnymi rewelacjami A. Barszczewski wystąpił, również w Kleszczelach, na festynie zorganizowanym przez BTSK w lipcu 1993 r., twierdząc, że Ukraińcy „są za Bugiem” i nazywając miejscowych działaczy ukraińskich „pseudoukraińcami”).

O ile władze BTSK mogły co najwyżej straszyć „nacjonalizmem” i „udowadniać”, że w Kleszczelach *Ukraińców nie ma*, to będące jego opiekunami władze partyjno-państwowe dysponowały większymi możliwościami działania.

W 1968 r. przed rozpoczęciem nowego roku szkolnego zabrano do wojska nauczyciela języka ukraińskiego A. Smolikowskiego – mimo że zaocznie studiował. Nowego nauczyciela nie było, więc nauczanie języka ukraińskiego zostało przerwane. Jak się okazało na zawsze, gdyż po odbyciu służby wojskowej A. Smolikowski został przeniesiony przez władze oświatowe do pracy w innej szkole. Podobny los spotkał kilku innych aktywistów, których „awansowano” do Hajnówki czy innych oddalonych miejscowości. Innym, jak pisał w sierpniu 1968 r. A. Nimyj, *powieździeli „nie podskakuj”*. Również Zarząd Główny UTSK został odpowiednio „ustawiony”, o czym pisał A. Nimyj w sierpniu 1969 r.: *UTSK niechętnie opiekuje się nami, nie chce narażać się na nieprzyjemności z Białorusinami.*

Przez pewien czas kleszczelowskie koło starało się kontynuować swoją działalność (w 1969 r. liczyło jeszcze 36 członków), a zespół teatralny przygotowywał do wystawienia sztukę ukraińską, czytano „Nasze Słowo”. *Gazetę „Nasze Słowo” prenumeruje bardzo mało osób* – pisał A. Nimyj w marcu 1969 r. – *kupują natomiast w kioskach. Białorusini lepiej pracują, bo dają premie dla listonoszy. Jeźli listonosz zdobędzie 50 prenumeratorów „Niwę”, otrzymuje premię 400-500 zł. A u nas w tym kierunku źle* (1 egzemplarz „Niwę” w tym czasie kosztował 60 gr).

Zakończenie na str. 19

«Cienie zapomnianych przodków» Serhija Paradżanowa a ukraińskie odrodzenie narodowe lat sześćdziesiątych

III: Mistrz i jego uczniowie. Szkoła Paradżanowa

Film *Cienie zapomnianych przodków* wywołał lawinę, jakiej nie spodziewał się chyba nikt. Władze nie ustawały wówczas w próbach „restalinizacji” kultury. Jeszcze pod koniec 1964 roku Iwan Dracz, Mykoła Chołodnyj i Iwan Dziuba zostali oskarżeni o „antypartyjne poglądy na rozwój kultury ukraińskiej”. Latem 1965 roku agenci KGB przeprowadzili na Ukrainie masowe aresztowania wykładowców, artystów i naukowców. Udokumentował to Wjaczesław Czornowił – zebrał życiorysy ofiar, opisał ich kariery zawodowe i działalność polityczną. Materiały te, razem z listami, jakie pisali aresztowani do swoich krewnych, opublikowano w 1967 r. w samwydawie pod zapożyczonym od Gribojedowa tytułem *Łycho z rozumu (Mądremu biada)*.

24 września 1965 roku w kinie „Ukraina” miał miejsce premierowy pokaz filmu Paradżanowa *Cienie zapomnianych przodków*, już nagrodzonego na kilku festiwalach, m. in. w Mar del Plata czy w Rzymie. Po wystąpieniu reżysera głos zabrał Iwan Dziuba. Zamiast wygłoszenia mowy gratulacyjnej, nieoczekiwanie zwrócił się do publiczności z zupełnie innym przesłaniem. Poinformował o tajnych aresztowaniach wśród młodej inteligencji, wymienił nazwiska zatrzymanych. Jego wypowiedź wywołała popłoch wśród obecnych na widowni przedstawicieli władzy. Ktoś uruchomił syrenę strażacką, aby zagłuszyć przemawiającego, powstało zamieszanie. Stanowisko Dziuby poparł dziennikarz Czornowił, który wznosił okrzyk „Kto przeciw tyranii – niech wstanie!”. Poparł go m. in. Wasyl Stus, część publiczności powstała z miejsc. Władza nazwała to wystąpienie prowokacją, „czynem antyobywatelskim”. Takie otwarte i dość gwałtowne wystąpienie było wtedy czymś nieoczekiwanym. *Szistdesiatnyki* porównali sierpniowe aresztowania do początków stalinowskiego terroru lat 30., co stawiało władze w dość niewygodnym położeniu. Wśród inteligencji, w której świadomości miał dominować genetyczny strach poprzed-

nich pokoleń, zniszczonych i zastraszonych reżimem, wychowanych w duchu całkowitej lojalności i pokory, znaleźli się ludzie zdolni do jawnego politycznego protestu. Aktywnych uczestników pamiętnej premiery spotkały represje, takie jak wyrzucenie z organizacji partyjnych, zwolnienia z pracy – W. Stusowi uniemożliwiono kontynuowanie studiów doktoranckich w Ukraińskiej Akademii Nauk, I. Dziuba zmuszony był pożegnać się z pracą w wydawnictwie „Mołod”. Rozpoczęło się śledztwo, którego celem było udowodnienie faktu istnienia podziemnej organizacji antyradzieckiej, powiązanej z imperialistycznymi służbami wywiadowczymi.

Dziuba, po incydencie z kinie odsunięty od życia politycznego, napisał najsłynniejszy bodaj tekst tamtej epoki – *Internacjonalizm czy rusyfikacja?*, w którym obnażał hipokryzję władzy radzieckiej i bezwzględnej rusyfikacji kultury ukraińskiej. Dziuba skrytykował działania zmierzające do wytworzenia zunifikowanej kulturowo i mentalnie masy społecznej, wbrew wcześniejszym założeniom socjalizmu. Narzucenie Ukraincom tandetnej kultury socjalistycznej, tworzonej na bazie tradycji rosyjskiej, ukazywał jako sprzeczne z prawodawstwem ówczesnego ZSRR, zwracał uwagę na sprzeczność między teorią a praktyką.

Film Paradżanowa wpisał się w szerszy kontekst społeczno-kulturowy, gdyż podobnie jak w przypadku działań innych *szistdesiatnykiw*, miał na celu jedno – przypomnienie, że naród ukraiński ma prawo do własnej tradycji, kultury, języka i historii. W listopadzie 1965 roku Paradżanow i inni dysydenci podpisali się pod listem wysłanym do KC KPU i KC KPZR, w którym żądali otwartych procesów nad aresztowanymi i już na początku 1966 roku rozpoczęła się ideologiczna nagonka na kijowskie studio filmowe im. Ołeksandra Dowżenki. Postanowiono skontrolować zarówno kwestie pracy twórczej, jak i działalność finansową instytucji. Na pierwszy ogień poszły filmy *Krynycia dla sprahłych (Studnia dla*

spragnionych) w reżyserii Jurija Iljenki, ze scenariuszem poety Iwana Dracza, *Perwirte swoji hodynnyky (Sprawdźcie swoje zegarki)* na podstawie scenariusza poetki Liny Kostenko i nowy projekt S. Paradżanowa *Kyjiwśki fresky (Kijowskie freski)*. W filmie Iljenki znaleziono „poważne ideologiczne błędy”, a dwóm pozostałym zarzucono „zafalszowanie życiowej prawdy”. Prace przygotowawcze nad filmem Paradżanowa zostały wstrzymane. *Ofiarą zniszczeń materialnych dokonanych przez specjalną komisję stały się materiały do filmów ukazujących ukraińskie odrodzenie w kulturze, scenariusze, materiały dokumentalne. Odsunięto od współpracy zespół literacki, filmy, jeśli ocalały, powędrowały do kas pancernych tajnych służb.*

W Moskwie *Cienie zapomnianych przodków* zostały przyjęte z pewną dozą wrogości. Pomimo nagród otrzymanych na innych festiwalach (w sumie było ich kilkadziesiąt), na Moskiewskim Festiwalu Filmowym w 1956 roku film był pokazywany poza konkursem. Na wszechzwiązkowym festiwalu w Kijowie przyznano mu zaledwie nagrodę za nowatorstwo w poszukiwaniu środków wyrazu. Partia znów pragnęła postawić Paradżanowa w jednym rzędzie z innymi twórcami kina socrealistycznego. Pod jego adresem padły oskarżenia o ukraiński nacjonalizm. W rzeczywistości film Paradżanowa był dla Ukraińców impulsem, dzięki któremu mogło zaistnieć kino „narodowe”, znane pod nazwą „szkoły poetyckiej” lub „kijowskiej”. Nowatorski styl zapoczątkowany przez *Cienie...* znalazł swą kontynuację w filmach młodych twórców lat 60. Jednym z głównych reprezentantów ukraińskiej szkoły poetyckiej jest Jurij Iljenko, autor niezapomnianych zdjęć do filmu Paradżanowa, który stopniowo odszedł od pracy operatorskiej na rzecz reżyserii.

Iljenko swój debiutancki film *Krynycia dla sprahłych (Studnia dla spragnionych)* nakręcił według scenariusza Iwana Dracza w 1966 roku. Jest to film-przypo-

wieść, historia „wiecznego źródła” – studni w zapomnianej, opustoszałej wsi. Centralną postacią filmu jest starzec – opiekun źródła (Dmytro Miljutenko) – jego życie jest w pewnym sensie uzależnione od istnienia krynicy, żyje on dopóty, dopóki źródło może napoić spragnionych. Studnia to wieczność, a woda to napój życia. Bohater to opuszczony przez bliskich, osamotniony człowiek, skazany na egzystencję w bezludnej, umierającej wsi. Ten świat odchodzi już w przeszłość, terazniejszość miesza się ze wspomnieniami, żywi ludzie z cieniami, realność ze snem. Starzec schodzi w głąb studni – jest to zejście do sfery podświadomości, studnia to też łącznik pomiędzy światem żyjących a światem umarłych i droga prowadząca do wieczności. Film jest prześycony symbolami i metaforami. Odnajdziemy tam motywy będące odwołaniami do twórczości Dowżenki – w końcowych scenach bohater wyrąbuje jabłoni i niesie ją na własnych plecach. Z jabłoni sypią się dojrzałe jabłka.

To co zasługuje na szczególną uwagę, to warstwa wizualna filmu. Iljenko, wykorzystując zdjęcia negatywowe i prześwietlone, stworzył niemalże nierealny, księżycowy krajobraz. Cała strona plastyczna jest budowana na kontrastach płaszczyzn czerni i bieli, na kontrastach świetlnych, malarskich kompozycjach przedmiotów.

Jednym z głównych elementów ukraińskiej szkoły poetyckiej było odrodzenie kina ukraińskojęzycznego i eksploatacja „narodowych” motywów. Z drugiej strony w pewnym sensie doprowadziło to do umocnienia stereotypów na temat „ukraińskości”. Po pierwsze, tematyka i sposób przedstawienia podtrzymywała oficjalną ideologię Imperium Rosyjskiego i jego kontynuatora – Związku Radzieckiego. Wizerunek Ukrainy jako zacofanych, w większości wiejskich terenów, zamieszkałych przez przesądnych, mówiących w dziwnym narzeczu ludzi, był zawsze przeciwstawiany obrazowi nowoczesnych, uprzemysłowionych miast rosyjskich i ich wykształconych, rosyjskojęzycznych, kulturalnych mieszkańców. Choć w latach 60. Ukraina należała do jednych z najlepiej rozwijających się regionów w Europie, nie znalazło to swojego odzwierciedlenia w kinie. Ponadto język ukraiński był wciąż używany głównie na wsi, co przyciągnęło ukraińskich twórców w te właśnie rejony. Mieszkańcy wsi zachowali wiele dawnych tradycji, ich życie toczyło się według prostych zasad. Ta „czy-

Pomnik Serhija Paradżanowa w Studio Filmowym im. Dowżenki w Kijowie

stość” moralna dawała im przewagę nad ludnością miejską, zepsutą industrialnym życiem i pogonią za pieniędzmi. Swoim filmem Iljenko stara się tę różnicę wydobyc, przeciwstawiając świat wiejskiego staruszka nowoczesności, symbolizowanej przez przybyszów z miasta.

Krynycia... została nieprzychylnie przyjęta przez władze. Twórcę krytykowano za styl, niezrozumiały alegoryczny język, za przeinaczanie sowieckiej rzeczywistości. Film znalazł się na „czarnej liście” i swojej „rehabilitacji” doczekał się dopiero w 1987 roku. Aby uratować film, reżyser wykradł roboczą kopię z kijowskiego studia w przeddzień rewizji wytwórni przez KGB. Przez następne 22 lata przechowywał ją u siebie w garażu.

Następny film Iljenki to *Weczir na Iwana Kupala* (*Wieczór na Iwana Kupala*), który być może jest najpełniejszą kontynuacją plastycznej i estetycznej wizji paradżanowskiego świata. Jest on oparty na opowiadaniach Mykoły Hohola pochodzących z tzw. okresu ukraińskiego. Pisząc o tym filmie, trudno skoncentrować się na fabule. Jest to raczej pełna malarskiej ekspresji fantasmagoryczna i surrealistyczna gra symboli, znaczeń i motywów. Tłem dla rozgrywającej się historii miłosnej jest życie ukraińskiej wsi – jej

obyczaje, przyroda. Bezblędne wycucie plastyczne Iljenki znakomicie wydobywa charakterystyczne dla Hohola niesamowitość i tajemniczość, niepozbawioną także pewnej dozy humoru. Wydarzenia rozgrywające się w święto Iwana Kupala, które w istocie jest połączeniem słowiańskiego pogańskiego rytuału płodności i chrześcijańskiego dnia św. Jana, są pretekstem do „zabawy” folklorem i poprzez to przedstawienia całego bogactwa kultury ukraińskiej. Iljenko układa ją jak mozaikę, która z każdym kolejnym kadrem zmienia się niczym w kalejdoskopie. *Nazwa „kino malarskie” (żywopysne kino), często używana do określenia kina poetyckiego wydaje się świetnie opisywać koncepcję Iljenki wykorzystaną w tym filmie.*

Swoją trzeci film pełnometrażowy, który jednocześnie jest ostatnim artystycznie istotnym utworem szkoły poetyckiej, Iljenko nakręcił w 1971 roku. Decyzja o jego realizacji wiąże się jednak z większymi kontrowersjami, niż w przypadku poprzednich utworów. Głównym wydarzeniem 1971 roku był XXIV zjazd KPZR i KPU. Ukraińska kultura, w tym kinematografia, była wciąż poddawana krytyce za brak wypracowanego wzorca bohatera komunistycznego, gloryfikowania osiągnięć ustroju. Partia w liście otwar-

tym nawoływała twórców do poruszania tematyki proletariackiej, przedstawiania i popierania radzieckiego sposobu życia. Iljenko zdawał sobie sprawę z tego, że negatywne przyjęcie jego poprzednich filmów nie wynikało z rozwiązań estetycznych, lecz z doboru tematów. Petro Szelest, pierwszy sekretarz KPU, po wydaniu swojej książki *Ukrajina nasza radianska (Nasza radziecka Ukraina)*, zostaje zmuszony do publicznego przyznania się do ideologicznych odstępstw. Iljenko decyduje się nakręcić film, który łączy poetykę kina artystycznego i tematykę socjalno-polityczną – powstaje *Biły ptach z czornoju oznakaju (Biały ptak z czarnym znamięm)*.

Akcja filmu toczy się na Bukowinie na przełomie lat 30. i 40. Aby utrzymać rodzinę, Łeś oddaje swych synów na parobków. Kiedy wybuch wojna, synowie Łeś przyłączają się do przeciwnych obozów – Orest ucieka w góry razem z partyzantką, Petro walczy w szeregach Armii Czerwonej. Córka wiejskiego duchownego, Dana, w dzień swojego ślubu z sowieckim żołnierzem Ostapem, ucieka z

Orestem w góry. Oddalenie się frontu nie przynosi ulgi – dwa obozy ideologiczne wciąż ścierają się ze sobą, w tragicznym finale Petro i Ostap płoną żywcem przywiązani przez „faszystowską” partyzantkę do traktora. Najmłodszy syn Łeś, Heorhij, zostaje lekarzem i podejmuje walkę z zacofaniem bukowińskiej wsi. Symbolem lepszej przyszłości staje się nowy czerwony traktor. Motyw traktora ma podwójne znaczenie symboliczne. Po pierwsze, nawiązuje do Dowżenkowskiej Ziemi, gdzie pojawienie się maszyny oznaczało ogromne zmiany społeczne na ukraińskiej wsi.

Bukowina, obszar graniczny między Ukrainą a Rumunią, przeszła wiele historycznych zawirowań – okupację turecką, rosyjską, rumuńską, austriacką. Jadący traktorem Ostap, żołnierz Armii Czerwonej, wyrwa przygraniczny słupek – dokonuje się symboliczne przyłączenie Bukowiny do radzieckiej Ukrainy, do ojczyzny. Należy jeszcze wspomnieć, że tak zwana partyzantka „faszystowska”, to w rzeczywistości partyzantka UPA (Ukraińska Powstańcza Armia), czyli narodowe ugru-

powanie, walczące zarówno z Armią Czerwoną, jak i z armią niemiecką oraz wszelkiego rodzaju kolaborantami.

Jak każdy film Iljenki, *Biły ptach...* odznacza się piękną stroną wizualną. Operator Wilen Kaluta, mistrzowsko wykorzystując obiektywy o długiej ogniskowej, doskonale wyławia spojrzenia. Folklor znów zostaje wykorzystany jako materiał dla stworzenia impresjonistycznego obrazu. Ogromną rolę odgrywa kolorystyka, która razem z muzyką nadaje filmowi specyficzny rytm.

Mimo nagrody na moskiewskim festiwalu filmowym, film nie został przychylony przez władze. Pokazywano go w ograniczonej ilości kopii, a partyjne kierownictwo obwodu lwowskiego uznało go za „niebezpieczny” dla swoich mieszkańców. Chłodne przyjęcie było wywołane zbytnim idealizmem utworu i jednocześnie jego konserwatyzmem. W końcu autora filmu posądzono o nacjonalizm, choć ukraińska diaspora za granicą z kolei obwiniła film o dwuznaczność, a Iljenkę nazwała „radzieckim sprzedawczykiem”.

«Uświadamiać to sprawa bardzo niebezpieczna»

Zakończenie ze str. 16

Jednak w sytuacji politycznej, ukształtowanej przez wydarzenia z marca 1968 roku, w której nawet nie ma odważnych, by czytać ukraińskie książki, coraz mniej było chętnych do „wychylania się”, zwłaszcza wśród osób związanych w jakiś sposób z wszechobecnymi wówczas państwem i partią.

W tej sytuacji nie było warunków ani dla działalności koła UTSK, ani tym bardziej dla odnowienia nauczania języka ukraińskiego, gdyż w ówczesnej sytuacji wszyscy wiedzieli, że: *uświadamiać to sprawa bardzo niebezpieczna lub „przechodzić” z Białorusina na Ukraińca – ani jeden nie odważy się. Tutaj piszą ich bez wiedzy wszystkich Białorusinami, ale najbardziej czytają oni „Kobzar” i w duszy przekonani są, że są Ukraińcami, ale ujawnić to na papierze po prostu strach, boją się. Po prostu mówią, my jesteśmy bez narodu, bo naród to nacjonalizm i sprawa niebezpieczna...* (wrzesień 1971 r.).

Tak więc z początkiem lat 70. „problem ukraiński” w Kleszczelach, podobnie jak i na całym Podlasiu na północ od Bugu, został „zlikwidowany”, sprowadzony do poziomu „etnograficznej osobliwości” i

„prywatnych sympatii”, tak jak o tym pisał w 1983 r. na łamach „Naszego Słowa” Mikołaj Leszczyński z Orli: *Warto podkreślić, że dookoła Kleszczel, tzn. na terenie gminy, wszyscy mieszkańcy rozmawiają podlasko-poleskim dialektem, bardzo zbliżonym do języka ukraińskiego. Lubią oni zwłaszcza ukraińskie pieśni i zwyczaje. W końcu lat 50. w Kleszczelach działało koło UTSK, w połowie lat 60. stworzono punkt nauczania języka ukraińskiego. Działa tu obecnie koło Białoruskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego. Dzieci w szkole zaczęły uczyć się języka białoruskiego.*

Oczywiście zarówno w latach 60., jak i 70. prowadzone były prace badawcze i ukazywały się publikacje, których autorzy kierowali się nie polityczną koniunkturą, lecz pragnieniem dotarcia do prawdy i ukazania jej. Należy tu wymienić przede wszystkim prace historyka Jerzego Wiśniewskiego, językoznawcy Władysława Kuraszkiewicza, socjologa Włodzimierza Pawluczuka, jak też zespołu przygotowującego *Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny*.

Warto też wspomnieć o pracy Mikołaja Wróblewskiego, pochodzącego ze wsi

Chraboły (ur. w 1936 r.). Po ukończeniu studiów białorusistycznych na Uniwersytecie Warszawskim, pracował w Katedrze Filologii Białoruskiej. Szybko przekonał się, że zajęcia, które były tam prowadzone, nie oddawały prawdy o stanie faktycznym w terenie. Widząc bezcelowość wszystkiego, co tam robiono w kwestii badania „białoruskich” gwar znad Bugu i Narwi, postanowił opracować słownik ukraińskiej gwary swej rodzinnej wsi. W latach 1963-1967 ułożył on słownik obejmujący 19,5 tys. słów. Nie ograniczył się jednak wyłącznie do skatalogowania słów, ale też opracował użytkową polsko-ukraińską wersję słownika, w której podał odpowiedniki poszczególnych słów polskich zarówno w gwarze wsi Chraboły, jak też w ukraińskim języku literackim (niestety ta wersja jego pracy uległa w latach 90. zniszczeniu).

Tak więc nie był to czas zastoju, bo – niejako po kryjomu – miały miejsce procesy, które przygotowywały grunt pod ukraińskie narodowe przebudzenie w latach 80. i 90. Przede wszystkim rosło zaś pokolenie, które je zapoczątkowało.

Jerzy HAWRYLUK

Oprócz filmów Iljenki, które są chyba najbardziej bezpośrednim odwołaniem do twórczości Paradżanowa, należy zwrócić również uwagę na film Leonida Osyki *Kaminnyj chrest* (*Kamienny krzyż*) – jedną z ważniejszych produkcji kina poetyckiego. Na Wszechzwiązkowym Festiwalu Filmowym w Leningradzie w 1968 roku film Osyki został nagrodzony za najlepsze zdjęcia (operator Walerij Kwas) i najlepszą rolę męską.

Film swoją stylistyką różni się od dzieła Paradżanowa, choć podobnie jak w *Cieniach...* jest to obraz ukraińskiej wsi w Karpatach. *Nakręcenie filmu w kolorze było nie do pomyślenia – na tyle jego dramatyczne okrucieństwo, gwałtowny naturalizm i ascetyczne, graficzne wyobrażenia wymagały używania czarnego i białego koloru*. Osyka wykorzystał dwa opowiadania Wasyla Stefanyka, ukraińskiego mistrza prozy ekspresjonistycznej pierwszej połowy XX wieku. Urodzony w rejonie Stanisławowa (ob. Iwano-Frankowska), na Zachodniej Ukrainie, Stefanyk doskonale znał realia pokuckiej wsi. Jego opowiadania to obdarzone niezwykłą siłą oddziaływania, poetyckie obrazy codzienności wsi, przywiązania rolników do rodzimej ziemi – ich jedynego bogactwa, jakie często musieli porzucać.

Bohaterami *Kaminnoho chresta* Stefanyka są chłopcy, którzy w początkach wieku udają się „za chlebem”, na emigrację za ocean. Jednak siła twórczości Stefanyka nie kryje się tylko w opisach tak znanych mu wsi, czy też w analizie problemów społecznych ówczesnych chłopów. Tak naprawdę odwoływał się on do podstawowych wartości w życiu ludzi – to, jak pisał Iwan Franko – tragedie, konflikty i dramaty, jakie mogą rozegrać się w duszy każdego człowieka. Życie codzienne pokuckiej wsi posłużyło Stefanykowi jako artystyczny środek wyrazu, dzięki któremu udało mu się ukazać człowieka w krańcowej sytuacji. Stworzył on zupełnie nowy dla literatury ukraińskiej gatunek – ekspresjonistyczne opowiadanie, które zostało uwolnione od ludowej idealizacji wsi, w którym opisowość została sprowadzona do minimum, a dominowała ekspresjonistyczna obrazowość, metaforyczność. Posługiwanie się pokuckim dialektem dodatkowo przydawało autentyczności i nasycenia temu obrazowi prawdziwego życia, już nie tak często spotykanemu w ówczesnej literaturze ukraińskiej.

Kanwą filmu jest historyczne wydarzenie z 1912 roku, a mianowicie wyjazd do Kanady pierwszego Ukraińca z Bukowiny, Iwana Achtemijczuka. Znużony ciężką pracą na nieurodzajnej ziemi, nadużywający alkoholu bohater, Iwan Diduch, decyduje się na wielką zmianę w życiu swoim i swojej rodziny – na wyjazd za ocean w poszukiwaniu lepszego życia. Aby uzyskać pieniądze na ten cel, postanawia sprzedać cały swój majątek. Kiedy złodziej kradnie pieniądze, Iwan zamierza go znaleźć i zabić. Głównym tematem, który nadaje filmowi prawie żalobną wymowę, jest motyw porzucenia ojczystej ziemi, podporządkowanie losowi. Znacząca jest scena, kiedy Diduch, ubrany w czarny garnitur, wychodzi na próg swojej wiejskiej chaty. Dokonuje się zderzenie dwóch światów – wzmocnione przypatrywaniem się kamery huculskim twarzom, zdziwionym i jednocześnie przerażonym. To piękna scena pożegnania, Iwan rzuca się w wir tańca, którym chce ukoić swój ból i smutek. Rytuał rozstania się z rodzinną ziemią osiąga wymiar religijny – próg opuszczanego domu należy ucałować, a następnie udać się do cerkwi, aby pomodlić się przed podróżą.

To właśnie ta końcowa modlitwa przydaje filmowi charakteru requiem, tragicznego lamentu bezradnego wobec losu człowieka. Przejmujące obrazy niemej rozpaczki wywołanej koniecznością dokonania wyboru tak wielkim kosztem, obdarzone są ogromną siłą oddziaływania. To zasługa właśnie tego niewyraźnego smutku, który kryje się pod powierzchnią „pogodzenia się z losem” i który wręcz „rozsadza” obraz. Etnograficzny pietyzm przydaje filmowi niesamowitej autentyczności, zderzenie człowieka z pejzażem, z naturą pozwala dostrzec w dylematach Iwana i jego rodziny wymiar ogólnoludzki.

Estetyka filmu Osyki również niesie określone znaczenia. Ten film bardziej przypomina dzieło malarskie, ale w zupełnie innym stylu niż obrazy paradżanowskie. *Ormianin – liryczny i impresjonistyczny, Ukraińiec – zrównoważony i ascetyczny. Pierwszy, jako kolorysta koncentruje uwagę na aktorze i detalu, drugi, jak grafik, jest mistrzem ogólnego planu i scen grupowych*.

Oprócz wykonawców głównych ról, wszyscy aktorzy są nieprofesjonalni i pochodzą z rodzinnej wsi Stefanyka. Podobnie jak u Paradżanowa, obserwujemy świat Huculów, którzy w ukraińskim kinie poetyckim stali się już symbolem –

znakiem kultury, tradycji, przeszłości, pamięci. Wszystko to prowokuje rozważania o tym, co określa naszą przynależność do określonej kultury, czym jest ojczysta ziemia i co znaczy ją porzucić. W tym właśnie zawiera się doniosłość roli Osyki, jaką odegrał w ukraińskim odrodzeniu kulturalnym. Odwołując się do nie tak odległej przeszłości, wskazał na potrzebę samookreślenia się, na konieczność posiadania własnej przeszłości, pamiętania o własnej historii. Tylko to pozwala, niezależnie od uwarunkowań politycznych, zachować tożsamość narodową i kulturową. Tę ideę można odnaleźć w każdym utworze, czy to literackim, malarskim czy filmowym, jaki powstał na Ukrainie w latach 60., to właśnie ona miała być impulsem, jaki mógłby przebudzić całe społeczeństwo.

Filmy nakręcone między rokiem 1970 a 1980 przez reżyserów wywodzących się z ukraińskiej szkoły poetyckiej lat 60. często były kompromisem między zgodnością ze swoim artystycznym sumieniem i własną wizją a oficjalnymi nakazami, które umożliwiały robienie filmów w ogóle. Twórczość podlegała ścisłej kontroli ze strony cenzury i partii. Na nowo rozgorzała walka z „ukraińskim burżuazyjnym nacjonalizmem” czyniąc z filmów artystów ukraińskich łatwy cel. Pojawienie się całego fenomenu szkoły poetyckiej było oczywiście ciasno związane z polityką narodowościową ZSRR. Późne lata rządów Chruszczowa charakteryzowała polityka „zbliżenia narodów”, która w czasach Breżniewa zaowocowała koncepcją „człowieka sowieckiego”.

Co się tyczy Ukrainy, należy zwrócić uwagę na dużą ekonomiczną i polityczną autonomię tego kraju. Partia Komunistyczna Ukrainy z Petro Szelestem na czele w latach 1963-1972, starała się walczyć z procesem „rusyfikacji” – propagowano język ukraiński w instytucjach państwowych, naukowych, szkołach wyższych. Osobę Szelesta wiąże się również z publikacją słynnej książki *Internacjonalizm czy rusyfikacja* Iwana Dracza, w której zakwestionowano słuszność założeń sowieckiej polityki kulturalnej. Zupełnie naturalne było to, iż tendencje narodowe od razu znalazły swoje odbicie w twórczości artystów ukraińskich.

Zwrócenie się ku historii i eksploatacja tradycji narodowych były kluczowymi elementami kina poetyckiego lat 60. Filmy odwołujące się do przeszłości Ukrainy stanowiły większość produkcji tam-

тих lat. Належ́а до них м.ін. umiejscowiony w średniowiecznych realiach *Zachar Berkut* Leonida Osyki, *Propala hrabota* (*Zaginiony list*) Borysa Iwczenki, opowiadająca burzliwe dzieje Kozaczyzny wieków XVI i XVII, zarówno *Kaminnyj chrest*, jak i *Tini zabutyh predkiw*, przedstawiające Huculszczyznę przełomu wieków, *Biłyj ptach z czornoju oznakowu*, czyli Bukowina w latach II wojny światowej. Tematyka wiejskiego życia związana z tradycją, ukraińska historia i duma narodowa, zaczerpnięte z rodzimej literatury, znalazły swe odbicie w kinie. Ponadto często pozwalało to ominąć problemy z cenzurą – łatwiej było uzyskać apro-

batę tekstu będącego adaptacją, niż scenariusza oryginalnego. Adaptacje uznanych klasyków, których dzieła znajdowały się w kanonach lektur szkolnych, nie mogły być „ideologicznie niebezpieczne”. Na przykład *Cienie...*, oparte na klasyku Kociubińskim, nie miały problemów z dystrybucją, podczas gdy *Krynycia dla sprahlych* została zabroniona, gdyż autor scenariusza, Iwan Dracz, nie był jeszcze oficjalnie uznanym przez władze autorem.

Twórcy ukraińskiego kina poetyckiego uważali się za kontynuatorów tego rodzaju kina, jakie zainicjował Ołeksandr Dowženko w latach 20. Filmy ukraińskich reżyserów lat 60., nawiązując do tradycji

kina artystycznego, rzadziej opierają się na konwencjonalnych schematach narracyjnych. Eksperymentowanie z formą, zwracanie uwagi na sam obraz, stworzenie na potrzeby każdego filmu oddzielnego systemu środków ekspresji, umieszcawia to kino poza jakąkolwiek klasyfikacją. Było to zjawisko niepowtarzalne i jakkolwiek lata 60. zaowocowały rozmaitymi ruchami „nowofalowymi” w kinie europejskim, szkoła poetycka na Ukrainie stanowi osobny, niezwykle istotny rozdział w historii kina, historii kultury i historii w ogóle.

Anna SAJEWICZ

Загальний перепис населення – думки і opinii Narodowy Spis Powszechny – myśli i opinie

Закінчення з 2 стор.

Закончення ze str. 2

Павло Ямруз, викладач Вищої економічної школи в Білостоці, житель Білостока, уродженець Ольштина

Ми вже переписалися, не мали з тим ніяких проблем. Переписалися згідно з інструкцією, яка була в додатку до «Над Бугом і Нарвою». Поміг також списатися через Інтернет для своїх рідних – для мамі і бабці.

Думаю, що результати будуть кращі, ніж раніше. Для багатьох осіб, які мають доступ до Інтернету, це зручніше. Не треба чекати, аж хтось прийде до хати, тільки самому можна переписатися, коли хто має час. Так вигідніше.

Думаю, що може дехто й боїться заявити, що він українець, але це змінюється на плюс. Інша справа свідомість, тому що взагалі українців є більш, ніж тих свідомих.

Мої батьки народилися на нових землях – мама сама в Ольштині, а тато біля нього. Діди родом з Бецад – з Арламова і Середньої. Я народився в Ольштині, жив там до кінця ліцею, закінчив ліцей і поступив сюди на студію. В Ольштині є багато свідомих українців. Для прикладу, хлопці з ансамблю «Еней» з Ольштина, який недавно виграв програму «Must be the music». Вони свідомі українці, співають українські пісні. Приходять до церкви, один з них останнім часом христив там дитину. Виступають з українським репертуаром і то є нормальне.

Свідомість впливає з того, що є школи. Молоді люди вчаться в Гурові-Ілавецькому, в Бартошицях. Я української мови вчився в початковій школі. Це були додаткові заняття.

Бачу, що тут, на Підляшші, в школах також є українська мова. У Більську гарно функціонує садочок, є заняття в початковій школі, гімназії. Шкода, що нема в ліцею і на студіях. Якби була українська філологія, то був би осередок для молодих людей, це мало б великий вплив на розвиток української свідомості. Одна чи друга імпреза, то ще трохи замало.

Мені здається, що важлива є також церква. У Білостоці кілька років тому вдалося zorganizувати греко-католицькі богослужіння, на які зараз приходить 15-20 осіб, хоча як люди виїжджають, то є менше. Це також підтримує українську національну свідомість.

Списала Людмила ЛАБОВИЧ

Łukasz Czyżewski – Bielsk Podlaski

W spisie zadeklarowałem oczywiście narodowość ukraińską. Ta świadomość to wynik moich życiowych przeżyć. W liceum zacząłem zastanawiać się: kim jesteśmy, jakim językiem rozmawiają moi rodzice i dziadkowie? Dlaczego ta mowa tak bardzo różni się od polskiej czy białoruskiej?

Narodowość, etnos buduje się na podwalinach języka i kultury – naszych korzeni. Jednak w przeszłości na naszym terenie nie było żadnej struktury państwowej czy organizacyjnej, nie było elit, które mogłyby wspierać budowanie ukraińskiej świadomości narodowej wśród prostego, wiejskiego ludu. Wraz z upadkiem systemu komunistycznego pojawiła się na Podlasiu możliwość tworzenia struktur ukraińskich i pracy na rzecz zachowania naszej kultury i języka. Jednak wiele osób dochodzi do ukraińskiej świadomości, także osobiście, bez wsparcia jakichś organizacji czy osób. W moim przypadku dużą rolę odegrała literatura – szczególnie „Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny”. Tam wszystko wyraźnie widać. Naukowcy jasno określili – gdzie mówi się konkretną gwarą. W przypadku naszej mowy, często słyszę stwierdzenia typu – a to taki mieszany język. To błędne rozumienie sprawy. Każda gwar ma jakieś cechy, które klasyfikują jej przynależność do danej grupy językowej. Z tego wyciągam wnioski na temat mojej narodowości. Moi rodzice, moi dziadkowie mówią gwarą ukraińską. Nie jest ważne, co władze wpajały nam przez lata, co powiedzą sąsiedzi i znajomi. Każdy powinien sam zastanowić się nad tym, kim jest i odpowiedzieć na to pytanie w zgodzie z własnym sumieniem.

Zapisał Sławomir SAWCZUK
Polskie Radio Białystok

Земля на українському обрії

(З матеріалів до краєзнавчого словника)

Підляшшя, Холмщина, Надсяння, Лемківщина – так звучить „канонічний” перелік регіонів при сучасному державному польсько-українському кордоні, у яких проживають, після 1944-1947 рр. часто вже у символічній кількості, українські автохтони. Ще із доісторичних часів чергові покоління будували тут свої житлові оселі, оборонні городи, храми, ставили при дорогах і на могилах предків хрести – перетворюючи цю землю із простору фізичного, географічного у простір культурно-духовний, український. І хоч, починаючи 1918 року, коли почалося навмисне нищення та відбирання церков холмсько-південнопідляського Забужжя, величезну кількість культурних надбань зруйновано, надалі легко відчитати тут українські сліди.

Щоб однак спадщина наших дідів-прадідів могла бути наріжним каменем у будівництві нашої національної іден-

тичності, необхідним є про неї постійно пригадувати – показати те, що найціквіше та дати в руки карту, яка допоможе кожному зацікавленому, щоб сам віднайшов те все в терені. Бо ж, як каже стара мудрість: Раз побачити, це більш аніж сто разів почути.

Отже потрібний свого роду географічний атлас, а водночас каталог пам'яток, який дасть загальний образ всього українського етнокультурного простору у межах сучасної Польщі. А це, треба сказати, простір чималий, котрий починається на південному заході, у Карпатах, т.зв. Шляхтовською Руссю над р. Дунаєць, та простягається аж до північного берегу р. Нарви на Підляшші. За деякими підрахунками, це 19 тис. кв. кілометрів, отже майже дорівнює площі деякої держави, як Словенія.

Публікований тут мінікаталог найважливіших історичних та культурних пам'яток Більського повіту, це саме

один із наслідків праці над більш загальним виданням, яке має охопити всі вище перераховані регіони.

І тут прохання до читачів, зокрема із Лемківщини, Надсяння, Холмщини, Південного Підляшшя, щоб поділилися відомостями про віцілілі українські пам'ятки на цій території – передусім пов'язані із громадсько-культурним життям (читальні „Просвіти”, Народні Доми, школи, в яких вчили української мови тощо), про які нічого не згадують „звичайні” путівники.

Інформації про це, де таких пам'яток шукати, чи хто в якій місцевості може їх показати, надсилайте на нашу редакційну пошту, як електронну (nadbuhom@free.ngo.pl), так і звичайну (Redakcja „NBiN”, skr. poczt. 77, 17-100 Bielsk Podlaski). Цінним матеріалом, на який також чекаємо, є колишні фотографії.

Холмщина. Холмський повіт

Холмський повіт охоплює Холм, який сам має ранг міста-повіту, та 14 сільських гмін: Білопілля, Дорогуськ, Дубенка, Вербиця, Войславичі, Жмудь, Камінь, Лісньовичі, Реївець, Реївець-Фабричний, Руда-Гута, Савин, Селище, Холм.

У 1905 р. на території Холмського повіту, який був дещо менший територіально за сучасний, проживало 160,6 тис. населення, в тому числі 70,9 тис. (44,1%) православних та 54 тис. (32,1%) римо-католиків. Внаслідок переходу на римо-католицизм після т.зв. толеранційного указу (1905 р.), а передусім внаслідок I світової війни й примусової евакуації вглиб Росії, з якої багато людей не повернулося, число православного населення значно скоротилося й у 1938 р., за обрахунком повітового староства, дорівнювало всього-на-всього 37,5 тис., тобто складало 23,1% загалу населення. Під час проведених також за віросповідним принципом післявоєнних виселень майже всі православні українці були у 1944-1946 рр. вивезені

до УРСР – 33.195 осіб, а невеликий залишок, за даними генштабу Польського війська – 3.133 особи, під час акції „Вісла” був виселений до Ольштинського (1.608 осіб), Кошалінського (1047) і Щецінського (478) воєводств. Частині виселенців з 1947 р. вдалося повернутися на рідні землі, все ж число українців у Холмському повіті, як у всій Холмщині дуже мале. За переписом 2002 р. українську національність мало тут заявити всього-на-всього 34 автохтонних українців (17 осіб у Холмі і 17 сільських гмінах), з чого 14 задекларувало вживання української мови в домашньому побуті (7 осіб у Холмі і 7 у сільських гмінах). На території повіту діє лише одна православна парафія (св. Іоана Богослова в Холмі з філіальними церквами у Березні та Дубенці). У 1990-х роках у місті діяв гурток Об'єднання українців у Польщі, у парафіяльному домі ведене було також навчання української мови. Нещодавно почав діяти відділ Українського Товариства, який свою централь має в Люблині.

ХОЛМ

Центральним пунктом Холма, домінуючим над містом, є Холмська гора, на якій у XIII ст. виник оборонний город з резиденцією Данила Романовича та численними сакральними спорудами. Зараз на цій території розташовуються **городище** (т.зв. Висока гірка), в якій внутрі зберігаються унікальні залишки мурованого палацу князя, та сформований у XIII-XIX ст. комплекс церковних будівель з кафедральним Пречистенським собором у центрі. У 1940-1944 рр., коли резидував тут архієпископ Іларіон (Іван Огієнко), ця територія іменувалася Святою Даниловою горою. Поза Холмською горою, передусім на території т.зв. Старого міста розташовується також низка будинків, цікавих з української точки зору (розташовані вони переважно при вул. Люблинській, або недалеко від неї). Звісно початком мандрівки по Холмі повинен бути історичний центр на Холмській горі, від якого і починається Люблинська вулиця.

Вид Холмської гори. Поштова картка початку ХХ ст.

Церква Різдва Пречистої Богородиці – кафедральний собор холмських єпископів (вул. Люблинська, 2). Пізньобарокова тринавова споруда з трансептом, на плані латинського хреста, зведена у 1730-х – 1756 рр. на місці храму фундованого Данилом Романовичем. Оскільки будівля виникла у час латинізації церковного життя, собор також мав латинізований характер внутрішнього оснащення, м.ін. орган, встановлений після ремонту в 1837 р. У 1840 р., внаслідок натисків російської влади, яка вимагала повернення церквам східного характеру, встановлено іконостас.

Під час чергового ремонту, у 1874-77 рр., з метою наближення зовнішності храму до архітектурних канонів російського православ'я, перебудовано фасад та куполи, які позолочено, повністю розписано інтер'єр та встановлено новий п'ятирусний іконостас. Добудований був також чотириколонний портик до головного входу. У 1877 р. зведено високу муровану дзвіницю (перебудовано її у 1938 р.). У 1893 р. у церкві встановлено парове ogrівання. У 1919 р. собор, як т.зв. післяуніатське, отже католицьке, майно був переданий у користування ордену єзуїтів, а з 1931 р. став пара-

фіяльним храмом. До 1935 р. російські перебудови були усунені, залишено тільки портик, знищено також іконостас і розписи. Деякі праці над поверненням церковного характеру храмові були проведені після цього, як у травні 1940 р. Пречистенський собор знов став православною кафедрою. Були вони однак усунені після цього як з 1945 р. собором почали вдруге користуватися римо-католики. У 1940-1944 рр. у підземеллях собору, де колись були хоронені холмські єпископи, влаштовано печерну церкву св. Данила – на честь Данила Галицького (з символічною могилою князя).

Єпископський палац, розташований на південь від собору, двохповерховий, побудований у 1711-1730 рр., за єпископства Йосипа Левицького. У 1875 р. влаштована була каплиця св. Марка Гробокопателя (Печерського). Нині тут парафіяльна римо-католицька канцелярія. У кінці ХІХ ст. до східної стіни палацу добудовано ще двохповерховий житловий флігель, з великою залом, у якій в 1880-1881 рр. улаштована була церква св. Михайла, митрополита київського. До одного комплексу з палацом належить також колишня возівня, побудована на зламі ХVІІ/ХVІІІ ст.

Будинок василіанського монастиря, діючого до 1864 рр., побудований у 1640-1649 рр. На задвірках монастиря, розташований старовинний колодязь, з кам'яною цямриною (2,7 м. діаметру, 60 м глибини), часто ідентифікований із описаним у „Галицько-волинському літописі”. Вода в колодязі була винятково чиста і аж до І світової війни відбувалося її освячення на Водохреща. Нині, внаслідок дії промислових підприємств, передусім цементного заводу, рівень ґрунтових вод знизився і колодязь висох, а його отвір є закритий бетонною плитою.

Городище, яке скривав стіни палацу Данила Романовича

Устилузька або Берестейська брама – єдиний збережений елемент колишніх фортифікацій, які оточували міську територію Холма та Холмської гори. Побудована була у 1616 р., в половині XVIII ст. перебудована (саме тоді її фасад отримав бароковий характер). З обох сторін брами розташовані колишні господарські будинки василіанського монастиря.

Будинок православного церковного братства Пресвятої Богородиці, по-сусідськи з дзвіницею, побудований наприкінці XIX ст. у класицистичному стилі.

Кафедральний комплекс оточений є мурованою огорожею. На північ від неї, побіч городища, розташований **православний цвинтар**, діючий у 1867-1915 рр., на якому хоронені були в ос-

новному російські чиновники. Під час другої світової війни поховано тут Пилипа Пилипчука (1889-1940) – колишнього прем'єр-міністра Уряду УНР.

Напроти головного в'їзду на Холмську гору від вул. Люблинської, під № 3, розташований будинок колишньої православної консисторії, в якому у 1940-1944 рр. була **квартира Українського Допомогового Комітету** (нині музична школа).

В недалекому сусідстві від колишньої квартири УДК, при паралельній до Люблинської вул. Поштової (№ 54), стоїть будинок колишньої Технічної залізничної школи (1890-1895 рр.), в якому в 1940-х рр. діяла **українська Технічна школа** (нині Комплекс механічних шкіл).

Повертаємо звідти на Люблинську вулицю і мандруючи в сторону колишнього міського ринку (нині Площа Лучковського) праворуч маємо вул. Св. Миколи, при якій розташовані церква св. Миколи і семінарія.

Церква св. Миколи у Холмі згадується із першої половини XV ст. У 1639 р. при церкві заснована була гімназія. Сучасний мурований храм – тридільна барокова споруда – збудований був у половині XVIII ст. та слугував також духовній семінарії. Як і Пречистенський собор, Микільська церква була початково без іконостасу, який встановлено щойно у 1840-х рр. (наприкінці XIX ст. перероблено також купол – на російський зразок). Під час першої світової війни у церкві відбувалися богослужіння для греко-католиків із Галичини – військових австро-угорської армії, яка окупувала Холмщину, а після 1939 р. для греко-католиків утікачів з територій включених до СРСР. Нині церква, котра після війни деякий час була складським приміщенням, у 1970-х рр. відремонтована, використовується Регіональним музеєм як виставковий зал.

Греко-уніатська семінарія. Розташований поруч Микільської церкви будинок духовної семінарії, діючої від 1759 р., почали будувати у 1799 р., згодом був розбудований у 1837 р. Після цього як духовна семінарія, з 1875 р.

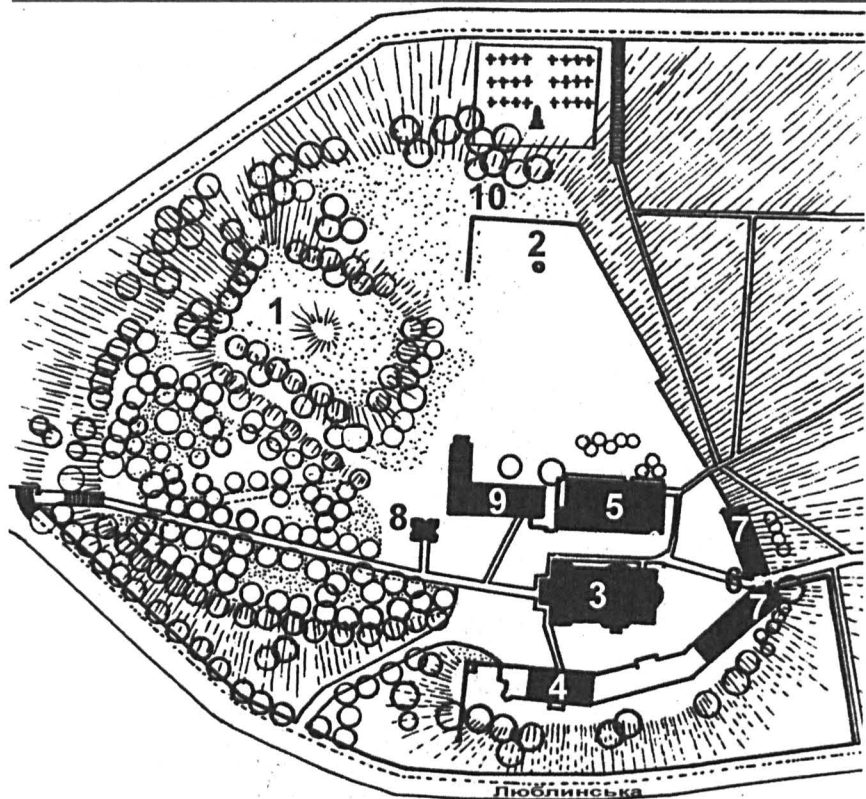

Схема Холмської гори (сучасний стан)

1. Городище „Висока гірка”, у якого нутрі збереглися залишки Данилової резиденції та церкви св. Іоана (XIII ст.). 2. Колодязь на задвірках монастиря (можливо що тотожний згадуваному у літописі колодязеві, викопаному з наказу Данила). 3. Пречистенський собор (XVIII ст.), побудований на місці церкви фундації 1260 р. Данилом (його підземелля це місце вічного спочинку Данила і кількох його нащадків). 4. Палац холмських єпископів (поч. XVIII ст.). 5. Василіанський монастир (XVII ст.). 6. Устилузька брама (поч. XVII ст.). 7. Господарські будинки (XVII-XVIII ст.). 8. Дзвіниця (XIX ст.). 9. Будинок православного братства (поч. XX ст.). 10. Православний цвинтар – місце спочинку Пилипа Пилипчука (1869-1940), у 1921-1922 рр. прем'єр-міністра уряду УНР в екзилі.

Будинок православного братства Пресвятої Богородиці

Будинок монастиря та школи

Устилузька (або Берестейська) брама

Палац холмських єпископів

православна, була у 1890 р. перенесена до нового будинку, в старому корпусі організовано т.зв. духовне училище, тобто школу для дяків. У міжвоєнному періоді будинком користувалася жіноча вчительська семінарія (Микільська церква була тоді шкільною каплицею), нині тут загальноосвітній ліцей.

Звідси можемо піти на ріг вул. Коперника та Сенкевича, де розташована **парафіяльна церква св. Іоана Богослова**, побудована у 1848-1852 рр. у класицистичному стилі, з окремою дзвіницею. У 1866 р. був тут хрещений Михайло Грушевський, зараз це єдина діюча церква у Холмі. На церковному цвинтарі дерев'яний хрест поставлений у 50-річчя акції „Вісла” та пам'ятний знак присвячений 70-річчю акції нищення церков на Холмщині і Південному Підляшші. 6-7 червня 2003 р. відбулися тут урочистості канонізації Мучеників Холмських і Підляських – мощі зберігаються у церкві. Напроти церкви розташований мурований, класицистичний будинок плебанії (вул. Сенкевича, 1).

На розі вул. Сенкевича і Чарнецького розташований будинок, на якому побачимо, прикріплену тут у 1991 році, **таблицю присвячену Михайлові Грушевському**. На скверіку перед брамою до церкви має бути встановлений пам'ятник вченому.

Коротеньку вул. Чарнецького замикає будинок колишньої **православної духовної семінарії** (1880-ті рр.), в якому у 1940-х роках діяла українська гімназія.

Повернувши на вул. Люблинську можемо навідатися до Окружного музею, у будинку колишньої колегії піарів, а також зійти до підземного Холма – унікального крейдяного рудника. Пізніше звертаємо на вул. Львівську, при якій розташований міський цвинтар. До його православної частини входимо через середню браму. Ліворуч, при самій брамі, поховані члени родини Васинчуків, м.ін. Антін Васинчук (1885-1835) – уповноважений уряду УНР для репатріації населення Холмщини й Підляшшя, засновник товариства „Рідна Хата” і газети „Наше Життя” та його брат Павло (1896-1944), український посол до польського сейму та засновник партії „Селянський Союз”. Углибині могила українського церковного діяча, архіпресвітера Івана Левчука (1867-1947), м.ін. останнього православного настоятеля Пречистинського собору.

Протягом XIII-XVIII ст. у Холмі, окрім кафедрального собору та церкви св. Миколи, існувала ціла низка церков, із яких найстарішими були згадувані у літописі церкви св. Кузьми і Дем'яна (згоріла у 1256 р.) та св. Трійці, яку після пожежі відбудовано, але її доля невідома. У XVI-XVII ст. на території міста, за межами Холмської гори, згадується церква Різдва Господнього (можливо, що на місці теперішньої церкви св. Іоана Богослова). У XVI-XVIII ст., на передмісті Паненщина, існувала церква Успення Пресвятої Богородиці, при якій у 1654-1723 р. діяв жіночий монастир. На іншому передмісті – Оболоні, від XV ст. існувала церква св. Параскевії, яка згоріла у 1808 р.

У 1940-1944 р. в Холмі існувала ще церква св. Андрія, але окрім згадки про це немає детальних даних про неї.

У XIX – початку XX ст. церковне будівництво було в руках російської влади, як церковної так і державної (цивільної і військової). Першою російською спорудою була церква св. Іоана Богослова, до 1865 р. діюча як військова. Згодом побудовані були ще дві муровані військові церкви: у 1880 р. неоросійська церква св. Трійці у казармах Бутирського полку піхоти (нині римо-католицький парафіяльний костел при вул. Кошаровій), а 1901-1908 рр. величава візантійсько-російська церква св. Олексія, Петра, Йони і Філіпа, присвячена перебуванню у Холмі царя Миколи II. Була це гарнізонна церква 65 Московського полку піхоти, звідти звана Московською (розібрана не пізніше 1921 р. як символ російського поневолення – нині тут спортивний стадіон, ріг вул. Люблинської і Трубаковської).

Символічний характер мали безсумнівно дві інші церкви. Першою із них була невелика церква св. Кирила і Методія (мурована, 1876 р., в синодальному стилі), зведена як пам'ятник возз'єднання уніатів Холмської єпархії з Православною церквою. Поставлено її на Даниловому городищі, після вирішення його стрімких схилів та влаштування від південної сторони входу. Знищена була вона також символічно – взірвана у православну Велику Суботу 1921 р. У 1928 р. усипаний був на цьому місці курган для вишанування 10-х роковин відродження Польщі. У 1940-1944 р. стояв тут український хрест, зараз великий римо-католиць-

кий. Після утворення Холмської губернії, на місці колишньої церкви св. Параскевії, почалася побудова у 1913 р. монументальної церкви в честь Володимирської Ікони Божої Матері – майже завершений храм був у 1919 р. переданий владою на польський Народний дім, а наприкінці 1920-х рр. розібраний. Пам'яткою цієї доби є також мурована капличка св. Федора при вул. Люблинській, 166, побудована у 1883 р., нині як римо-католицька.

Іншим напрямком російської активності на релігійному полі було влаштування церков у зачинених монастирських костелах. У 1868 р., у костелі пореформатського монастиря, почала діяти парафіяльна церква св. Варвари, а з 1870 р. церква св. Духа – у костелі піарів, якою користувалася передусім російська чоловіча гімназія для уніатського населення, відкрита 1865 р. в будинку колишньої колегії піарів (вчителем був тут деякий час Сергій Грушевський, який проживав у житловій частині піарського монастиря й саме тут народився Михайло). Нині в будинку колегії розташовується Окружний музей.

Білавин (нині вулиця Bielawin у Холмі). Вежа, яку місцеві селяни називали „стовпом”, збудована у другій половині XIII ст. із різного розміру кам'яних брусків спаяних вапном, приблизно 2 км на північ від середньовічного Холма. Мала форму прямокутника розміром 11,8 на 12,4 м (товщина стін – 1,7 м). До повного зруйнування німцями у 1944 році стояла майже ціла північна стіна, висока на 16,6 м. У 1990-их роках законсервовано залишки, реконструюючи частину стін з залишених обломків.

У первісному стані будівля, яка використовувалася приблизно до кінця XIV ст., була п'ятиповерховою, при чому четвертий поверх завершений був хрестовидним склепінням та мав репрезентативний характер – покриті тиньком стіни (можливо, що розмальовані), різблені одвірки і обрамування вікон та долівку вилішено полив'яними плитками. Довкола вежі існувала, старіша від неї, осада передміського характеру, якої площа дорівнювала 20-ти гектарам.

Залишки вежі досить важко знайти, оскільки розташовані вони вже поза межею міської забудови, на невеликому підвищенні серед лугів, поміж ґрунтовою дорогою, яка є продовженням вулиць Білавин і Біла та річкою Гучва.

Семінарська церква св. Миколи

Могила прем'єр-міністра Уряду УНР Пилипа Пилипчука

Семінарський будинок, у якому розташовувалася українська гімназія

Гміна Білопілля

Колишня гміна Грубешівського повіту, у 1975 р. приєднана до Холмського воєводства (у 1860-их гмінний центр розташовувався у Стрільцях). За даними Варшавського статистичного комітету, у 1909 р. мало тут проживати 9,5 тис.

осіб, у тому числі 66,2% православних і 24,6% римо-католиків (у 1905 р.: 67,1% православних і 24,6% римо-католиків).

Бусно (Buśno)

Парафіяльна церква Успення Пресвятої Богородиці (мурована, 1773 р., бароко-

ва, перебудована у 1880 рр. на російський зразок). У 1919 р. забрана римо-католиками, перебудована у 1925 р.

Перша згадка про село датована 1413 р., а про церкву 1563 р. У 1872 р. парафія нараховувала 1246 віруючих. У 1930 рр. православні українці із Бусна і Білопіль побудували тут дім молитви, знищений у 1938 р. У 1940 р. православна парафія була відновлена і до закінчення війни користувалася Успенською церквою.

Курманів (Kurmanów)

Церква св. Антонія Печерського. Її початком була мурована двірська каплиця, побудована 1790 р., яку у 1831 р. розбудовано у класицистичному стилі на греко-уніатську церкву. Після 1875 р. була філіальним храмом парафії у Бусні. У 1912 р. улаштована була нижня церква св. Василя Печерського. Після біженства закрита – у 1925 р. перебудовано її на школу. У 1940-х роках діяла тут українська школа. Зараз приватна власність – знов перебудовується.

Церква в Курманові згадується вже на початку XVII ст. (у 1774 р. була це філія парафії у Ратиборовичах – ліквідованої у першій пол. XIX ст.).

Стрільці (Strzelce)

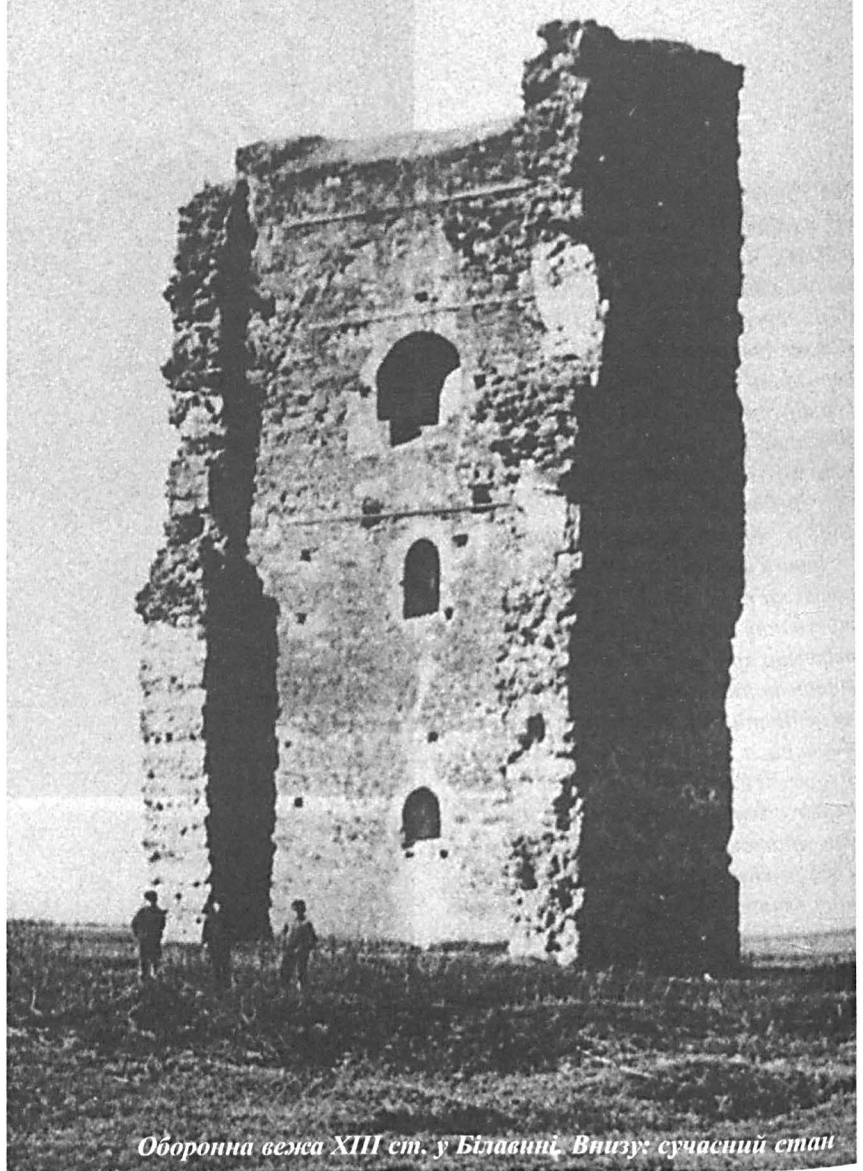
Збереглися занедбані могилки на північний схід від села, при дорозі на Теремець (від дороги відділяє їх звалище сміття). Парафіяльна церква св. Юрія (дерев'яна, 1845-47 рр.), закрита після біженства, була знищена у 1938 р.

В Стрільцях народилися Юрій Лукашук (1900-1966), у 1943-1944 р. командант Української Самооборони та письменник Йосип Струцюк, який живе нині в Луцьку.

Гміна Вербиця

До ліквідації гмін у 1954 р. – гміна Вільхівець, хоч її адміністративний центр був у Вербиці. За даними Варшавського статистичного комітету, у 1909 р. мало тут проживати 10,4 тис. осіб, в тому числі 60,2% православних і 20,8% римо-католиків (у 1905 р.: 65% православних і 19,7% римо-католиків).

У 1940-х рр., під час німецької окупації, вйтом Вільхвівецької гміни був український діяч Дмитро Степанюк, вбитий 25 травня 1943 р. відділом польської підпільної Армії Крайової, який спалив гмінну управу. Д. Степанюк (1889-1943) похоронений був на

Оборонна вежа XIII ст. у Білавині. Внизу: сучасний стан

могилах у Оленові (Helenów) б. Вільхівця (виконаний із пісковика пам'ятник на могилі зберігся у доброму стані).

Бусівно (Busówno)

Колишній оборонний город княжої доби, згадуваний у „Галицько-Волинському літописі” в розповіді про події біля 1234 р.: „Пустошили ятвяги довкола

[городів] Охожі та Бусовна і всю землю розграбували, – бо іще ж Холм не був поставлений Данилом”. Городище збереглося на захід від села, ліворуч дороги до Цицова (городище в Охожі, нині також у гм. Вербиці, не збереглося). На північ від села, праворуч дороги до Вільки-Тернівської, закриті православні могилки з кільканадцятьма кам'яними та бетонними пам'ятниками.

Вперше церква у Бусовні згадується під 1447 р. У 1872 р. – 593 парафіян. Церкву Покрови Пресвятої Богородиці (дерев'яна, 1870 р.), закриту після біженства, знищено у 1938 р.

Вілька-Тернівська (Wólka Tarnowska) З XV-XVII ст. є документальні згадки про „руську церкву”, імовірно що парафіяльну. Рідне село Олександра Колчанчука (нар. 1932 р.) – громадського діяча та дослідника долі учасників українських Визвольних Змагань, які після 1920 р. опинилися на території Польщі.

Тернів (Tarnów)

Парафіяльна церква св. Трійці (дерев'яна, 1750-ті). З періоду I світової війни в користуванні римо-католиків.

Перші згадки про церкву в Тернові походять із 1540 р. У 1872 р. – 689 парафіян. Історія храму, який нині стоїть у Тернові, не є до кінця з'ясована. Назагал вважалося, що церква була знищена під час I світової війни, а на її місці побудовано костел. Але обстеження проведене Богданом Мартинюком, головою т.зв. церковної комісії Товариства Опіки над Пам'ятками, виявило, що споруда, якою користуються римо-католики, є колишньою церквою.

Гміна Войславичі

За даними Варшавського статистичного комітету, у 1909 р. мало тут проживати 10,1 тис. осіб, в тому числі 39,5% православних і 38,8% римо-католиків (у 1905 р.: 40% православних, 37,8% римо-католиків).

Войславичі (Wojślawice)

Парафіяльна церква св. прор. Іллі (мурована, 1870-ті р., барокова) з окремою мурованою дзвіницею (1870 р.). Недалеко від центру. У міжвоєнний період

Церква св. Іллі у Войславичах

зачинена, відкрита у 1939 р. Після 1947 р. перетворена у склад Холмського музею. У 1872 р. – 839 парафіян. На вул. Грабовецькій, 26 колишня плебанія (1900 р.), нині у приватній власності. 5 мурованих капличок з 1762 р.

Вперше церква у Войславичах згадується у 1446 р. У XVIII ст. були тут ще три парафіяльні церкви. Дві із них – Покрови Пресвятої Богородиці і св. Параскевії (на передмісті) були ліквідовані австрійською владою наприкінці цього ж сторіччя, третя – св. Онуфрія, була закрита у першій половині XIX ст., простояла до 1883 р. На її місці у 1885 р. побудовано церкву Казанської Ікони Богородиці, яка після біженства стояла закрита, а у 1938 р. була знищена.

Туровець (Turowiec)

Парафіяльна церква св. Варвари (мурована, 1830-ті рр., пізньокласицистична). У 1919 р. перетворена на костел.

Перші згадки про церкву в селі датовані 1580 р. У 1872 р. було 694 парафіян.

Гміна Дорогуськ

Гміна виникла у 1973 р. внаслідок об'єднання колишніх гмін Турка (з центром у Дорогуську) та Свірже. За

даними Варшавського статистичного комітету, у 1909 р. у гміні Турка мало проживати 17,9 тис. осіб, в тому числі 54,3% православних і 11,66% римо-католиків (у 1905 р.: 52,7% православних, 13,6% римо-католиків). У гм. Свірже: 11,8 тис. осіб, в тому числі 43,2% православних, 38,2% римо-католиків (у 1905 р.: 50,3% православних, 34,6% римо-католиків).

Березно (Brzeźno)

Сільські могилки із церквою св. Володимира (мурована, на плані хреста, 2001-2004 рр.). В селі багато цікавих дерев'яних будинків (біля 20-ти домів вписано до реєстру історичних пам'яток).

У XVII-XVIII ст. у селі була філіальна церква св. Архангела Михаїла, яка згоріла у 1740 р. Чергова, побудована у 1914 р. в стилі казенної синодальної архітектури, була після I світової війни закрита, а у 1938 р. знищена.

Гміна Дубенка

До 1975 р. гміна належала до Грубешівського повіту. За даними Варшавського статистичного комітету у гміні Дубенка у 1909 р. проживало 7,3 тис. осіб, в тому числі 14,2% православних і 28,5 римо-католиків (у 1905 р.: 15,6% православних і 27% римо-католиків).

Дубенка (Dubienka)

Парафіяльна церква Св. Трійці (мурована, 1908-1909 рр., у неоросійському стилі). Чинна була аж до виселення українців у 1944-1947 рр., пізніше стояла неужитком та нищіла. Зараз повернена Православній Церкві, ремонтується.

Найдавніша згадка про церкву в Дубенці походить із 1588 р. У 1872 р. парафія нараховувала 1108 віруючих. У 1588-1945 рр. Дубенка мала міські права.

Церква св. Володимира у Березні

Церква Св. Трійці у Дубенці

Гміна Жмудь

На території гміни збереглися церкви у Жмуді і Клештіві, та каплиця у Дрищеві (всі в користуванні римо-католиків) та греко-уніатські або православні могили у Ліщанах, Поболовичах і Росточі.

За даними Варшавського статистичного комітету, у 1909 р. мало тут проживати 9,2 тис. осіб, в тому числі 64,6% православних і 19,4% римо-католиків (у порівнянні з даними 1905 р. віросповідні відносини не змінилися).

Дрищів (Dryszczów)

Каплиця св. Іоана Хрестителя, побудована у 1857 р. на джерелі. Відновлена у 1970-х рр. У користуванні римо-католиків.

Жмудь (Żmudź)

Парафіяльна церква Воздвиження Чесного Хреста Господнього (дерев'яна, б. 1753 р.) з окремою дерев'яною дзвіницею. У 1872 р. – 440 парафіян. У 1919 р. православна парафія у Жмуді була відновлена і проіснувала до 1947 р. У наступному році була перетворена на костел.

Під час II світової війни в Жмуді парохом був о. Йосип Василів. Його донька Любов Василів-Базюк, проживаючи нині в Канаді, залишила цікаві спогади з Холмицини „Вони служили Церкві і рідному народу. Спомин про діда і батька” (Чернівці, 2004). Фрагменти спогадів з Холмицини її сестри Катерини Сидоренко друкувалися у пресі.

Клештів (Klesztów)

Парафіяльна церква Успення Пресвятої Богородиці (мурована, 1773 р., пізньобарокова) з окремою мурованою дзвіницею (1772). Внутрі розписи з 1773 р. та частина оснащення з XVIII ст. (образи, бічні вівтарі). Плебанія зі зламу XVIII-XIX ст. У 1919 р. перетворена на костел.

Найдавніші згадки про церкву в Клештіві походять з 1436 р. У 1872 р. – 480 парафіян. У 1939-1944 р. відновлена була православна парафія, яка користувалася іншим пристосованим приміщенням.

Церква Успення Пресвятої Богородиці у Клештіві

Гміна Камінь

Утворена у 1973 р. з частини давнішої гміни Турка.

Плаваничі (Pławanice)

Парафіяльна церква св. Іоана Богослова (мурована, 1828 р.) з окремою дерев'яною дзвіницею (кінець XIX ст.). У міжвоєнному періоді зачинена, у 1940-44 рр. знов використовувалася відновленою православною парафією. У 1945 р. замінена на римо-католицький костел.

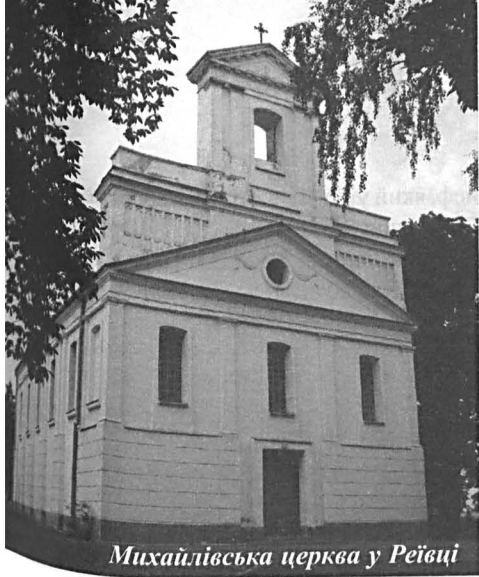
Гміна Лісневичі

Колишня гміна Раколупи (до 1933 р. гмінний центр розміщувався у Раколупах, у 1933-53 рр. в Чернолозах, а у 1953-1954 рр. у Лісневичах). За даними Варшавського статистичного комітету у 1909 р. у гміні Раколупи було 8,1 тис. мешканців, в тому числі 54,7% православних і 44,4% римо-католиків (у 1905 р.: 55,8% православних і 42% римо-католиків).

Нині на території гміни немає жодної церковної споруди, за винятком „єкуменічної” каплички св. Анни на джерелі у Сільці (відбувається освячення води на св. Анни – як за григоріанським, так і юліанським календарем).

Сілець (Sielc)

Башта з фрагментом оборонного муру – залишок оборонного пізньоренесансового замку побудованого у 1588 р. холмським старостою Миколою Угровецьким (з колишнього руського боярського роду).

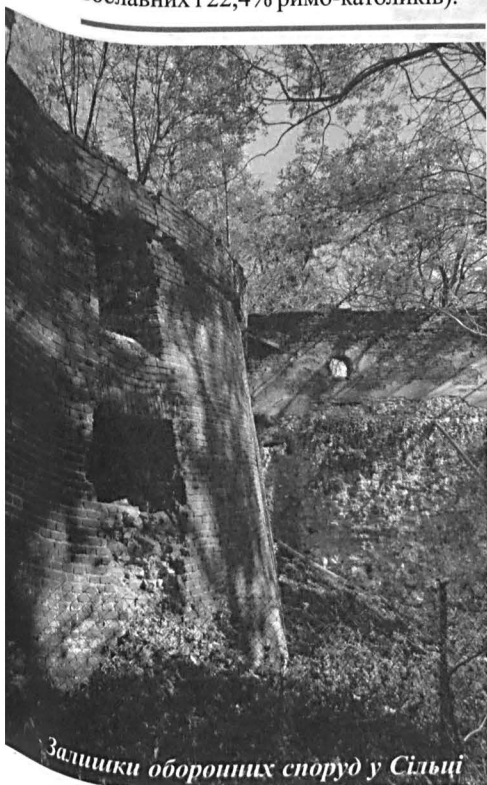
Михайлівська церква у Рейвці

На південному краї села колишні православні могили.

В селі була парафіяльна церква Введення у храм Пресвятої Богородиці (дерев'яна, 1871 р.). Після І світової війни зачинена, знищена у 1938 р. Тоді також знищено дві каплиці – муровану Успення св. Анни на могилах (збереглися залишки стін) та дерев'яну каплицю св. Анни на джерелі. Каплиця на джерелі була відбудована на початку 1940-х рр. У 1872 р. – 346 парафіян.

Гміна Рейвець

Згідно з даними Варшавського статистичного комітету у гміні Рейвець в 1909 р. було 10,8 тис. мешканців, в тому числі 25,9% православних і 35,6% римо-католиків (у 1905 р.: 37,6% православних і 22,4% римо-католиків).

Залишки оборонних споруд у Сільці

Рейвець (Rejowiec)

Парафіяльна церква св. Архангела Михаїла (мурована, після 1796 р., класицистична) з окремою мурованою дзвіницею (1900 р.). У 1919 р. перетворена на костел, у 1939-1944 рр. знов у користуванні православної громади. Пошкоджена внаслідок бойових дій у 1944 р., довгий час простояла в руїні, відремонтована у 1990-х рр. Поруч церкви могили (зараз у користуванні римо-католиків). Рейвець був заснований у 1542 р. як село Савчин, а коли число населення зросло його власник, піонер польськокомовної літератури Микола Рей, вистарався у короля Зигмунта Старого привілей на заснування міста на магдебурзькому праві (1547 р.), якому дав назву від свого прізвища. У Рейвці народився Володимир Островський (18.06.1881 – 7.05.1950 р., Івано-Франківськ) – український письменник, редактор та видавець.

Гміна Рейвець-Фабричний

До 1954 р. гмінний центр розташовувався у Павлові. Згідно з даними Варшавського статистичного комітету у гміні Павлів у 1909 р. було 8,6 тис. мешканців, у тому числі 62,7% православних і 20,8% римо-католиків (у 1905 р.: 60,1% православних і 34,2% римо-католиків). Попередній адміністративний центр гміни, Павлів, був локований як місто б. 1470 р. на грунтах села Лиц. Міські права втратив у 1869 р.

Кані (Kanie)

У костелі, побудованому в 1937 р. на місці розібраної парафіяльної церкви св. ап. Петра і Павла, зберігаються елементи оснащення цієї ж церкви – м.ін. хрест та барокові бічні вітварі з XVIII ст. Середньовічне городище в урочищі званому колись „Окопи” або „Городиско”. У 1880-х рр. у селі проживало 319 православних і 139 римо-католиків та 8 євреїв. У 1939-1944 рр. в селі діяла православна парафія, котра користувалася пристосованим приміщенням.

Гміна Савин

До 1954 р. гмінний центр був у Буковій. Згідно з даними Варшавського статистичного комітету у 1909 р. в гм. Букова проживало 14 тис. осіб, у тому числі 21,7% православних та 43,2% римо-католиків (у 1905 р. було 29,1% православних та 35,8% римо-католиків).

Чулчичі (Czulczyce)

Парафіяльна церква св. Олексія (мурована, 1905 р., у неоросійському стилі) з окремою дерев'яною дзвіницею (XIX ст.). Зачинена після І світової війни, відкрита знов у 1939-1944 рр. у 1945 р. перетворена на католицький костел. Внутрі збереглася давня (можливо, що із XVII ст.) ікона Матері Божої Холмської в шатах. У 1872 р. – 964 парафіян. Городище XIII-XIV ст.

Гміна Селище

Згідно з даними Варшавського статистичного комітету у 1909 р. в гміні проживало 10,4 тис. осіб, у тому числі 15,5% православних та 64,2% римо-католиків (у 1905 р. було 42,3% православних та 33,5 римо-католиків).

Бозок (Bezek)

Парафіяльна церква св. Димитрія (мурована, 1867 р.). Після І світової війни православна парафія була відновлена і діяла до виселення у 1947 р. Після цього перетворена на костел – спочатку польсько-католицький, а згодом римо-католицький.

Пам'ятник з українським написом на могилах у Сільці

Хрестовоздвиженська церква у Депультичах Руських

Селище (Siedliszcze)

Парафіяльна церква св. Кирила і Мефодія (мурована, 1908-1909 р.). Після першої світової війни перетворена на костел, під час німецької окупації користувалася нею відновлена православна парафія. Після виселення українців в Україну, знов римо-католицький костел (у 1989-1992 р. ґрунтовно перебудована у модерністських формах). Збереглася православна плебанія з 1926 р. при вул. Шпитальній, 1. У 1548-1869 рр. Селище мало міські права.

Гміна Холм

Сільська гміна Холм, адміністративний центр у Покровці, виникла у 1973 р. – до її складу увійшли дві давніші гміни: Кривички і Став (до 1870 р. – Стоп'я).

За даними Варшавського статистичного комітету у гміні Кривички в 1909 р. було 11,3 тис. мешканців, у тому числі 50,4% православних і 32,3% римо-католиків (у 1905 р.: 47,3% православних і 28,2% римо-католиків). У гм. Став у 1909 р. було 12,6 тис. мешканців, у тому числі 41,6% православних і 33,6% римо-католиків (у 1905 р.: 41,5% православних і 33% римо-католиків).

Депультичі Руські (Depułtycze Nowe)

Парафіяльна церква Воздвиження Чесного Хреста (дерев'яна, 1744) з окремою дзвіницею (дерев'яна, XIX ст.), у 1916 р. перетворена на римо-католицький костел.

У 1907-1909 рр. була побудована нова мурована церква в неоросійському стилі (схожа на церкву в Славатичах). Пошкоджена під час воєнних дій у 1915 р. стояла закритою, але у 1937 р. з дозволу влади відремонтувала її пра-

вославна громада й користувалася до липня 1938 р. коли церкву знищено. В селі ще є капличка з кінця XVIII ст.

Спас (Podgórze)

Парафіяльна церква Преображення Господнього – Спаса (мурована, XIII-XVII ст.), з окремою мурованою дзвіницею (1912 р.). Як підказує назва села, початок дав йому Спаський монастир, перший раз згадуваний у документі половини XV ст. та існуючий до половини XVIII ст. Найстаріша частина церкви виникла у XIII ст., мабуть як оборонна вежа, розміром фундаменту ідентична із Білавинською (зараз це вівтарна частина церкви), згодом добудовувався у двох етапах втричі ширший

неф, який у XVII ст. отримав збережений понині бароковий фасад. 1912 року побудована була дзвіниця. Парафія у Спасі діяла до літа 1915 р., коли українське населення було евакуйоване на схід. 1924 року церкву перейняли римо-католики і до сьогоднішнього дня, за винятком 1940-вих років, коли відновлена була православна парафія, сповнює вона роль римо-католицького парафіяльного храму.

Станків (Stanków)

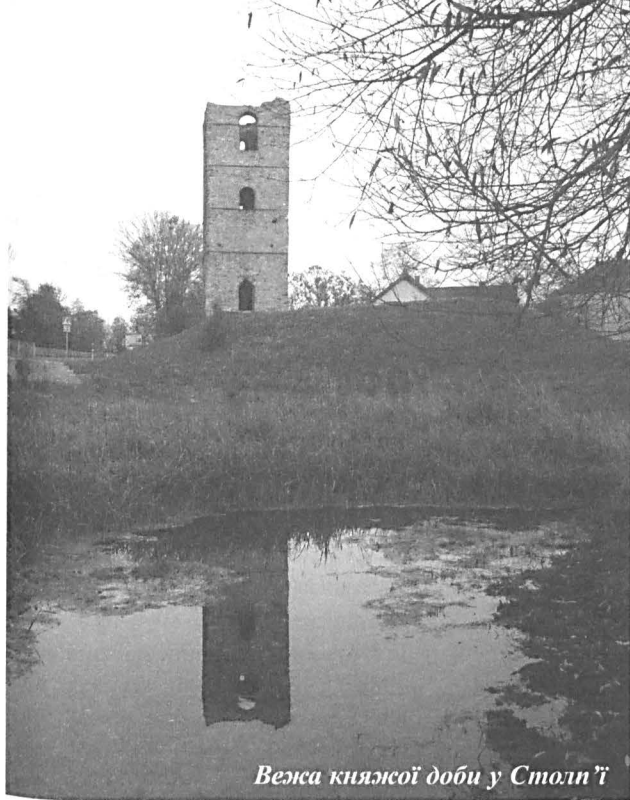
Відпочинкова резиденція православних єпископів. Мурований одноповерховий будинок із 1920-1925 рр. Нині в користуванні Надлісництва Холм.

Стоп'я (Stolpie)

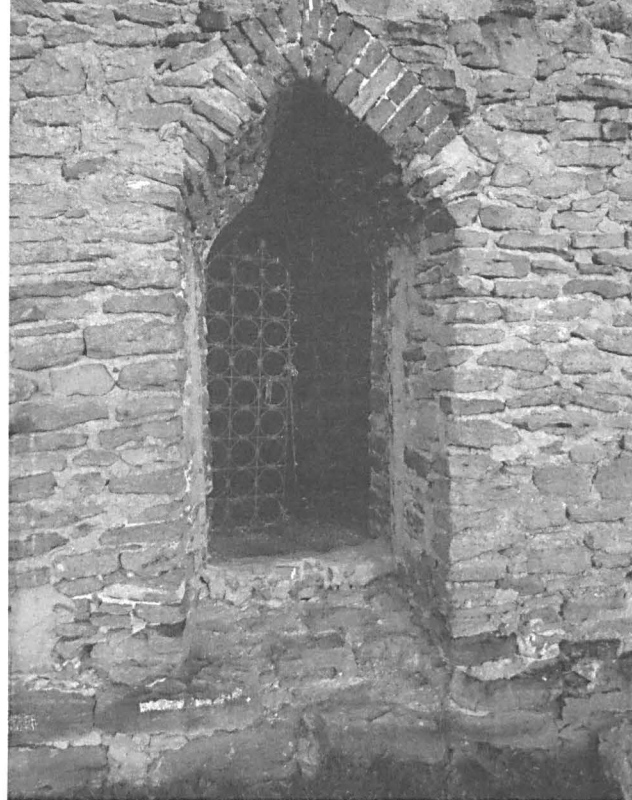
Місцевість вперше згадується у „Галицько-Волинському літописі” під 1207 роком. Збереглася кам'яна вежа (19 м. висоти) над річкою Гарка, розташована у західній частині колишнього оборонного міста з майданом вимощеним шаром каміння, яке має біля 2 м. товщини та займає площу 250 кв. метрів. Вежа, виконана із кам'яних брусів, передусім пісковика, має ззовні прямокутну форму (5,7 на 6,3 м), а всередині циліндричну (діаметр 3-3,6 м). Весь комплекс виник наприкінці XII або у першій половині XIII ст. й використовувався приблизно до початку

Преображенська церква у Спасі

Вежа княжої доби у Столп'ї

XIV ст., коли столп'янський „градець” був спалений та залишений напризволяще. Окрім оборонно-житлових вежа, принаймні деякий час, виконувала також сакральні функції, адже на найвищому, п'ятому ярусі вежі, розташованому на висоті 16 метрів, виявлено церкву східного типу, яка у плані повторює восьмипелюсткову Василівську ротонду у Володимирі-Волинському – на думку деяких істориків міг тут існувати осередок монастирського характеру. Вежа у Столп'ї це найстарший збережений у так добром стані архітектурний об'єкт Закерзоння та справжній шедевр будівельного мистецтва, адже зведений у дуже несприятливих умовах, на ледь не драговинному ґрунті, майже без застосування фундаменту.

Місцевості, у яких церкви не збереглися:

Бердище (Berdyszcze), гм. Дорогуськ. Парафіяльна церква Покрови Пресвятої Богородиці (дерев'яна, 1869 р.). У міжвоєнному періоді зачинена, знищена під час II світової війни. (Село Бердище було деякий час частиною Дорогуська, званою Бердище-Попівка).

Вільхівець (Olchowiec), гм. Вербиця. У 1891 р. в селі споруджено невелику муровану церкву – філію парафії в Бусовні, яка була знищена під час I світової війни.

Городище (Horodyszcze), гм. Савин. Каплиця побудована коштом і старанням селянина Павла Шатила б. 1910 р. Знищена у міжвоєнний час.

Гусинь/Гусиня (Husynne), гм. Дорогуськ. Парафіяльна церква св. Онуфрія

і св. Іоана Богослова (мурована, 1910-1911 р., в неоросійському стилі). Після I світової війни зачинена, знищена у 1938 р. Церква св. Теодосія Чернігівського (дерев'яна, 1905 р., в неоросійському стилі). Після I світової війни зачинена, у 1930-х перебудовано на школу. У 1938 р. розібрано також будинок молитви, який місцеві православні побудували на початку 1930-х рр. У 1872 р. – 552 парафіян.

Добромисль (Dobromyśl), гм. Селище. Філіяльна церква св. Марії Магдалини (пар. Могильниця), дерев'яна. Після I світової війни зачинена, знищена у 1938 р.

Камінь (Kamień), гм. Камінь. Парафіяльна церква св. Архангела Михаїла (мурована, 1830-32 рр.). У 1920 р. перетворена на римо-католицький костел. Знищена під час воєнних дій у 1939 р. Парафія у 1872 р. нараховувала 320 віруючих. Під час німецької окупації православна парафія була відновлена та діяла у пристосованому приміщенні.

Кобилє (Kobyle), гм. Рейовець. Церква згадується у першій половині XVI ст. Мабуть перенесена у місто Рейовець, локоване у середині цього ж сторіччя Миколою Реєм.

Козя Гора (Kozia Góra), гм. Вербиця. Церква згадується у податкових реєстрах I пол. XVI ст.

Колемчичі (Kolemczyce), гм. Дорогуськ. Парафіяльна церква Вознесіння Господнього (дерев'яна, 1773 р.). Після I світової війни закрита, знищена у 1938 р. У селі існував також чоловічий монастир, закритий церковною владою у 1749 р.

Красне (Krasne), гм. Войславичі. Парафіяльна церква св. Кузьми і Дем'яна, на поч. XIX ст. приєднана до парафії Туровець. Згоріла у 1844 р.

Красне (Krasne), гм. Реївець-Фабричний. Парафіяльна церква Різдва Пречистої Богородиці, побудована мабуть б. початку XVIII ст., а при його кінці, з наказу австрійської адміністрації, приєднана до парафії у Павлові. З огляду на старість була розібрана у 1829 р.

Кулик (Kulik), гм. Селище. Парафіяльна церква св. Василя Великого (дерев'яна, 1870 р.). У 1872 р. – 281 парафіян. Після I світової війни зачинена, знищена у 1938 р.

Лівча (Łówcza), гм. Савин. Церква існувала вже у 1649 р. Після пожежу у 1851 р. не відбудовувалася.

Ліщани (Leszczany), гм. Жмудь. Парафіяльна церква св. Архангела Михаїла (дерев'яна, 1908 р.). Після I світової війни зачинена, з 1934 р. філія православної парафії у Жмуді. Знищена у 1938 р. У 1872 р. – 818 парафіян.

Луківок (Łukówek), гм. Савин. Парафіяльна церква Покрови Пресвятої Богородиці (дерев'яна, 1868 р.). Після I світової війни зачинена, знищена у 1938 р. У 1872 р. – 254 парафіян.

Могильниця (Mogielnica), гм. Селище. Парафіяльна церква св. Миколи (мурована, 1909-1911 рр., ідентична з церквою св. Миколи у Біловезі). Після I світової війни зачинена, знищена у 1938 р. У 1872 р. – 507 парафіян.

Павлів (Pawłów), гм. Реївець-Фабричний. Парафіяльна церква св. Варвари (дерев'яна, 1870-1871 рр.). Згоріла у липні 1915 р. У 1872 р. – 674 парафіян.

Церква св. Димитрія у Бозку

У 1938-39 рр. діяла тут, принаймні формально, неоуніатська парафія.

Пнівню (Pniówno), гм. Вербиця. Парафіяльна церква св. Параскевії (дерев'яна, 1779-1788 рр., з окремою дзвіницею). У 1872 р. – 700 парафіян. У 1920 р. перетворена на костел, у 1939-1944 рр. служила відновленій православної парафії, з 1945 р. – знову костел. Розібрана після 1980 р. Одна із частин села донині має назву Попівка.

Поболовичі (Pobolowice), гм. Жмудь. Парафіяльна церква Преображення Господнього (дерев'яна, XVII-XVIII ст. Після І світової війни зачинена, знищена у 1938 р.

Покровка/Покрова (Pokrówka), гм. Холм. Парафіяльна церква Покрови Пресвятої Богородиці (мурована, 1775 р.). Після І світової війни зачинена, знищена у 1938 р.

Путновичі (Putnowice), гм. Войславичі. Парафіяльна церква Успення Прес-

вятої Богородиці (дерев'яна, II пол. XVII ст.). Під час австрійської регуляції наприкінці XVIII ст. приєднана до парафії у Бусні. Зачинена у 1817 р. і продана на злом.

Раколупи (Rakołupy Duże), гм. Лісневичі. Парафіяльна церква св. Іоана Хрестителя (мурована, 1837-1847 рр.). Сильно пошкоджена під час бойових дій І світової війни, розібрана в середині 1930-х рр. У 1872 р. – 1373 парафіян.

Розтока (Roztoka), гм. Жмудь. Парафіяльна церква Успення Пресвятої Богородиці (дерев'яна, 1869 р.). Після І світової війни зачинена, знищена у 1938 р. У 1872 р. – 500 парафіян.

Руда (Ruda), гм. Руда-Гута. Парафіяльна церква св. Архангела Михаїла (дерев'яна, 1802 р.). Знищена під час І світової війни. У 1872 р. – 846 парафіян. У селі збереглася дерев'яна капличка з 1864 р.

Рудка (Rudka), гм. Руда-Гута. Парафіяльна церква св. Трійці, дерев'яна. Парафія була ліквідована австрійською владою наприкінці XVIII ст.

Савин (Sawin), гм. Савин. Парафіяльна церква Успення Пресвятої Богородиці (мурована, 1872 р.). Після І світової війни зачинена, зруйнована у 1938 р. У 1939-1944 рр. діяла відновлена православна парафія. У 1872 р. – 806 парафіян.

54. Свірже (Świerże), гм. Дорогуськ. Парафіяльна церква св. ап. Петра і Павла (дерев'яна, 1770-80-ті рр.). Після І світової війни зачинена, знищена у 1938 р. Відновлена у 1940-их рр. православна парафія діяла у пристосованому приміщенні.

Селище (Siedliszcze), гм. Білопілля. Церква існувала у XV – XVII ст.

Серебрище (Srebrzyszcze), гм. Холм. Парафіяльна церква св. Онуфрія (дерев'яна, 1751 р.). Після І світової війни зачинена, знищена у 1938 р. У 1872 р. було 364 парафіян.

Сичин (Syczyn), гм. Вербиця. Парафіяльна церква Св. Іоана Богослова (дерев'яна, 1909 р., в неоросійському стилі). У міжвоєнний період зачинена, у 1939-1947 рр. використовувалася відновленою православною парафією. Згоріла у 1953 р. У 1872 р. – 374 парафіян. Одна із частин села донині має назву Попівка.

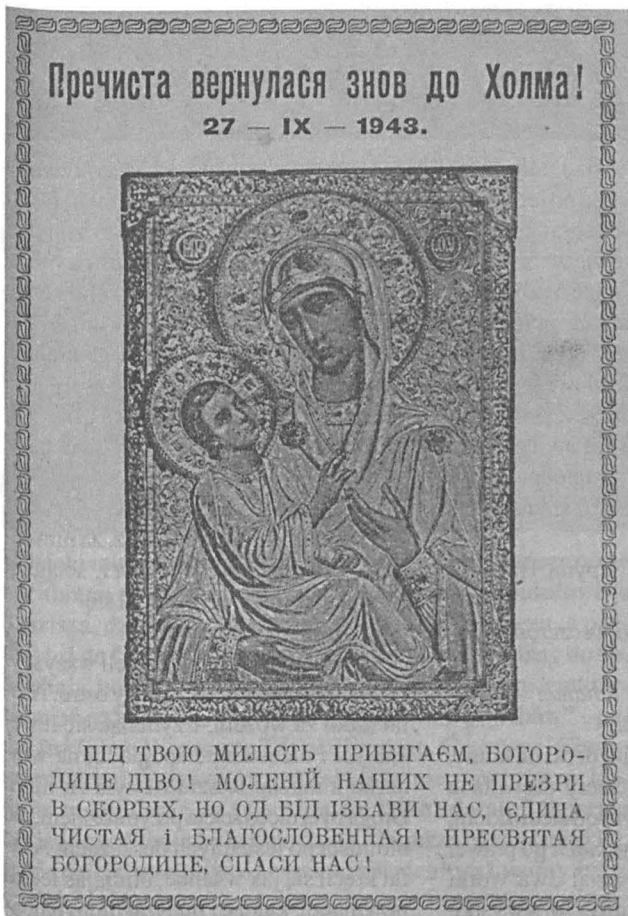
Уханька (Uchańka), гм. Дубенка. Парафія існувала на початку XVII ст.

Хоснець (Chojeniec), гм. Селище. Парафіяльна церква св. Микити, побудована мабуть б. половини XVII ст. – перестала діяти після 1859 р., коли загал греко-уніатських парафіян перейшов на римо-католицький обряд.

Хутче (Chutcze), гм. Савин. Парафіяльна церква св. ап. Петра і Павла (дерев'яна, 1749 р.). Після І світової війни зачинена, знищена у 1938 р. У 1872 р. – 1017 парафіян.

Черніїв (Czerniejów), гм. Камінь. Парафіяльна церква св. Дмитра (дерев'яна, 1906-1910 рр.). Після І світової війни зачинена, знищена у 1938 р., разом зі старшою Дмитрівською церквою (дерев'яна, 1731 р.). Парафія у 1872 р. нарахувала 205 віруючих.

Юрій ГАВРИЛЮК
Фото автора статті

Холмські пам'ятки 1940-х років із колекції Павла Лимаренка
Пропам'ятна картка з нагоди повернення у холмський собор Чудотворної Ікони Богородиці.
Голова холмського Українського Допомогового Комітету Святослав Шрамченко з працівниками.
Богослужіння у Пречистенському соборі вершене о. протопресвітером Іваном Левчуком.

Żdyńska legenda o pańszczyźnie

Hawryło przebudził się. „Budzik” piał już ze dwa razy. Wziął koguta pod pachę i zaniósł do stajni. Szturchnął parobka w żłobie, ten przebudził następnego.

Na dworze szarzało, trawa była siwa od pierwszych przymrozków.

Jego żona też wstała, wzięła *dijnyk* i poszła doić krowy. Parobek Asafat wyrzucił gnój spod krów, a Nestor poił, karmił i oporządkował konie. Hawryłowa cedziła przez płótno mleko, rozlała naprędce do drewnianych kubków, położyła na stole razowy chleb i ser, który wyjęła z woreczka spomiędzy deseczek za piecem. Tam, gdzie najszybciej dojrzywał, pod kamieniami na ławce. Hawryło zamasyścił się przeżegnał się trzy razy, coś szepnął pod nosem, napił się mleka, ułamał kawałek chleba, drugą ręką ser i zaczął jeść. Przywołał parobków, usiedli na skraju ławki pod oknem. Skinieniem głowy przyzwolił im ułamać chleb i ser. Przeżegnali się szybko i zaczęli spokojnie jeść. Kiedy Hawryło wstał, oni też zerwali się na równe nogi, przeżegnał się, a oni za nim i poszli do stajni. Parobcy wytoczyli z boiska stodoły dwa wozy z beczkami, połączyli jeden z drugim krótkim dyszlem na *lonyk*. Założyli wagi i orczyki, na konie założyli uprzęż i wyprowadzili ze stajni. Hawryłowa w kuchni zawijała w lniane płótno chleby, ser i *salo*, wyjęła małą *diżku* z *bryndziom* i osekę masła, włożyła wszystko do wielkiego wiklinowego koszyka. Hawryło palił w kuchennym piecu.

ALEKSANDER MAŚLEJ – poeta, pisarz, prozaik. Urodził się na wygnaniu w Obornikach Śląskich, dzieciństwo i młode lata przeżył na Dolnym Śląsku. W stanie wojennym w 1982 roku powrócił na ziemię ojców do Uścia Gorlickiego (dawne Uście Ruskie) w powiecie gorlickim. Debiutował w latach 70. ubiegłego wieku w „Naszym Słowie”. Wydał m.in. wraz z Włodzimierzem Pilipowiczem książki historyczne „Nasz Łemko” i „Łemkowskie wesele”, opowiadania „Moja Łemkowszczyzna”. Publikował opowiadania z wojny na Bałkanach i wiele opowiadań z dzisiejszej Łemkowszczyzny. Wieloletni działacz zorganizowanego ruchu ukraińskiego, były członek chóru „Żurawli”. Mieszka obecnie w Gorlicach.

Drogą nadchodził sąsiad Jefrem ze swoimi końmi, słychać było po jego cmokaniu. Parobek Asafat odebrał konie od Jefrema, sprzęgał je na dwie wagi. Konie witały się rżeniem, z nozdrzy buchała para, jak to w zimny jesienny poranek.

Hawryło wyszedł przed dom i przywitał się z Jefremem. Hawryłowa wyniosła koszyk z jedzeniem i *dzieżę z żentyciom*, Nestor odebrał od niej i postawił pod siedliskiem na wozie. Jefrem podpierał się siekierką, żuł *duhan* i co rusz spłukał brązową śliną na boki.

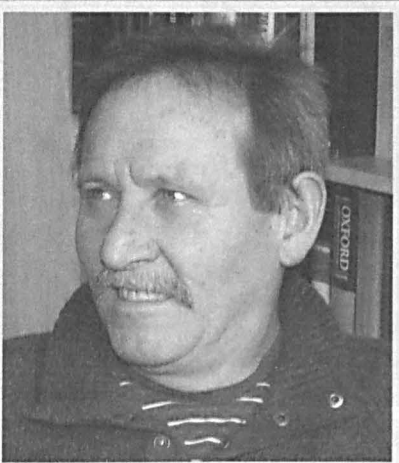
– *Namazylyste osi* – pytał Hawryło parobków.

– *Tak. Iszczy wczera wecerom* – odpowiedział Asafat.

– *To ty sia zberaj... Ichame!* – warknął Hawryło do Asafata.

Asafat zabrał ze stajni derki na konie, dwa wełniane koce i cztery drewniane wiadra, wszystko ułożył pod siedliskiem, a wiadra powiesił na *klynciach* po prawej stronie wozu. Potem wziął dwa worki owsa i dwie płachty siana. To wszystko powiązał na końcu wozu za beczką i jeszcze dołożył dwa owsiane snopy słomy.

Kiedy zawiązywał ostatni snopek owsianej słomy, z szarówki wyłaniał się Dziumbelak i Kropyło na swoim wozie, za nimi podjeżdżali następni z Łuha, Regietowa, Smerekiwcia, Lypnoj i Gładyszowa. Zatrzymywali się jeden po drugim, schodzili z wozów i witali się ze wszystkimi. Asafat powiesił po lewej stronie wiaderko z mazią do osi.

Naszym Czytelnikom proponujemy cykl jego opowiadań z dziejów Łemków i Łemkowszczyzny, zaczerpniętych z żywej jeszcze pamięci zbiorowej.

Hawryło włożył na siebie *czyhaniu*, na głowę baranicę, wyjął z kąta sieni *bycz i sokyrku*, po czym warknął do żony: *A pylnuj wszystko dobro, bo jak wernu...*

A ona tylko potakiwała i robiła znak krzyża prawą ręką mężowi na drogę, pochlipując przy tym całkiem naturalnie. Głośno powiedziała:

– *Daj wam Boże szczęścia!*

– *Daj Boże i Tobie!* – odpowiedzieli chórem.

– *A wertajte szczęśliwo...*

Hawryło wskoczył na wóz, za nim Jefrem, ściągnął lejce z *klanyci*, ściągnął baranicę z głowy, przeżegnał się.

– *Z Bohom* – powiedział.

– *Z Bohom* – odpowiedzieli wszyscy.

Zaciął konie batem, ruszyły ostro. Asafat szedł za wozem, trzymając się lewej *klanyci* i nieustannie spoglądał na wiaderko z mazią. Reszta ruszyła za nimi. Droga była nieco ścięta przymrozkiem, ale błotnista po jesiennych deszczach. Asafat kręcił się jak w tańcu, omijając lekko przymarzłe kałuże i mieszał błoto palcami gołych stóp. Nie zważał na nie, tylko pilnował oczami wiaderka z mazią.

Nie mógł jechać na wozie, koniom byłoby za ciężko, uważał Hawryło, zresztą i Jefrem musiałby się zgodzić, jego konie też ciągnęły. Ale Asafat i tak był szczęśliwy, że Hawryło właśnie jego zabrał na ostatnią *pańszczyznianku* przed zimą, a nie Nestora.

Przejeżdżali obok pierwszej kapliczki. Hawryło i Jefrem, jak za pociągnięciem sznurka lewą ręką podnieśli baranicę, a prawą wykonali znak krzyża, Hawryło nieco niezdarnie, bo trzymał w niej lejce. Asafat przystanął, odwrócił się do kapliczki i przeżegnał, a za nimi wszyscy przejeżdżający wozacy i drepczący parobkowie, tak jak Asafat. I tak czynili przy każdym krzyżu, kapliczce i cerkwiach.

Słońce powoli czerwonym kołem wychodziło znad Żdziara, a oni dojeżdżali do ostatniego przejazdu przez Żdyniankę. Konie same się zatrzymały, pochyliły łby i łapczywie piły wodę, buchając z nozdrzy parą. Hawryło nie przerywał im, napiły się, podniosły łby, parchnęły, jeszcze raz pochyliły łby, pociągnęły wodę, a kiedy zaczęły ją „gryźć”, trzepnął je po grzbietach lejcami. Odjechałszy kilkadziesiąt metrów, zatrzymał wozy i czekał spokojnie, aż inni też napoją. Asafat wte-

W wielu miejscowościach na Łemkowszczyźnie pańszczyznę odrabiano zwożąc wino z tzw. Węgier (tzn. z południowego Szarisa, dzisiejsza Słowacja) do składnic w Bieczu, a później też do Gorlic. Wino przewożono od końca wiosny do św. Michała, bo później przeważnie – zgodnie ze starym lemnowskim przysłowiem „Mychał na sywym koniu pryichaw” – padał już śnieg. Wozacy ze Żdini, Długiego, Czarnego, Gładyszowa dorobili się tzw. przywileju ostatniego przewozu, kiedy to mogli napić się tyle wina, ile tylko zdołali. Miejscem takiego spotkania była polana na Magurze Małastowskiej, gdzie dzisiaj znajduje się cmentarz wojenny z I wojny światowej.

dy mógł przysiąść na wozie za beczkami, nie pytając o przyzwolenie. Powoli jeden za drugim podjeżdżali, czekając na następnych. Kiedy ostatni napoił konie, krzyknął głośno wioooo! Wszystkie konie ruszyły. A wszyscy parobkowie zeskokczyli i dreptali za swoimi wozami.

Słońce szybko zmieniło kolor, złocistym blaskiem oświecało barwne dywany bukowych jesiennych lasów. Dzieci goniły jeszcze krowy na pastwiska. Pachniało dymem z bukowego drzewa i świerczyny. Wjeżdżali w las za Dujawą. Teraz droga dobrze szła pod górę, Hawryło i Jefrem zeskokczyli z wozów, a za nimi wszyscy inni i trzymając się *kłanyci* udawali, że pomagają koniom, popychając wozy. Koło południa wyjechali *nad Ondawku*, z lasu nad nią pod Makowicą. Tam stanęli nad rzeką na popas i *połudnok*.

Parobkowie wyprzęgali, szykowali obrok dla koni we wiaderkach, a kiedy konie zjadły, zawiesili im na łbach worki z sianem, wcześniej okrywając ich parując grzbiety derkami. Hawryło i Jefrem w tym czasie jedli i popijali żętycę. Asafat też dostał kawałek chleba z serem i kubek żętycy, ale nie każdy parobek dostał od swojego gazdy. Potem Hawryło z Jefrem kładli się zdrzemnąć na kocach,

inni też. A parobkowie zbierali się po czterech, wyciągali drągi i klocki, trzech podnosiło oś, czwarty stawiał pod nią kłosek, ściągali koło, smarowali mazią – każdy swój wóz swoją. Kiedy już wszystkie wozy były nasmarowane, zaprzęgali konie, ściągali worki z sianem, budzili swoich gazdów i ruszali w dalszą drogę.

Jechali *na Ciglu* pod Szariskom Czernion koło zamku w Andrejowym Lisi do Bardejowskiej Nowiwi. Tam w Karczmie u Żyda Moszka nocowali. Kto miał długą, nie pokazywał się mu na oczy. Parobkowie smarowali osie, poili konie i dawali obrok. Spać kładli się na wozach, bo musieli ich pilnować. Rano skoro świt ruszali do Preszowa przez *Demjatu*, do zamku na Hanuszowym *Pid Toplom*. Pod wieczór spali już w stodołach zamkowych u Hanuszowskiego hrabiego Isztwana Drugati. Teraz parobkowie musieli dobrze nasmarować osie wozów, bo kiedy na nie załadują pełne beczki wina, to i w dzień się takiej osi nie podniesiesz.

Rankiem wraz z dworską służbą pod czujnym okiem nadzorczy winnicy rozładowywano puste beczki. Wjeżdżano wozami do winnicy, pod beczki podstawiano kobyłki i klinowano je, a wozy rozpi-

towej. Wydarzenie, które opisuję, było prawdziwe, przetrwało w opowieściach przekazywanych z pokolenia na pokolenie. Przewóz wina był bardzo niebezpieczny, na krętych i stromych górskich drogach dochodziło do wielu wypadków, wielu z wozaków zginęło, wielu z nich stracono, ponieważ za utratę ładunku płacili głową. Ich największymi wrogami byli tzw. *beskidnicy* – zbójce i ich panowie. W wielu miejscach po zniesieniu pańszczyzny Łemkowie postawili dziękczynne krzyże na rocznicę jej zniesienia, jeden z nich przetrwał do dzisiaj we wsi Radocyna. Ich pamięci poświęcam to opowiadanie.

nano na rozworach i wyciągano spod beczek. Tę samą czynność powtarzano przy załadunku pełnych beczek. Nim załadowano wozy, posłańcy z dworów spod Bieczy przygalopowali konno do zamku Hanuszowego *Pid Toplom*. Kiedy płacili za wino, Hawryło z Jefrem sprawdzali wozy, inni też i ruszali w powrotną drogę.

Teraz Hawryło brał lejce, ale nie siadali już na wozy, tylko wszyscy szli obok. Nocami, kiedy stali, pilnowali wozów, wypatrując w mroku *zbójów* „*beskidników*” – mocno ściskając siekierki w dłoniach. Bali się nocy, wtedy najczęściej na nich napadali. Na drugi dzień koło południa stawali pod Makowicą, robili to samo, co w drodze do winnicy, tylko nie ściągali kół. I nim ruszyli do lasu Dujawskiego *nad Ondalkom* od *kłanyci* pod osie wstawiali drągi hamulcowe, bo z góry konie takiego wozu by nie utrzymały. Teraz ruszali w większych odstępach, tak by każdy miał czas na umocowanie hamulców.

Hawryło z Jefrem po obu stronach pchali za *kłanyci*, Asafat czujnie nasłuchiwał – jak tylko skrzypnęła oś, zaraz patykiem ją smarował. Konie mocno pochylone mozolnie wciągały wozy na górę,

kiedy dojeżdżali do wierzchołka, Asafat już trzymał w rękach klocki i jedną parę podał Hawryłowi, bo on klinował pierwszy wóz, a Asafat drugi. Kiedy Jefrem zatrzymał konie, oni podłożyli klocki, potem szybko opuścili drągi hamulcowe i mocno spięli je łańcuchami, najpierw na jednym, a potem na drugim wozie. Kiedy Jefrem ruszył, Asafat wyjął klocki spod pierwszego wozu i pobiegł po drugie. Teraz wozy znaczyły drągami hamulcowymi ślady na drodze.

Kiedy minęli wierzchołek, Hawryło i Asafat trzymali się tylnych kół drugiego wozu, gdyby któraś z belek hamulcowych pękła, podłożyliby natychmiast klocki, by ją wymienić. Teraz konie odetchnęły – wozy jak na saniach posuwały się w dół. Hawryło i Asafat nawet nie odwrócili głowy, by spojrzeć na sąsiadów, obydwaj bacznie obserwowali swoją stronę wozu, a kiedy wozy znalazły się w miarę na równym, szybko rozpięli i podnieśli drągi hamulcowe. Potem wszyscy we trójkę zamaszycie się przeżegnali i głośno dziękowali Bogu. Odjechali kawałek i stanęli, za nimi po kolei zjeżdżali inni, tak samo się żegnali i dziękowali Bogu. Nim słońce schowało się za Rotundę, Hawryło przejeżdżał obok swego domu, Hawryłowa czekała z koszykiem jedzenia,

– *Daj Boże szczęścia!* – przywitała ich.

– *Daj Boże i Tobie!* – odpowiedzieli razem.

Asafat wymienił pusty koszyk na pełny, a Hawryło rozejrzał się po podwórku i cmoknął tylko na konie. Chcieli przed wieczorem dojechać na Magurę. Nad Żdynianką mgła ścieliła się doliną, a słońce daleko nad Homolą czerwieniło pie-rzaste chmury, gdy dojeżdżali do Gładyszowa. Hawryło spozirzał na Asafata, ten machnął ręką na innych parobków i pobiegli skrótem przez las na polanę na Magórze. Zbierali w lesie chrust, przynieśli całą kupę gałęzi. Asafat rozpałał ognisko, inni jeszcze donosili chrust. Po niedługim czasie słyszał już pokrzykiwania Hawryła, pobiegł na drugi koniec polany i kiedy Hawryło z Jefremem podjechali na miejsce, zaklinował koła wozów, wyprzągł konie, nakrył je derkami i przywiązał do wozu. Z wiadrami poszedł do studni, przyniósł wodę, którą napoił konie, potem przygotował obrok, a kiedy zjadły, podwiesił worki z sianem i poszedł do studni umyć wiadra. Potem dołożył do ogniska. Kiedy już wszyscy obrobili się przy koniach, Hawryło powiedział, by ze-szli pod kaplicę przy drodze.

– *Teraz – powiedział – podiakujeme Bohu za szczaslywyj rik i za wszytko dobro, szto nas w nim spitkało.*

Uklęknął, a za nim wszyscy i głośno wyhwaryły „Otcze Nasz” i „Bohorodyce diwo”. Potem wstali, przeżegnali się trzy razy, jak nakazuje zwyczaj i poszli do ogniska.

– *Widra jes hmył?* – zapytał Hawryło Asafata.

– *Ta hmył...* – odpowiedział parobek.

Stanęli nad ogniskiem. Hawryło przemówił:

– *Starym zwyczajom, jak wszytky dobry znate, to je nasza ostatnia w tym roci pańszczyzna, tomu możeme spustyty tiłko wyna, kilka lem wypijeme. No le kotru boczku perszu pribujeme?*

– *Twoju* – odpowiedzieli razem.

– *No le Asafat, rusz sia i prynes dwa widra i meryndziu.*

Asafat przyniósł dwa wiadra wina z pierwszej beczki i koszyk *merindzi*, co ją Hawryłowa przygotowała, i zaczęli pić i jeść. Przypominali sobie najweselsze i najstraszniejsze rzeczy, jakie ich spotkały i śpiewali tak donośnie, że aż im Panknianie spod Magury odśpiewywali. Tak parobkowie biegali od wozu do wozu, znosili *merindziu* i wiadra dobrego czerwonego wina. A pomiędzy *pucharykami* śpiewali:

Wynko, wynko czerwene!

Chto tia wynko bude pyty

Dowho bude żyty!

Wynko, wynko czerwene!

Kiedy przyszła kolejka na Dziumbelaka, jego parobek poszedł po wino, spuścił dwa pełne wiadra. Zostawił je koło wozu i poszedł na stronę, a kiedy wrócił, wiadra były puste. *Kyj fras?! –* zaklął, napełnił jeszcze raz i poszedł do ogniska.

Dorzucali drewna do ogniska, jedli podpieczone *sało*, nie wiadomo, które wiadro już wypili.

Niebo rozświeciły gwiazdy, księżyc przedzierał się przez gałęzie wiekowych jodeł. Znowu przyszła kolej na wóz Dziumbelaka, parobek poszedł i nagle z krzykiem przyleciał, że ich oba konie padły. Wszyscy ruszyli chwiejnym krokiem, oświetlili je smolnym łuczywem – konie leżały z jęzorami wywalonymi, jakby się podusiły.

– *Treba choc szkiru zniaty* – powiedział Dziumbelak.

Jak powiedział, tak i zrobili. Zdjęli skóry z obu koni i poszli dalej pić wino.

Kiedy już się napili, pokładli się pokotem wokół ogniska i zasnęli.

Gdzieś nad ranem wszystkich przebudziło przeraźliwe rżenie koni, które oddaliło się gdzieś w głęboki las. Hawryło aż się przeżegnał. Wszyscy byli przerażeni. *To czort nas straszyt* – mówili.

Jakie było ich zdziwienie, kiedy nie znaleźli obdartych ze skóry koni przy Dziumbelakowym wozie. Parobek Dziumbelaka zbladł i padł na kolana.

– *Ja znam szto sia stało...*

– *Szto...? Rad!*

– *Jak wczera pizsol jem po wyno, to wlaw jem dwa widerka, lyszył jem ich przy wozie i pizsol jem na storonu. Koly wernul jem byly pusty. Dumał jem, że chtosy z was zaminil widra, tom napolnył ich i hybnul jemsia do was. A to koni wypyły wyno z widerok i ne podusyły sia, lem sia wpyły, to ony nas rano pobudyły, jak proterezbyły.*

Dziumbelakowi zostały skóry z dwóch karych koni.

Miejscowi powiadali, że na Magórze czasami w jesienny szary poranek słychać było to przeraźliwe rżenie koni.

Aleksander MAŚLEJ

Słownik lemkowskich wyrazów

bycz – bat

dijnyk – drewniane wiadro do dojenia krów

lonyk – sworzeń do dyszla

sało – sadło

diżka z byrnydziom – dzieża z byrnydzą żatycia – żętyca, serwatka z owczego mleka

duhan – tytoń

klynci – haki do wieszania

kłanycia – kłonica, w innych wsiach mówiono też „kulpak”

czyhania – czuhania, rodzaj szerokiego płaszcza zazwyczaj z brązowego (zależało od maści owiec) samodziałowego płótna, najczęściej zarzucany na ramiona jak peleryna, sięgający do połowy łydki. połudenok – posiłek południowy, obiad sokyрка – rodzaj ciupagi

meryndzia – potocznie oznaczała śniadanie dla pastucha

pocharyk – puchar do wina – kubek drewniany

Kyj fras?! – Ki diabeł?!

Rad! – mów! (od radyty – mówić)

«Бо любим Полісся та й мову свою»

(До 115-ліття з дня народження Володимира Китаєвського)

Український поет Володимир Китаєвський народився 15 червня 1896 року на хуторі поблизу села Стопни Кобринського повіту, тепер Жабинківський район Берестейської області Білорусі, у родині унтер-офіцера російської армії Ігната Івановича Китаєвського і шляхтянки Олени Василівни Кескевич. Хрестили Володимира у церкві сусіднього села Вежки.

Дід поета Іван колись купив для сина Ігната поблизу села Стопни 20 десятин землі у місцевого поміщика. Там і оселився разом з родиною на хуторі. Поряд був полустанок на залізниці Варшава – Бересть – Москва. Займалися землеробством, тримали худобу, мали невеличку пасіку з бджолами і два вітряні млини, побудували великий дім, тобто жили заможні. Тут у Івана Китаєвського народилося два сини – Ігнат і Петро.

Мати поета Олена Кескевич була дочкою писаря із Каменця-Литовського – Василя Кескевича. Десь у XVI столітті його предок отримав шляхетство за військові заслуги під час Лівонської війни з Іваном Грозним. У додаток до цього одержав землю поблизу Каменця-Литовського. Народила Олена своєму чоловікові трьох синів: Володимира, Петра і Федора.

Початкову освіту Володимир отримав вдома. Його мати була освіченою жінкою, навіть знала французьку мову. Потім хлопчика віддали на навчання до Берестейської чоловічої гімназії. Там, певно, вчився разом з майбутнім українським поетом Дмитром Левчуком (Фальківським). Але гімназію Китаєвський не закінчив. Невдовзі почалася Перша світова війна. Влітку 1915 року почався наступ німецької армії, козаки погнали поліщуків вглиб Росії, спалюючи їх дома.

*Ішли ми зі смутком в далеку Росію,
Здавалось, навіки свій край
залишив...*

А наші оселі свічками горіли...
(із вірша «Батьківщина»)

Родина потрапила до українського міста Херсон, там Володимир працював хатнім вчителем. Звідти призвали

юнака до діючої армії. Володимир Китаєвський служив у 17-му Фінляндському полку і дослужився до унтер-офіцера. Був двічі поранений.

Згодом служив у Червоній армії. Був серйозно поранений у праву руку, і після лікування, за власним проханням, був відправлений на роботу до херсонської лікарні, там на півдні України ще проживала його мати. На жаль, батько вже помер від грипу, на руках дружини. У Херсоні поет зустрів і своє перше справжнє кохання – красуню Аксиною. Поезія цього періоду не збереглася.

Але війна закінчилася. Коли надійшов дозвіл на повернення біженців на батьківщину, мати поета також почала збиратися. Продала єдину збережену сімейну цінність – Золотий хрест діда Івана, який той отримав за хоробрість у війні з турками у 1877-1878 рр. За одержані гроші купили коня, віз, збіжжя – і поїхали до Стопнів.

*Та ось незабаром назад повернули
На ті пожарища нам рідних хаток,
Де лишень кропива
свій лист розвинула
І смутно вітала той наш поворот.*
(із вірша «Батьківщина»)

Повернулися вже в іншу країну – Польщу. Від хутора нічого не залишилося. Володимир Китаєвський влашту-

вується на роботу на залізницю. Бере у банку кредит і будує новий дім. Але його душа залишається у Херсоні, там живе кохана. І він вирішує таємно перетнути кордон і дістатися до Херсона. Не вийшло, бо затримали польські прикордонники. Поталанило, що ще не судили. Повернули до хати і наказали протягом року щодня відмічатися на поліцейській дільниці.

Довелося забути кохану Аксиною, і думки самі полинули на папір.

*Я тут, ти там.
Я, може, більше сили маю
І затаїв в собі без краю,
Любов мою,
В розпучі і відчаю.
(із вірша «Гукну ще раз»)*

Але життя йшло своєю чергою. Відбив місцевого красуню Уляну (у дівочтві Мендельчук), що була заміжжю у сусідньому селі Глибоке – її чоловік був на заробітках в Америці. Та і сам Володимир Китаєвський був високий і красивий парубок. Жили спочатку у Стопнах, але накопичивши трішки грошей і взявши кредит у банку, купили землю та дім у великому селі Тевлі, де була невелика залізнична станція. Володимир продовжував працювати на залізниці.

І писав вірші довгими зимовими вечорами, та читав їх землякам. Вірші Володимира Китаєвського друкувалися у львівському прокомуністичному часопису «Вікна» (1929-1930 рр.). Поет Антон Цвид так характеризував його творчість: «У поезіях цього періоду («Місто», «Безробітні», «Тартак» та інші) простежується щире співчуття автора до пригнобленого люду, холод у ставленні до міста, де селянин, особливо той, що залишився без землі та оселі, вимушений продавати свої робочі руки, заливати свою долю в шинку оковитою. У віршах «Наростання», «Жнива» відчутні революційні мотиви, очікування бурі, яка оновить світ. Писав Володимир Китаєвський і ліричні вірші [присвячені дружині та доньці Галині. – Авт.], поезії релігійної тематики («Сьогодні страстна субота») на російській мові».

На ганку зміни односільчани і війт (В. Китаєвський, високий, біля стовпа). Тевлі, 1937-1938 рр.

Поет користувався авторитетом серед селян села Тевлі, тому вони обрали Володимира Китаєвського війтом гміни. Ось як його тоді (20 січня 1933 р.) характеризувала польська влада (Державний архів Берестейської області Ф. 3. Оп. 1. Спр. 79. Арк. 4):

Kitajewski Włodzimierz, syn Ignacego i Aleny, urodzony dn. 16.VI.1896 r. członek Sejmika, prawosławny, kawaler, posiada 2 kl. szkoły miejskiej rosyjskiej, z zawodu rolnik, posiada 4 dziesięciny ziemi we wsi Stołpy, pow. kobryńskiego, do organizacji politycznej nie należy, były członek, Sel-Robu, obecnie członek B.B. [Безпартійного блоку співпраці з урядом. – Авт.] Wymieniony, pod względem moralnym cieszy się opinią ujemną, gdyż jako kawaler od czasu wybrania go na stanowisko wójta uwiódł żonę Myszkowca ze wsi Głęboka, gm. Tewle, z którą w obecnej chwili żyje wspólnie. Obecnie na polu politycznym i społecznym żadnej działalności nie przejawia. Rezerwista polspolitego ruszenia z bronią.

На посаді війта Володимир Китаєвський допомагав землякам, захищав їх інтереси в польських інстанціях, домагався відкриття української школи у селі. Звісно, це не сподобалось польській владі, як і писання віршів українською мовою, і при першій нагоді позбавили посади війта-українця.

*Поліцаї прийшли, мої вірші знайшли
І мене теж з собою забрали.*

(із вірша «Я за плугом ходжу...»)

Став поет знову працювати на залізниці дроговим (колійовим майстром).

Восени 1939 року вже при радянській владі селяни села Тевлі обрали Володимира Китаєвського головою сільради, але пробув на тій посаді недовго, бо його не могла влаштувати політика нових хазяїв, які запровадили терор проти місцевого населення. Скінчивши місячні вчительські курси, поет працював учителем у селі Свищі, але через рік його звільняють: хтось доніс, що за Польщі він обирався війтом. Продовжував писати вірші, надсилав їх до Мінська, але там українські поезії нікому не були потрібні, тому довелося писати лише російською. Поет подав навіть заяву до Спілки письменників БРСР.

В кінці сорокового року Володимир Китаєвський захворів на запалення легенів – застудився під час велосипедних поїздок до Кобриня. За два тижні, у новорічну ніч, поета не стало.

Похований він на кладовищі села Тевлі. Могила збереглася і доглянута. На надгробку по-російськи написано: «Здесь покоится поэт Владимир Игнатович Китаевский 1896-1941». Так, він був справжнім поетом-самоуком із народу. Дружина Уляна Остапівна Китаєвська пережила чоловіка на 52 роки, так і не вийшла удруге заміж. Вона похована поруч зі своїм супутником життя.

Яка доля творчого доробку поета? Через півроку після смерті поета німці напали на Радянський Союз і вже 23 червня були в Тевлях. Юлія Остапівна поклала рукописи віршів свого чоловіка у відро і закопала в землю. Це врятувало частину творів, бо під час війни згорів

дім і все, що там було. Десь у 60-ті роки син поета В'ячеслав Китаєвський повіз батьківські рукописи до Мінська, але їх там не прийняли – не білоруський поет. Тоді донька Галина Китаєвська у 80-ті роки відвезла україномовні рукописи до Києва. Зараз вони там зберігаються у Центральному державному архіві-музеї літератури й мистецтва України (фонд 117). Російськомовні поезії зберігаються донині у В'ячеслава Китаєвського.

На початку XX ст. не було на Поліссі жодного українського культурного осередку. Шляхта була під впливом польської культури, нечисленна інтелігенція і священнослужителі – російської. Тільки пінські поміщики Скірмунти і Курженецькі у протигау русифікації поліщуків створили «Русинський лементар» на основі народних говірок. Чому українська поезія відродилася на Поліссі під убогими селянськими стріхами? Чому сталося таке диво: поява цілої плеяди селянських поетів-самоуків: Володимир Китаєвський, Степан Семенюк, Микола Колосун? Вони ж не мали пристойної освіти і не жили у столицях, як Тарас Шевченко. Звісно, ці селяни, зокрема Володимир Китаєвський, любили рідну мову, народні звичаї і милу поліську землю.

*Кохайте ж, любите ви, добрі селяне,
Це миле Полісся та й мову свою.*

Працюйте, учитесь...

Ума набирайтесь,

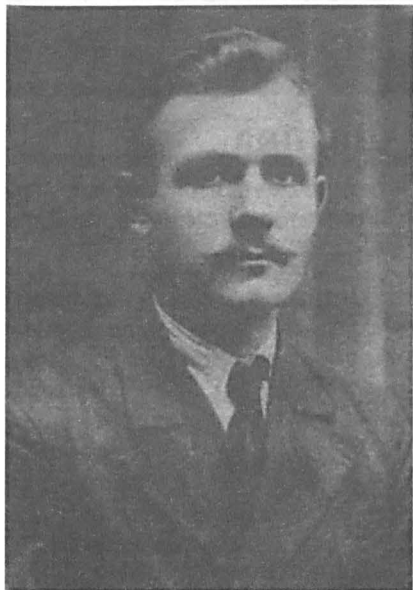
*Хай промінь освіти засяє в краю!...
(із вірша «Батьківщина»)*

Але вирішальну роль у піднятті національної свідомості поліщуків зробила діяльність на Поліссі у 20-ті роки XX ст. української прокомуністичної партії «Сіль-Роб» та культурного товариства «Просвіта». Українські (іноді не зовсім ширі) і соціальні гасла «Сіль-Роба» знайшли відгук у поліського селянина, розбудили його приспану національну свідомість і поетичну душу. Відомий дослідник нашого краю Володимир Леонюк пише: «Для темного, збайдужілого до власних проблем Полісся національний і мовний вибір В. Китаєвського є своєрідним подвигом».

Пропонуємо читачеві добірку українських поезій Володимира Китаєвського, які ще ніде не друкувалися (зі збереженням мовних особливостей). Будемо сподіватися, що невдовзі з'явиться на світ перша поетична збірка талановитого поліського поета.

**Олександр ІЛЬІН
Ніна МАРЧУК**

Володимир Китаєвський: Вірші

Тюрма

Нас ділять на сором два світи
Нас ділять ці стіни товсті
Ці окна у ґратах сповиті,
Ці двері залізні й замки.
Нас ділять два світи, два світи
Хто видумав тебе тюрма
Гніють там ізгнанники-діти
Гніють і страждають дарма!
Нас ділять два світи, два світи
Оден з них зоветься тюрма
Гніють там ізгнанники-діти
Гніють і страждають ж дарма!

6/X 1929 р.
Стопни

На згадку

Як тінь, як марево, як сон
Майнув той час
Усмішковато...
І острій біль, палкий вогонь
На вік зостався
В душі роспатій
Я чув – не чув шептала ти:
Ах буде вже...
Ходім до дому...
Ось буде дощик знов ідти

Мні байдуже...
Бо я з тобою
Чи зрозуміла ти мене
Весь смуток і
Журбу без краю
Бо я кохав колись тебе
Кохав сильній
Як всіх кохаю
А чому мене журба
Гризе і їсть
Як ржа залізо
І смутне сіреньке життя
Як сон іде
Даремно гине!
А чому? Узнаєш ти
Причину всю
Як покохала
Як буде вже, ах буде вже
Я чув не чув...
Як ти казала!

1929 р.

Кухарка

Я бідна дівча-сирота
Служу від маленька у пана
Служу – не живу... бо ще я
Ниць доброго в світі не знала
Працюю щодень на панів
На кухні моя вся робота
І свята нема – що в котлі
Мордююсь при печі в духоті.
Я чую не раз із кімнат
Згуки пливуть фортоп'яна...
І кличуть мене, і манять
Кудись вдалечинь мні незнану...
І кличуть, як в сні... в якийсь край
Веселий, свободний, незнаний
Нема там серіт... ні панів...
Ні кривди... ні сліз ні печалі...
О, небо, змилуйсь, прикажи
І дай мні землі з три волоки
Порвати житєви чулки
Крипачкої гіркої долі...
Я рвуся стрімчу до людей
Бажаючи справжнього щастя

Бо кличе мене і зоветь
У світ почуття моє ясне!
Я бідна дівча-сирота
Неначе панам запродана
Служу не живу – бо ще я
Ниць доброго в світі не знала.
Готую потраву панам...
Буде – свято... всі при роботі...
Я чую дзвенить фортоп'ян...
Мордююсь при печі в духоті.

27/IV 1930 р.

Відлет бусенів

Жита вже помололи снопи повозили
Тільки жовтіє стерня...
Вже кончилось літо і осінь сумливо
Тихо пришла на поля.
І жайворон в небі давно не щечече
Свято минуло Іллі...
Хоч сонечко ясне у небі блискуче
Тільки не сушить риллі...
Ось пасеться в небі як пух павутиння
Мило косичить лозняк...
Тай стерню, травици бур'ян і ботвиння
Шовком вбіраючи шлях...
Ах милий мій брате поглянь на леваду...
Збилися в стадо бусні
І журно проводять якусь там нараду
Бути їм знов в чужині...
Ось зараз зірвуться і в небо полинуть
Крила розправлять свої...
Без клетоту тишком вони помандрують
В даліч за море в ірій
І сумно в останній тут раз на краї
В небі вони закружляють.
Не всі бач, не всі бач, повернуть з чужини...
Крила на морі зрадять...
Для того так довго проводять нараду
Стоїть їм життя відлет...
Ой дай же природо, хоч тиху погоду
Вихор нхай їх минеть...
Бувайте здорові, бузьки чорнокрилі,
Лихом не згадуйте нас...
Летити орляти до теї країни
Де одпочинок жде Вас.

Іван КИРИЗЮК

3 циклу: «Весняний вальс»

Ягода

Нас двоє
В зеленому саду
На устах
Зріє
Ягода розкоші
Ароматом
Яблунь цвіту
Тебе цілу
Отулю
Перед дощем
Сховаю
Грудь твою
В мою сорочку.

Ниточка

Весняна
Тепла ніч
Кольорами
Любови
Малювала
Тебе
На постелі
Молодості
Роздягнену
З останньої
Ниточки
Стиду.

Дитина

Рожевіє ранок
Мов квіточка
Шипшини,
Сипле дощик
Теплі
Коралі мрій
На груди
Жіночу.
Ти і я,
Делікатно, обережно
Колишемо
Дитину,
Уповиту щастям
Нашої родини.

Зелена ніч

Шалена
Ніч
Зелена ніч
Викупана
У теплому небі
Сяйвом місяця
В дикий сад
Нас заманила
Ти
В моїх обняттях
Розцвіла
Жіночим цвітом
Порожевілим
Гарячим тілом
Мою душу
Заполонила
Таємниця
Щастям поділилась.

Час

Час
Невпинно
Пливе
На той берег
Де козирні
Карти життя
Вибілює
Проминання
Забере
Мене вітер
Забере і утопить
В тобі
Тишею
Недоспіваної пісні.

Романс

Манить романс,
Зріють принади
На гарячій щоці,
Делікатно,
Дикий котик
Інтимно гладить
Грудь коханки,
Красчком уст
Шепоче гріх,
Слова медові.
Чому проминання?
Завзято
Вигладжує рубці
Мрій та надій,
Треба їх мати,
Носити
Під серцем
До болю –
Кохати
Та з болем жити!

Більськ, 15.04.2010 р.

Хронологіон — 2008

Зі своїх думок списав Юрій Гаврилук

04.02.2008 р.

З календаря відпадають картки, а люди сиплються в могилу. Це просто доля грає з нами значеними картами...

29.03.2008 р., Вілька-Тернівська

Народжуємося на світ голі й босі... Але одягаємо на тіло сорочки, накладаємо взуття – босоніжки хоч би... А душа? Душа все життя гола й босоніж мусить топтати терні страждань. Люди глибоко віруючі одягають її у молитву і надію на вічне спасіння. А що ж робити людям, у яких ген відповідаючий за релігійні почуття регресивний?

06.05.2008 р.

Людина – примха Господня (або просто Космосу, якщо по-науковому). Побачив посмішку. Подумав – щастя! З'ясувалося, що це була лише іронічна насмішка долі...

07.06.2008 р.

В літописах записано, що колишні князі наші прибули зі Скандинавії. Отже винайшов я в інтернеті молитву вікінгів, які готувалися до смерті: Ось бачу отця свого, ось бачу матір свою, сестри свої і братів. Ось бачу довгий ряд цих, які були перед нами. Ось чую їхній клич, щоб і я знайшов серед них місце у Вальгалі, де герої вічно живуть”...

А яке ж лице людини, героя, який живе вічно? Чи застигло у якомусь моменті його молодості і краси? А може застигло у моменті смерті? Застигло? Але ж життя це не застиглість та закам'янілість, а рух та дія. Якщо життя не може бути окам'янілістю то – підказує глузд – не може бути вічне! А може тут діє не закон логіки природи, але закон невмирущої надії...

14.06.2008 р.

Ось сьогодні був біля ринку та йшовши вулицею побачив це вікно із ґратами та зразу побіг по фотоапарат, а тепер сів та став снувати роздуми. Адже коли народжуємося на білий світ наш зір, – не цей оптичний зрозуміло – дуже примітивний і думаємо, що життя, як вікно – відкрите перед нами на всю стежу. Щойно з часом, до речі, також в міру цього як погіршується оптичний зір

наших очей, починаємо своїм розумом бачити ці ґрати, якими заковане це, на перший погляд широко розчинене, вікно нашого життя...

Сумна констатація? Безперечно трохи сумна, але як і про все у житті треба про це знати. Щоб не бігти навмання та не розбивати собі голови (одна ж вона у нас!) об ці ґрати-несподіванку, але підходити до кожного життєвого діла добре підготовленим та озброєним знаряддями, щоб ці ґрати розпиляти та всього, чого нам треба, все ж таки досягнути. Досягнути не розгоном наївної молодості, а силою мудрої зрілості до побачення світу таким, яким він справді є...

16.06.2008 р.

Що пишу? Нібито не роман, більше поезія... Однак тут немає ні рим, ні відмірених рядків. Але ж і в житті немає ні рим, ні не відмірене воно віршовим метром. А все ж поезія – саме із життя...

25.06.2008 р.

Чарівна година – сонце ллється у золоту чашу вечора... А думки... Думки мріють про сон – змучені снуванням слогадів про щасливі хвилини проживитого...

Ранком ставили вітрила надій, щоб пливати через океан дня до незвіданого берегу вечора. Опівдні раділи чистим обрієм. При вечірній чарівній годині

дружки думок танцюють курним стовпом у золотій зливі сонця... Нелегко бути поетом та вигадувати нові, неповторні образи та метафори! Все ж, час від часу, щось вдається:

[Ранком]

Ранок...
Змивши рососою досвітів
Липке павутиння снів
Напружено ставили вітрила надій
Щоб пливти
До незвіданих берегів вечора

[Вечір...]

Так –
Я просто є
Бо як би мене не було
Як міг би думати
Як міг би мріяти –
Про Тебе!

Як бачимо: мрія про жінку – невмируща! А мрії жінок про чоловіків?..

14.07.2008 р.

Спогади як спалахи фотографічної лампи виривають з глибин пам'яті образи...

Ось бачу свого діда Ондрія в його видувській хаті. Я маю років може 10-ть, отже йому біля 70-ти...

Наливає у півмисок свій вдовецький суп (двічі женився та двічі овдовів), обмашує його шкварками. Стає на поможі на коліна, молиться. Він богомільний – читає в Михайлівській церкві у Більську Псалтир; досі збережена кольорова фотографія (десь із 70-х років) церковних активістів цього приходу, серед них дід.

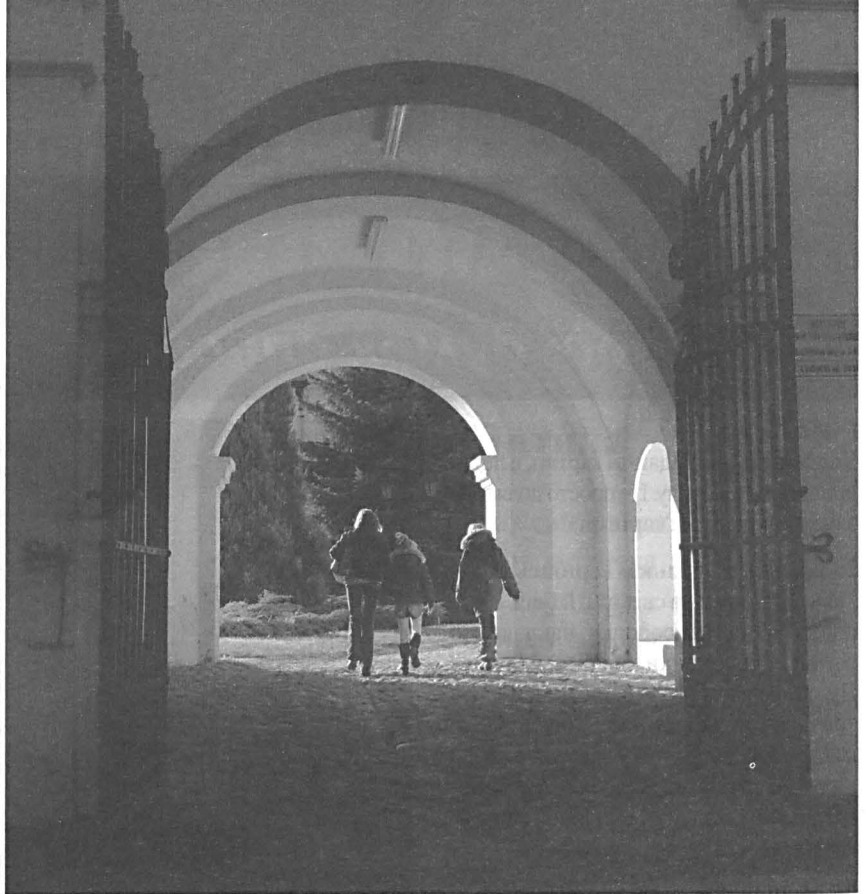
В хаті тихо. Чути чоткування настінного годинника. Надворі дощ. Падає на бетонну черепицю, падає на город...

Спогад... Мить із автобіографії записаної у мозкових звивинах, цеглина у будівлі особистої ідентичності. Мить... момент... спалах...

Що ж... Цьогоріч виповниться тридцять років від морозяного грудневого дня, коли почерез сніг провели ми діда в станню дорогу – на сільські могилки...

27.07.2008 р., Голя

У хаті старовинній, у скансені Тадеєвому поспавши – ми встали... В хаті новітній щось з'їли на сніданок. Став я мити тарілки та взяв ганчірку витирати їх. Одна ганчірка, а стільки тарілок можна нею витерти. Тут мені пригадалася думка з-перед років десь 20-ти, що одні жіночі перса, а стільки ж чоловічих рук їх може доторкатися. На доторкання своїх перс жінки погоджуються найчастіше під впливом любови,

але не всі чоловіки мають свою жінку. На одному із інтернетних форумів виникла навіть „розмова” на цю тему, адже один із інтернаутів похвалився, що за якусь чималу суму купив собі „жінку – як живу”. Інший прокоментував, що має він „зриту” психіку. Але інший додав, що найміцніше „зрити” психіку може саме жива жінка...

Дехто для досягнення творчого натхнення експериментує із наркотиками. Іншим – „трапляється” любов. Кажуть, що „трапляється” нам саме це, чого потребуємо, отже любов це свіжий ковток гормону життя. Все ж для творчого процесу краще, коли вона показується дозою отруйного наркотику, який узалежнює та калічить душу, стає як прокляття Богів, про котре знали й писали вже античні греки...

Любов може бути як промінь сонця в темряві, може здаватися ясним поранком, а може показатися спопеляючим світанком після чергової неспасаної ночі, з піском який щемить і в серці, і під повіками...

23.08.2008 р.

Дехто життя проводить на інтелектуальних чи творчих заняттях, отже має від цього душевну насолоду й сатисфакцію... А дехто торгує вугіллям, мінеральними добривами чи продуктами харчування або одягом. Але яку від цього можна мати сатисфакцію? Отже треба мати з цього хороший прибуток. Тому й такий розподіл у світі: люди, які примножують духовні надбання – ма-

ють сатисфакцію, а людям, які торгують – сатисфакція у грошах.

Так мені ще подумалося, що це певно як із сексом у жінок та чоловіків. Бо, бачте, жінки мають оргазм і то, кажуть медики, навіть багаторазовий, а це, що мають чоловіки – в порівнянні із цим жіночим оргазмом, то всього-на-всього лише еякуляція. Отже чоловікові найбільша сатисфакція з цього, що „перед”, тому й не дивно, що якомога найбільше жінок йому мріється, з якими буде міг „намагатися це досягнути”, отже й схильність до полігамії. А жінці, аби відповідного „майстра цього мистецтва” знайти то він один хватить їй до повної сатисфакції... Що ж – як у торгівлі вугіллям, так і в „чоловічому проміскуїтизмові” причина одна – досягнути якогось ерзапу сатисфакції (а може просто сатис-fuck-ції?!)...

* * *

Може хтось це зробив раніше, але якщо ні, то це саме Антонич увів у поезію телефон – то була половина 1930-х, збірка „Книга Лева”. Зараз телефон це повсякденність, коли немає змоги зустрітись – говоримо. А коли дзвонимо до особи, у яку безтямно закохані? Тоді вона виткана із звучання голосу в телефонній трубці та зі спогадів та надій... То може вже їх дві?

24.10.2008 р., Більсько-Біла

Я – людина в дорозі. Приїхали сюди вчора з Донецю. Вона ще формально дитина, а Більсько-Біла, здається, рідне

місто Білька й Льолька – персонажів мультфільмів для дітей. Хіба саме тут їх намалювали та „оживляли-анімували”. Все ж не взялися ми шукати кінофабрику, а поїхали у першу з берегів торгівельну „галерею”, адже там можна знайти місце, щоб поїсти, бо ж Доня з дороги голодна (Татко наївся канапками, яких Доня не хотіла). Отже вона їла, а я дивився довкола – на людей, на архітектурні деталі, адже тут мало стін і багато видно. Подумав, що добре було у такому місці колись сісти і записувати в зошит думки, які визрівають внаслідок споглядання. Вчора, на жаль, був без зошита. Сьогодні міг би ці вчорашні думки записати, але це вже не те, вже немає цієї свіжості, захоплення самим процесом думання, завдяки якому приємно робити записи „по гарячому”...

Сьогодні вже й не дуже це цікаво – не цей час, не це місце, не ці думки... Сьогодні про вчорашнє – вже лише спогади... До речі, вся література це вчорашні думки...

27.10.2008 р.

Нічні вулиці із погашеними ліхтарями. Мигання помаранчевого світла світло-

фора майже запальсувало у голові. Їзда темними вулицями це дія рефлексів вироблених сотнями тисяч кілометрів за кермом – ноги самі „знають”, коли втиснути який педаль. Голові остає думати... В пісні запитують – навіщо кому минула любов? А навіщо кому вчорашні, отже – минулі думки, минуле щастя? А може ти просто соціопат, який не вміє бути сам щасливим і дати щастя іншим та, відчуючи це підсвідомо, пробує втекти... Втекти куди – у „широкий”, „інший” світ, у якесь фантазмагорійне „нове життя”?

Ось в дорозі із Більська-Білої Доня захотіла „піщочки поїсти”... Доньчине хотіння для батька – святе! Отже сиділи ми в піцерії. Мала помазувала шматок піци кетчупом... Він був темний, майже коричневий – майже як кров... У нас кров при народженні, кров при пізнанні гострих граней світу, кров при першому коханні... В калюжі крові серце постійно товчеться об грудну клітку... Вбиваючи когось плямуємо його кров’ю свої руки...

Колись знаряддям вбивства був кинджал, зараз легше вжити вогнепальну зброю. У фільмах показують, що для

заглушення пострілу можна вжити подушку, в яку всякне й кров... Але у фільмах, здається, замість крові виливають кетчуп...

11.11.2008 р.

Записую тут вигадки, котрі, як сказала Дана Р., пахнуть дещо чоловічим шовінізмом:

1. Чоловіки для жінок готові ризикувати життям, хоч не завжди своїм. (*Здається, дець це зачув*).

2. Пускай жінок завжди передом, зокрема на непевному ґрунті. (*Сам вигадав! Щоб пожартувати із шармантних джентельменів*.)

Ну й ще побажання: Поки що доброї Вам ночі, пізніше Sto lat: для розминки перед Многая літа!!!

Але не закривайте журналу й не відкладайте на полицю, бо тут ще один запис 2008 року:

21.11.2008 р.

Хто ж знає, що він бачить у ній, що вона бачить у ньому, але обоє переконані, що інакш світ був би пустий та жорстокий. Навіть я не знаю, яке в них майбутнє – щоб його спізнати прийде-ть-ся їм крокувати простором прийдешніх днів.

Фото Ю. Г.

IV Польсько-українські зустрічі майстрів слова

29.04.2011 – 04.30.2011 відбулися в Любліні IV Польсько-українські зустрічі майстрів слова. Від чотирьох років існують два паралельні конкурси: Декламаторський конкурс української поезії та прози в Польщі і Декламаторський конкурс польської поезії та прози в Луцьку.

Конкурс, організований Центром культури в Любліні у співпраці, зокрема з Закладом української філології Університету ім. Марії Кюрі-Скłodовської, Європейським колеґіумом польських та українських університетів та Українським Товариством у Любліні, постійно вписаний в календар культурного життя міста.

У цьому році Зустрічі майстрів слова проведено під патронажем Посла України в Польщі Маркіяна Мальського, Генерального консула України в Любліні Олега Гор-

бенка, Генерального консула Польщі в Луцьку Томаша Яніка, Маршала Люблина Кшиштофа Гетмана, Мера Луцька Миколи Романюка і Мера Люблина Кшиштофа Жука.

Конкурс почався зустріччю з українським письменником і поетом Андрієм Бондарем. Потім були варшгати для учасників та інструкторів проведені Барбарою Прокоповіч та Маріаном Камецьким.

У конкурсі виступила 41

особа у двох турнірах: турнір рецитації та конкурс авторської пісні. Міжнародне журі в складі: Андрій Бондар, Маріан Камецький, Тарас Компаніченко, Анна Коженювська-Бігун і Барбара Прокоповіч вирішило дати нагороди в категорії польської літератури: Дануті Наугольник зі Львова, Вікторії Остапчук та Вікторії Поліщук з Луцька; в категорії української літератури: Філіпові Кжиськові та Анеті Влодарчик з Острівця, а та-

кож Магдалені Сверчинській зі Скаржиська-Каменної. В конкурсі поезії співаної були удостоєні: Ілона Щемро з Демблина, Фаустина Пінталь з Білгорая та Павлина Луцок з Люблина.

Конкурс закінчився концертом переможців (*на фото*), в якому взяв участь відомий український співак та бандурист Тарас Компаніченко. Протягом чотирьох років Зустрічі майстрів слова зміцнюють польсько-українські відносини на рівні літературному і мовному. Дозволяють зустрічатися молоді, дорослим, діячам культури з сусідніх країн. Завдяки такій інтеграції розвивається партнерство Люблина і Луцька. Така діяльність цілком вписується в програму проекту Люблин – культурна столиця Європи 2016.

Анна ХОМА

3 хроніки подій на Підляшші

Українські теми в сучасному мистецтві

18 березня у галереї «Арсенал» у Білостоці відкрито виставку робіт Петра Висоцького, польського візуального митця з українським корінням, під заголовком «Границя – хрест – перехід». Показано на ній три проекти, два з-поміж яких були присвячені українській тематиці.

Героєм мистецької інсталяції «Перехід» є Ярослав Фукс, житель села Поповичі Львівської області, який був професійним військовим. Однак після розвалу Радянського союзу його кар'єра закінчилася, а він сам залишився без пенсії. Висоцький показує його рисунки, які присвячені службі в армії та героїчній боротьбі за радянську вітчизну, а також перформенс – фільм, на якому Ярослав вперше після років одягає військовий мундир.

Проект «Границя» – це зареєстрований відеокамерою фільм з польсько-українського кордону. Висоцький знімає митників, які розшукують приховані в спеціально обладнаних схованках у машинах і автобусах цигарки та алкоголь. Однак фільм не про контрабанду, а про безглузді процедури, які принижують людей.

Петро Висоцький родом зі Стшелець-Краєнських. Українцем був його дідусь. Він лауреат чисельних нагород, стипендіст Міністерства культури і національної спадщини, номінований на паспорт «Політики», також стипендіст Польського інституту фільмового мистецтва.

Відкриття виставки в «Арсеналі» було можливе дякуючи співпраці Білостоцької галереї з Битомсь-

ким центром сучасного мистецтва «Хроніка». Виставку можна було дивитися до **10 квітня**.

Зустріч з лірницькою традицією

18-20 березня у Скансені-Загороді в Козликах над Нарвою проходили майстер-класи лірницьких пісень. Повів їх Сергій Петриченко з Києва, багатолітній учасник аматорських і професійних хорів в Україні, актор Київського театру «Видубай», учасник польсько-українських етномузикологічних поїздок на Гуцульщину. З 1992 р. є між іншими актором театру «Węgrzy» (Вармінсько-мазурське воєводство) та учасником хору православної парафії в Ольштині. З 2001 р. веде авторську програму «Канти і псалми», присвячену польсько-українським культурним зв'язкам. Займається українською лірницькою традицією.

Під час майстер-класів вчив він релігійних творів з Почаївського «Богогласника», церковного пісенника з XVIII століття, та пісень з репертуару Івана Власюка, одного з останніх лірників Полісся (помер у 1991 році). Показував також, як готується ліру для гри.

Ліра це народний інструмент, давньогрецький за походженням, яким охоче користувалися французькі мандрівні поети-музиканти. Серед східнослов'янських народів вона відома з XVI ст. В українців і білорусів ліра була інструментом, яким користувалися мандрівні співці-жебраки.

У репертуарі українських лірників були церковно-моралізаторські канти й псал-

ми, українські народні пісні, передусім жартівливі й сатиричні, рідше історичні пісні й думи. Декілька із цих творів вивчили учасники майстер-класів. З цим репертуаром вони виступили на завершення зустрічі **20 березня** в хаті в Козликівській Загороді.

Майстер-класи пройшли в рамках проекту «Виспівати підляську традицію – Обрядовий рік у піснях і рукоділлі» Товариства спадщина Підляшшя у партнерстві з Підляським музеєм у Білостоці. Фінансово підтримало його Маршалківське управління у Білостоці.

Підляшанки на конкурсі в Рівному

23-26 березня у Рівному в Україні проходив X Всеукраїнський фестиваль-конкурс молодих виконавців української народної музики «З народного джерела». У конкурсній програмі виступили учні гімназій і загальноосвітніх шкіл, а також студенти навчальних закладів. Загалом взяло участь 60 солістів, дуетів, тріо, квартетів та ансамблів майже з цілої України, найбільше з Полісся і Волині, а також з Підляшшя. Оцінювало їх журі, у складі якого знайшлися фольклористи та музикологи з Києва, Харкова, Львова та Мінська.

Черговий раз у Рівному показали дует і тріо ансамблю «Ранок» з Більська, та вперше група «Слов'яночки» з Білостока. Виконали вони пісні записані від народних співаків з Підляшшя – носіїв фольклорної традиції регіону, популяризуючи таким чином в Україні українську музичну культуру Підляшшя.

«Ранкові» дівчата, дует Адріана Шуй та Пауля Корнилюк, які виконали пісні з-під Кліщель, стали переможцями конкурсу в наймолодшій віковій категорії (12-14 років). Тріо Магдалина Яким'юк, Віола Крук та Олександра Корнилюк, отримали II нагороду в середній віковій категорії (15-17 років). Заспівали вони пісні з Тиневич-Великих та з Гуринівщини. Натомість квартет «Слов'яночки» у складі Варвара Сидорук, Олександра Іванюк, Єва Іванюк та Магдалина Качук, став лауреатом III місця у найстаршій віковій категорії (18-25 років), що є неабияким успіхом, оскільки конкуренцією для дівчат були між іншими студенти кафедри фольклору, учасники Рівненської «Горини». Дівчата виступили в традиційних підляських костюмах з Черемхи, Вільки-Терехівської і Добриводи, та виконали репертуар записаний у співачок з Черемхи-Села.

Фестиваль організувала кафедра музичного мистецтва Інституту мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету.

Виставка фотографій церков у Цехановці

26 березня у мисливському дворі в Музею хліборобства в Цехановці відкрито виставку фотографій церков південно-східної Польщі, які залишилися по колишніх жителях цих земель – українцях переселених у рамках акції «Вісла». Багато з них є зараз унікальними прикладами сакрального українського мистецтва.

Автором фотографій був проф. Януш Лясковський, науковий працівник Природничої академії в Люблині, любитель художньої фотографії. Виставка є результатом його захоплення традиційною українською архітектурою. Можна її дивитися до **29 травня**.

У Люблині говорили про перепис

3 квітня після недільної літургії у церкві Православної парафії св. Петра Могили в Люблині відбулася зустріч «Як записатися собою? Національний перепис населення і помешкань у Польщі 2011 – як зазначити свою національність, мову, віросповідання?». Загальні положення перепису в контексті української громади та православної церкви обговорив д-р Григорій Купріянович, голова Українського товариства, член Спільної комісії уряду і національних та етнічних меншин у Польщі. Технічну сторону перепису приблизив присутнім д-р Кишиштоф Марковський, директор Головного статистичного управління в Люблині.

Організаторами зустрічі були Українське товариство та Православна парафія св. Петра Могили в Люблині.

Національний перепис населення і помешкань у Польщі почався **1 квітня**. Крім традиційних статистичних тем, удруге в післявоєнний період та вперше після вступу Польщі до Євросоюзу знайшлися в ньому запитання про національність і рідну мову. Додатково в презентабельному переписі поміщено запитання про віросповідання та материнську мову. Триватиме він до **30 червня**.

Про фольклор Кожина і Саців у Білостоці

7 квітня у Білостоцькій ратуші відбулася зустріч «Пісенна традиція двох берегів

ляську традицію – Обрядовий рік у піснях і рукоділлі», що його реалізує Товариство спадщина Підляшшя у партнерстві з Підляським музеєм у Білостоці.

Нарви – пісні із сіл Саці і Кожина». Повела її Уліта Харитонюк, етномузиколог з Білостоцького музею села, яка від 2008 року досліджувала фольклор двох підляських сіл розташованих над Нарвою. Представила вона постаті співачок та репертуар записаний у згаданих місцевостях.

З піснями з Саців і Кожина виступили в ратуші «Полудниці» – співочий ансамбль, що діє при Білостоцькому скансені. Виконали вони твори записані у співачок зі збереженням оригінальної говірки та виконавчої манери.

Зустріч пройшла в рамках проекту «Виспівати під-

Історичні майстер-класи

8 квітня в І Загальноосвітньому ліцею в Білостоці пройшли історичні майстер-класи для вчителів та молоді з середніх шкіл та студентів «Разом за свободу. Польсько-український союз 1920 року». Лекцію на цю тему зачитав д-р габ. Тадеуш Рутковський з Варшавського університету, заняття повів Міхал Зарихта з Музею історії Польщі у Варшаві.

Зустріч національних меншин у воєводи

12 квітня у Воєводському управлінні в Білостоці відбулася щорічна зустріч Підляського воєводи Мацея Живно та Уповноваженого у

справах національних та етнічних меншин при Підляському воєводі Мацея Тєфельського з представниками національних меншин регіону. Були присутні лідери білоруського, українського, татарського, литовського, російського, єврейського та ромського середовищ регіону. Від Союзу українців Підляшшя у зустрічі взяв участь заступник голови організації д-р Мирослав Степанюк. Головною темою розмов був щогорічний перепис населення, у якому жителі Польщі відповідають між іншими на запитання про національність та рідну мову. Представники середовищ висловлювали свої застереження щодо способу його проведення, оскільки рахівники не відвідують всіх, а лише 20% загалу населення Польщі. Перевагу мають ті, які переписуються за допомогою Інтернету, тобто головною молоді люди, жителі міст. На запитання представників національних груп Підляського воєводства на тему перепису відповідала директор Головного статистичного управління у Білостоці Єва Камінська-Гаврилюк. На зустрічі були також присутні Юзеф Ружанський, директор Департаменту віросповідань і національних та етнічних меншин Міністерства внутрішніх справ і адміністрації та Ярослав Малєцький, Головний спеціаліст у Департаменті віросповідань і національних та етнічних меншин МВСіА.

Під час зустрічі представлено проект «Довідника організацій національних та етнічних меншин» у Підляському воєводстві, що його планує видати Підляське воєводське управління. Знайдуться в ньому основні інформації про кожну національну організацію на Підляшші, а його підготовка спиратиметься на консультації з цими організаціями.

Проща в Україні

13-14 квітня Братство православної молоді Білостоцько-Гданської єпархії провело великопісне паломництво в Україну. Паломники побували між іншими в Києві, Почаєві і Городку.

Українське сучасне мистецтво в Білостоці

16 квітня у Галереї сучасного мистецтва «Агарт» у Білостоці відкрито виставку «Мульти-форми». Показано

під час неї сучасні керамічні різьби та авангардні картини трьох українських митців зі Львова: Ігоря Берези, Лесі Рос і Олександра Роса, який як єдиний приїхав на вернісаж.

Галерею «Агарт» відкрито в листопаді 2009 року. Зараз це єдина в Білостоці галерея, яка займається промоцією виключно сучасного мистецтва країн з-за східного кордону Польщі, головню з Білорусі, України та Литви. Виставку українського авангардного мистецтва можна було дивитися до **30 квітня**.

Українська версія порталу православного Інтернет-радіо

24 квітня, в пасхальну ніч, з'явилася українська версія порталу Православного Інтернет-радіо Люблинсько-Холмської єпархії. Досі веб-сторінка була доступна виключно в польській мовній версії. Поява української версії стала можливою дякуючи співпраці Українського товариства в Люблині та Люблинсько-Холмської єпархії при фінансовій під-

тримці Міністерства внутрішніх справ і адміністрації РП.

Православне Інтернет-радіо почало мовлення 8 березня 2009 року в рамках відзначень 20-ліття єпархії. На його хвилях можна між іншими слухати щотижневу передачу українською мовою «Дзвони Холмщини і Підляшшя», серед ведучих є також підляшуки.

Адреса: www.pri-lublin.eu

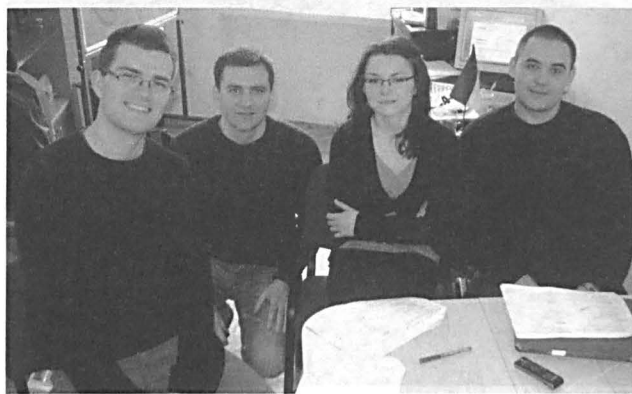
Опрацювала
Людмила ЛАБОВИЧ
Фото авторки статті

«Дзвони Холмщини і Підляшшя» — нова українська радіопередача

З початком 2011 року, український інформаційний простір у Польщі збагатився. Це завдяки «Дзвонам Холмщини і Підляшшя» — новій радіопередачі, яка свій дебют мала 2 січня, і з того часу що тиждень з'являється в ефірі.

«Дзвони Холмщини і Підляшшя» це циклічна, двадцятихвилинна україномовна передача, яка присвячується сьогоденню та минулому православних українців Холмщини і Південного Підляшшя. У цьому вимірі вона є винятковою, тому що досі на Холмсько-Підляській землі бракувало передач, у котрих говорили б про традицію Православної Церкви, історію та повсякденне життя автохтонного населення цих земель, та ще й рідною українською мовою. Проте її роль не лише інформаційна, а сприяє також відродженню українського життя у регіо-

ні, з якого було воно вирване в трагічних сорокових роках минулого століття.

Над програмою працюють члени Українського Товариства: Ярослава Шевчук, Анна Кудлак, Мирослав Фаль, Віталій Падалка та Лука Чи-

жевський. Технічно-редакційну підготовку передач здійснює Марцін Суперчинський. Передачі так задумані, щоб знаходилися в них матеріали з різних місцевостей Холмщини і Південного Підляшшя. Завдяки тому слухачі

зможуть почути щось, що торкається їх найближчої околиці, а також дізнатися про події, пов'язані з життям нашої громади, в інших місцевостях регіону, та поглибити свої знання з різних питань православної традиції та української культури.

Програма реалізується в рамках проекту Українського Товариства, у співпраці з Люблинсько-Холмською православною єпархією, завдяки дотації Міністра внутрішніх справ і адміністрації Республіки Польща. «Дзвони Холмщини і Підляшшя» можна слухати в кожному неділю на сайті Православного Інтернет-радіо Люблинсько-Холмської єпархії — www.pri-lublin.eu, на хвилях холмського радіо Бон Тон (104,9 FM) о 19 годині, на хвилях Радіо Ортодоксія в Білостоці (104,9 FM) о 19 годині, на хвилях Твого Радіо Володава (531 kHz) о годині 10.40 та 17.40.

Лука ЧИЖЕВСЬКИЙ

ЕВАНГЕЛІИ ВСЕДНЬ
НОЮ ПОУЧИНАТЬСЯ

НАСТОЮЩАГО. ^ѢѢ, ^ѢѢ, ^ѢѢ, ^ѢѢ,

[illegible]

Вънма ѿца и сѣа и строаха се на князъ и

